ANKARA ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ YAYINLARI NO: 197

İSLÂM GERÇEĞİ

Prof. Dr. Hüseyin ATAY
Prof. Dr. Yaşar Nuri ÖZTÜRK
Prof. Dr. Beyza BİLGİN
Prof. Dr. Rami AYAS
Dr. Arif GÜNEŞ
Dr. Hasan ELİK

3. BASKI

ANKARA 1995

ANKARA ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ YAYINLARI NO : 197

İSLAM GERÇEĞİ

Prof. Dr. Hüseyin ATAY
Prof. Dr. Yaşar Nuri ÖZTÜRK
Prof. Dr. Beyza BİLGİN
Prof. Dr. Rami AYAS
Dr. Arif GÜNEŞ
Dr. Hasan ELİK

ANKARA, MART 1995

1 nci baskı Ocak 1995	40.000 adet basılmıştır.
2 nci baskı Şubat 1995	25.000 adet basılmıştır.
3 ncü baskı Mart 1995	15.000 adet basılmıştır.

ISBN 975 - 482 - 262 - X

Ankara Üniversitesi Basımevi

Bilgisayar Sisteminde Dizilip, Ofset Tesislerinde Basılmıştır

Ankara 1995 - Tel.: 213 66 55

Elinizdeki kitap, İslam Dininin itikat, amel, ahlak ve hukuk boyutlarının daha kolay anlaşılmasını sağlamak amacı ile bir heyet tarafından hazırlanmıştır.

Kamuoyunda çeşitli vesilelerle zaman zaman tartışılan bazı konulara açıklık getirilmeye çalışılmıştır.

Her şey hoşgörünün hakim olduğu hür ve serbest bir ortamda tartışılmak sureti ile daha mükemmele ulaşılacaktır.

Okuyucuya faydalı olması dileği ile takdim edilir.

Prof. Dr. Mustafa Sait YAZICIOĞLU
İlahiyat Fakültesi Dekanı

İÇİNDEKİLER

SAYFA

İKİNCİ BÖLÜM
GÜNLÜK HAYAT VE İSLAM

KISIM - I
İSLAMIN İTİKAT BOYUTU

SAYFA

KISIM - II
İSLAMIN AMEL BOYUTU

KISIM - III
İSLAMIN AHLAK BOYUTU

KISIM - IV
İSLAMIN HUKUK BOYUTU

SAYFA

ÖNSÖZ

Kur'an'ın anladığı manada din, Allah'ın insanoğluna, mutlu ve huzurlu yaşaması için tuttuğu bir ışıktır. Bu ışık, peygamberler aracılığıyla gönderilmiştir. Ne yazık ki insanoğlu dini, egoist hesapları ve iştahları ile yozlaştırmakta ve Allah'ın iradesinin dışına çekerek kendisini mutlu eden bir kurum olmaktan çıkarmaktadır. Kur'an bize gösteriyor ki, ilahi iradenin dışına çekilerek insan nefsinin hesaplarına uydurulan din, mutluluk yolu olmaktan çıkarak bir kahır ve kavga ocağına dönüşmektedir.

Her Peygamberin mesajı, kendisinden hemen sonra yozlaştırılmıştır. Cenabı Hak, her yozlaştırmayı düzeltmek üzere yeni bir peygamber göndermiş ve bu süreç Son Peygamber'in gelişine kadar devam etmiştir.

Son Peygamber'in gelişi, başka bir deyişle peygamberliğin son buluşu, insanoğlunun dinde vücut verdiği yozlaştırmaları düzeltmede başka bir tedbiri gerekli kılmıştır. Bu tedbir, Son Peygamber'e vahyedilen kitabın, yani Kur'an'ın ilahi korumaya alınması, insanlığın tahrip ve tahrifinden uzak tutulmasıdır. Bu demektir ki, Kur'an'ın gelişinden sonra dinde ortaya çıkacak saptırmaların ortadan kaldırılması, Yaratıcı'nın korumasındaki Kur'an'a baş vurmakla mümkün olacaktır.

Hz. Muhammed'in vefatının hemen ardından, onun tebliğ ettiği mesaja yönelik saptırmalar başlamış ve bunlar zaman içinde yoğunlaşarak Kur'an'la bazı konularda çelişen sanki yeni bir din şeklinde vücut bulmuştur. Kur'an'ın getirdiği İslam dininin

karşısına dikilmiş, rakip bir görüntüde olan bu oluşumu tarihi, kültürel sürecin ortaya çıkarttığı örfler ile hiçbir esasa dayanmayan hurafelerin şekillendirdiği söylenebilir.

Günümüzde İslam dünyasında, o arada Türkiye'de, bir kısım çevrelerce sahnelenen sözkonusu oluşumun gerçek Kur'an diniyle ilişkisinin yüzde kaç olduğu sorusu sık sık sorulmaktadır.

İşin, bizim ülkemiz açısından daha kötü bir yanı vardır. Bu kültürel ve hurafeye dayalı oluşumun, ülkemiz ve insanımız üzerindeki tarihsel kin ve iştahları tatmin etmek ve Türkiye'yi yıkıma götürmek için iç ve dış bazı mihraklar tarafından aleyhimizde kullanılan bir numaralı kurum halinde işletildiği görülmektedir. Aynı dini kabul etmiş olan insanlar, çeşitli oyunlarla "inananlar-inanmayanlar" diye bölünmek suretiyle bir kavganın içine itilmektedirler. Kısacası, insanımızın bin yılı aşkın bir süre canla-başla hizmet ettiği din, aleyhimizde bir yıkım aracı olarak kullanılmaktadır.

Bu karanlık ve yıkıcı gidişin durdurulabilmesi, Allah'ın buyruğu İslamın bu kültürel oluşum ve hurafelerden arındırılmasına bağlıdır. Bunun için, milletçe bir seferberliğe girmemiz kaçınılmaz hale gelmiştir. Bu seferberliğin en önemli ve ilk adımı Kur'an'ı tanımaktır. Bu tanıma sayesinde, Kur'an mesajındaki dini kavrayarak sözkonusu oluşumları doğru zemine oturtacak güce ulaşılabilir. Bu gücü elde etmenin en değerli imkanları, özellikle hürriyet imkanı, bilim ve düşünce potansiyeli Türkiye'dedir. İslam'ın yalan ve sahteliklerden temizlenmesi gayretinde Türkiye'nin tökezlemesi İslam dünyasının kaderinin kararması anla-

mına gelebilir. Bu bakımdan ülkemiz ve insanımız, tarihsel görevlerinden birini daha yerine getirmek üzere tarih tarafından sahneye çağırılmaktadır.

Elinizdeki kitap, bu tarihsel görevin yerine getirilmesi için Kur'an denetiminde girişilmiş bir hizmetin ilk ürünüdür.

Kitap, temel meseleleri ana hatlarıyla ve Kur'an'da yer aldıkları şekilleriyle vermiş, detaylara ve alt kavramlara ilişkin açıklamaları daha sonra gerçekleştirilecek çalışmalara bırakmıştır.

Çalışmamızın tüm insanlığa, ülkemize ve bütün İslam dünyasına hayırlı olmasını yüce Allah'tan diliyoruz.

Yazı Heyeti

Ankara, 1995

BİRİNCİ BÖLÜM

İNSAN VE DİN

KISIM I
İNSAN - DİN İLİŞKİSİ

1. İnsan - Din İlişkisinin Sürekliliği :

İnsan öteki canlılardan mahiyet bakımından farklıdır; yani, canlılardan herhangi birinin evrimi sonucu varolmuş değildir. İnsana verilmiş olan temel nitelikler öteki canlılardan hiçbirinde bulunmamaktadır. Günümüz insan felsefesinde bu temel niteliklere **insanın varlık nitelikleri** denilmektedir.

Şüphesiz, insanın, topluluk halinde yaşayarak varlığını sürdürmesinde birtakım canlılarla ortak bir yönü vardır. Ancak, öteki canlı türlerinde davranış ve ilişkiler hep belirli ve sınırlı bir biçimde yenilenirken; insanın temel nitelikleri insanlararası ilişki ve eylemlerde varlık uzantıları olarak kendisini göstermektedir. Hem de, çok yönlü değişme, gelişme, yenileşme, farklılaşma, öncekilerden değişik biçimleme imkan ve görünüşleri sergilemektedir.

Din, bütün varolanlar arasında yalnız insana verilmiş bu temel niteliklerden biridir. Ancak, bu temel niteliğin önemli bir yanı; dinin, **kutsal olan** ile yani, insanın varlığını kendisinden aldığı ve kendisine döneceği **en yüce Gerçek** ile ilgili olmasıdır. Bundan ötürü, diğer insan niteliklerinin insanlararası davranış ve faaliyetler sırasında objektifleşmeleri insanın bu ilişkilerinden az çok etkilenmektedir. Din onlara, yoğunluğu değişebilen bir tarzda nüfuz etmekte, kutsal bir anlam katmaktadır.

Demek ki, insan, kutsal olanla iletişim kurabilecek nitelikte yaratılmıştır. İnsanın bu yönü, onun insanlararası eylem ve davranışları sırasında somutlaşmaktadır. O, insanın **Mutlak Varlık**'a kendisini vermesi yani, kulluk etme kabiliyetidir. Bu kullukta insan güven bulmaktadır. Başına gelen ve gelecek olan birçok sıkıntıya, karşılaşabileceği eziyetlere dinin etkinlikleri sayesinde katlanabilmektedir.

Bilinmektedir ki, insanların **Mutlak Varlık** hakkındaki inançları ve ona kulluk etmeleri, yani dinsel yaşayışları hep aynı biçimde olmamaktadır. Bu yüzden, yeryüzünde, tarihten önce ve tarihin değişik çağlarında çeşitli dinler görülmektedir. Onun için, dinleri sınıflandırmaya ihtiyaç duyulmuştur. Yeryüzünün değişik bölgelerinde görülen ilkel kabile dinleri, eski Mısır, Mezopotamya veya Anadolu'da yaşanmış olan çok tanrılı ulus dinleri, geleneksel dinler arasında yer alır. **Hz. İbrahim, Hz. Musa, Hz. İsa, Hz. Muhammed** gibi peygamberlerin tebliğ ettiği dinler de semavi dinler diye anılmaktadır.

Kısaca, dinin insanla yaşıt bir olgu olduğunu söyliyebiliriz. İnsanın dinsel varlığı ve din hayatıyla ilişkileri eskidenberi sürüp gelmektedir. İnsan varoldukça devam edeceği de kuşkusuzdur.

2. Din, Birey ve Toplum :

Herbir insanın, din ile olan ilişkisi dinin öncelikle bireysel yönünü belirtir. Din daima önce kişiseldir. Bu durum evrensel dinlerde apaçık görülür. Din duygusunu açıklamak oldukça güçtür. Ancak, bu duygu kendisini **inanç, ibadet** ve **gruplaşma** yani cemaatleşme olmak üzere üç değişik tarzda göstermektedir.

Değer ve sıra bakımından hangisinin önce geldiği din bilginlerince tartışma konusu olan ilk iki görünüşten **inanç,** ilk tecrübelere bağlı seziş, duyuş ve inanıştan doğmakta ve çeşitli ibadet şekillerine yol açmaktadır. Bu tasavvurlar insanları birleştirici bir etki taşır. Bu, ilkel dinlerin mensupları için de böyledir. Sadece, kendilerinin bildiği bir efsane bile onlar için kuvvetli bir bağlayıcı etkiye sahiptir. Evrensel dinlerde ise insanları birbirine yakınlaştıran, böylece gruplaşmalarını sağlayan inanç esaslarının içeriği **efsaneler** şeklinde değil, **öğreti** yani **kitap** şeklinde ortaya çıkmaktadır. Her dinde mevcut inançlar, belli esaslar halinde ifade edilebilmektedir. Dine bağlılık, genellikle bu ifadelerin tekrarlanması ile açığa vuruluyor. Böylece, ister ilkel dinin efsaneleri, isterse kitap halinde bulunsun; bu **itikat esasları** insandan insana yayılma eğilimi gösteriyor ve onları birbirine bağlayıcı, birleştirici bir köprü ve bir bağ oluyor.

İtikat esasları ile ibadetler birbirine sımsıkı bağlıdır. İbadetleri, geniş anlamda, kulluk olarak yani tapınma olarak ifade edebiliriz. Dar anlamda ise tapınma, belli zamanlarda yerine getirilen birtakım kutsal fiil ve ayinlerdir.

Din, yalnızca bir yaşantı, bir görüş ve düşünme olmakla kalan bir olgu değildir; tersine, o aynı zamanda tarihin her çağında ve her toplum içerisinde iradi davranışlar olarak da gözlenebilmektedir. İlk bakışta, din duygusunu algılayan, bireyin kendisi olduğu halde, sözkonusu duygunun tebliği ile duyurulması; böylece yaygınlaşması o tebliği kabul edenlerden bir topluluk oluşturmaktadır. Böylece ortaya çıkan topluluklara, dinden kaynaklanan topluluklar, **dini topluluklar** denmektedir.

Bu topluluklarda aynı din duygusunu paylaşan insanların hem din konusunda, hem de diğer konularda birbirlerinden derin bir etkilenme halinde oldukları görülmektedir. Çünkü bu duygu sözgelişi, insanların ailesi, mesleği, yönetimi, dili, beğenisi vb. gibi günlük yaşantıda insanların karşılaştıkları olgu ve durumlarla ilgili çeşitli prensipler oluşturmaktadır. Buna dünya görüşü de deniliyor. Bu prensipler içten gelen baskı şeklinde insanları etkileyerek onların günlük davranış ve yaşayışlarına, yakınlaşma ya da uzaklaşmalarına yolaçar. Böylece, sözkonusu topluluk mensuplarının bilinçli veya bilinçsiz hayat faaliyetlerinde etkisi görülür. Yani din duygusu bireyleri farklı bir iç yaşayışla değişik bir kişilik kazanmaya götürüp, farklı bir topluluk oluştururken; bu duygunun dünya ile ilgili yorumları, toplumsal yaşayışı da düzenler.

Bu görünüşler, herhangi bir din yayılıp geniş bir topluluk oluşturduktan sonra, bu topluluk içerisinde **cemaatcik** denebilecek toplulukların hayatında da gözlenebilmektedir.

KISIM II
SEMAVİ DİNLER VE ESASLARI

Semavi din, Yüce Allah'ın gönderdiği vahye dayanan dinlere denir. Bunlar, Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslam dinleridir. Yahudilik, Hz. Musa'ya ve İsrail peygamberlerine gönderilen Tevrat'a; Hıristiyanlık, Hz. İsa'ya gönderilen İncil'e ve İslam ise Hz. Muhammed'e gönderilen Kur'an-ı Kerim'e dayanır. Semavi olmayan dinler de vardır. Bunlar, Allah'tan vahiy almamış insanlar tarafından kurulmuşlardır. Konfüçyüs'ün kurduğu dine Konfüçyüsçülük, Budda'nın kurduğu dine Buddizm, Tao'nunkine Tao-

culuk, Hindliler'in atalarından gelen dine de Hinduizm denmektedir. Dinler, böylece kaynak bakımından ikiye ayrılmış oluyorlar. **Vahye dayananlara semavi, vahye dayanmayanlara beşeri dinler deniliyor.** İsimlerini zikrettiğimiz dinler tarihi en eski ve inanıp kabul edenleri en çok olanlarıdır. Şüphesiz bunların dışında başka dinler de vardır. Ancak, inananları ya hiç kalmadığı için veya sayıca az insan tarafından kabul edildikleri için onlara burada değinilmemiştir.

3. Allah Kavramı :

Semavi dinlerin birleştikleri ilk temel ilke şudur: Kainatı yaratan ilim, kudret, irade sahibi mutlak bir varlık vardır. Her dilde adı başka olabilir. Türkçe'de Tanrı, Kur'an'da Allah, İngilizce'de God, İbranca'da Yahva'dır. Kur'an'a göre Allah tek ve birdir **(Bakara, 163)**[1]. Bütün kainat ve içinde olanları O yaratmıştır **(Furkan, 59)** ve bilmediğiniz şeyleri yaratmaya devam etmektedir **(Nahl 8).** Yaratmada ve yarattığını yönetmede hiç bir yardımcıya ihtiyacı yoktur ve aracı da kullanmaz **(Kehf, 51).** O'nun soyu sopu, babası ve oğlu da yoktur. "O Allah tektir, varlığın dayanağıdır, o doğurmamış ve doğmamıştır. Hiç bir nesne O'na denk değildir" **(İhlas, 1-4).** "Yaratıklardan hiç birine benzemez" **(Şura, 11).** İnsanın aklına gelebilecek herhangi bir varlıktan başkadır. İnsanlardan herhangi biri O'na manen yücelmek ve ulaşmak isterse, hiç bir yaratığa ihtiyaç duymadan doğrudan doğruya, kalbi, zihni, aklı ve bütün varlığı ile samimi bir şekilde aracısız yal-

---

(1) Bu Kitapçıkta bu şekilde parantez içinde belirtilen kelime ve rakam, Kur'an'-ı Kerim'deki sure ismini ve ayet numarasını göstermektedir. Örnek olarak **(Bakara, 163)** ifadesi, Bakara suresinin 163 ncü ayeti demektir. Surelere, Kur'an'daki büyük bölümler, ayetlere ise Kur'an cümleleri denilebilir.

nız O'na yönelmesi, O'na bağlanması ve güvenmesi yeterlidir. Çünkü O, tektir.

Allah insanı, taşa, ağaca, puta, heykele, insana (peygamber, şeyh, veli, bilgin, önder olsun) tapmaktan kurtarmak için, onu, kendi sevgili kulu yaparak, kişilik sahibi kılmak ister; ancak, insanın kendisini var edene karşı şükretmesi gerekir. Kur'an, Allah'ın insana çok merhametli olduğunu, hiç kimseye anlatmadan tövbe ederek kendisinden af dilemesiyle günahlarından arınacağını ve bundan dolayı kimseye mahcup olmaması gerektiğini açıkça bildirmektedir. "Allah'ın merhameti dünyaları kaplamıştır" **(A'raf, 156).** Allah'a sevgi ve saygıyla, içtenlikle yönelmek ve bağlanmak gerekir. Kur'an'ın bildirdiği Allah, adalet ve merhamet sahibidir. Hem acıyan, hem koruyandır **(Fatiha, 1-2).**

Kur'an'a göre dinin sahibi sadece Allah'tır. Dolayısıyla din Allah tarafından konan, korunan ilahi ve evrensel bir kurumdur. Bu kurumda hüküm sahibi tektir; Peygamberlerin hem görevleri hem de büyüklükleri din koyuculuğundan ve koruyuculuğundan değil, sadece Allah tarafından gönderilen dini tebliğ etmelerinden kaynaklanır. Hiçbir peygamberin din koyuculuğunda Allah'la beraberlik veya ortaklık gibi bir yetkisi ve üstünlüğü yoktur. Dinin bir tek sahibi vardır: Allah. Kur'an'ın bu konuya ilişkin ifadeleri çok açıktır. "Gözünüzü açıp kendinize gelin! Arı-duru din yalnız ve yalnız Allah'ındır" **(Zümer, 3).** "Bana, dini yalnız Allah'a özgü kılarak O'na ibadet/kulluk etmek emredildi" **(Zümer, 11).**

Allah dışında herhangi bir kişi veya gücün, herhangi bir gerekçeyle Allah'ın yanında söz, hüküm, etki, şefaat, yaklaştırıcılık

imkanına sahip kılınması veya düşünülmesi şirk, yani Allah'a ortak koşmaktır. "Yoksa Allah'tan başka şefaatçılar mı edindiler?... De ki: Şefaat, tümden Allah'ındır" **(Zümer, 43, 44).**

Allah'a iman ve sevgi, Allah'ın yanında birilerinin daha devreye sokulmasına bağlı hale geliyorsa Kur'an bunu da **şirk**[2] belirtisi sayar.

Kısacası, din konusunda Kur'an şu ilkeyi tartışmasız bir hakikat olarak ilan etmektedir. "Gerçek, Rabbinden gelir. O halde sakın kuşkuya düşenlerden olma" **(Bakara, 147).** "De ki: Sadece Allah götürür hakka. Hakka götürebilen mi izlenmeye daha layıktır yoksa kılavuzlanmadıkça yolu bulamayan mı? Peki, ne oluyor size? Nasıl hüküm veriyorsunuz?" **(Yunus, 35).**

Din konusunun temel Kur'ansal bakış açısı bu olduğu içindir ki, Cenabı Hak dinin adını da bizzat kendisi belirlemiş ve bu adın başka bir kuvvete nispet edilmesini önlemiştir. Kur'an'ın getirdiği birlik dininin adı **İslam'dır**[3] ve bu adın yerine veya yanına başka hiçbir kelime kullanılamaz **(Ali İmran, 19, 85; Maide, 3).**

4. Allah'ın Elçisi Olarak Peygamber Kavramı :

Din deyince insanın aklına ilk anda Allah ve sonra Peygamber gelmektedir. Allah'a inanınca, Allah'ın insanı irşat yani aydınlatmak için peygamber göndermesine de inanmak gerekir. Allah insana, işlerini yapması için genel bilgi kaynağı olarak akıl

---

(2) **Şirk;** Arapça bir kelime olup, Tükçemizde ortak koşmak demektir. Hz. Peygamber zamanındaki muhatabı olan Araplar, Allah'ın varlığını kabul etmekle birlikte, çeşitli şeylerin O'nun ortakları olduğunu söylerlerdi.

(3) **İslam;** Arapça bir kelimedir. Türkçesi barışı hakim kılmak demektir. Din terminolojisinde "Allah'a teslim olmak" şeklinde mana verilmektedir.

verdi ve sonra aklı destekleyen özel bilgileri peygamberler vasıtasıyla gönderdi. Peygamberlik ancak, Allah'ın seçtiği insanlara vergidir. Allah'ın bu seçmesinde ne ırkın, ne soyun, ne de aşiret ve ailenin etkisi olur. Kur'an, Allah'ın elçisi anlamında **"resul"** ve Allah'tan haber veren anlamında **"nebi"** kelimesini kullanır. Bunların bütün görevleri, Allah'ın gönderdiği emirleri, hükümleri olduğu gibi insanlara bildirmek ve duyurmaktır. Gerektiğinde bunların uygulamalarını da gösterme görevleri vardır.

Hz. Muhammed Yüce Allah'ın son peygamberidir. Kur'an-ı Kerim'de Hz. Muhammed'in iki yanı anlatılır. Birincisi onun herkes gibi bir insan oluşudur. Her insan gibi onun da anası, babası, çocukları vardı. Her insan gibi pazara gider, alışveriş yapar, yemek pişirir, dikiş diker, çalı çırpı toplardı. Arkadaşları ile yan yana oturur, beraber yer içerlerdi.

İkinci yanı peygamber oluşu idi. Yüce Allah ona melek **Cibril** ile **vahiy**(4) gönderirdi. "O, kendisine vahiy gelen bir insandan başka bir şey değildir" **(Kehf, 110).** "O da Kur'an'a uymakla yükümlü idi" **(Ahkaf, 9).** Kur'an'a uymakta peygamber ile insanlar arasında fark yoktur.

Hz. Peygamber'in, Allah'tan emir almadığı ve sırf kendi fikrine göre hareket ettiği bazı hususlarda yanılmalarını Yüce Allah Kur'an-ı Kerim'de göstermiş ve düzeltmiştir. Böylece peygamberlik ile Tanrılık arasındaki mesafeyi insanlara anlatmak iste-

---

(4) **Vahiy;** Arapça bir kelimedir. Türkçesi bildirmek demektir. Dini bir kavram olarak vahiy, Allah'ın dilediği bilgileri peygamberin kalbine koyması, yani bildirmesi demektir.

Cibril; Vahyi, Peygamberlere getirmekle görevli meleğin ismidir. Müslümanlar hem Cibril, hem de Cebrail olarak söylemektedirler.

miştir. Bundan dolayı, hiç bir müslüman, Hz. Peygamberi insanüstü bir kutsallığa yükseltmeye koyulmamıştır. Ama, ne gariptir ki şeyhlerini, velilerini peygamberden daha yüce ve kutsal mevkiye yükseltmeyi başarmışlar, ancak Hz. Peygamberden daha üstün bir insanın olmaması gerektiği İslam esasına ters düşmemek için kurnazlık yapmışlar; ya Hz. Peygambere ek kutsallıklar isnat ederek veya başka kaçamak yorumlarla fikirlerini İslam'a göre meşru göstermeye çalışmışlardır. Bu gibi fikirler uydurma ve hayali rüya ve hikayelerle hala sürdürülmektedir.

Hz. Muhammed'den sonra peygamber göndermeye gerek kalmamıştır. Çünkü Kur'an, hiç kimsenin sözü karışmadan Allah'ın sözü olarak, bize kadar gelmiştir. Kur'an, aklı da Kur'an gibi bir bilgi ve hüküm kaynağı kabul etmiştir. İkisi beraber yardımlaşarak çalışacaktır. Artık Hz. Muhammed'den sonra peygamberlik davaları geçersizdir. Ama alim ve müctehid olma, anlayıp hüküm çıkarma devam edecektir.

5. Allah'ın Buyruğu Olarak Kitap Kavramı :

Yüce Allah'ın insana verdiği aklı destekleyici olarak peygamberlere gönderdiği vahyin peygamberler tarafından kayda geçirilmiş olması ile kitap ortaya çıkıyor. Tarih gösteriyor ki, Hz. Peygamberden önceki peygamberlere gönderilen vahiy bilgileri tam ve zamanında kayda ve kitaba geçirilememiş, ağızdan ağıza ezbere nakledile gelmiştir. Bu suretle peygamberlerle, din bilginlerinin sözleri vahiy bilgisi ile karışmıştır.

Kur'an'a gelince, Hz. Muhammed'e vahiy geldikçe onu önce kendisi iyice ezberlerdi ve sonra katiplere yazdırırdı ve bütün

müslümanlar ezberlemekte yarışırlardı. Bu, özellikle o dönem için normal idi. Çünkü okuma-yazmayı bilenlerin sayısı çok az olduğu için, Kur'an'ı öğrenmek, ancak ezberlemek yoluyla mümkün olabiliyordu. Hz. Peygamberin bile okur-yazar olmadığı bilinmektedir.

Hz. Muhammed son peygamber olduğundan Kur'an da son vahiy kitabıdır. Artık bundan sonra vahiy yoktur. Yalnız bu vahyi anlama ve yorumlama insanlara bırakılmıştır. Kendi bilgilerine, bulundukları zaman içindeki ihtiyaçlarına göre onu anlama ve ondan hüküm çıkarma hakları bulunmaktadır. Ancak **bu hak, "ben böyle yorumluyorum" diyerek Kur'an'a ters düşen yaklaşımları halka telkin etme hakkı doğurmaz.** Şüphesiz yorum yapabilmek için yeterli bilgi düzeyine ulaşmış olmak gerekir.

Dinin dayanağı olan vahyin verilerini, kuşkusuz ve tartışmasız bir kitapta toplayan Yaratıcı, bu kitabın anlaşılması ve bu kitap dışında kalan hususlarda yeni ilkeler tespit edilebilmesi için aklın çalışmasını emretmiştir. Kur'an buna taakkul yani, aklı işletmek demekte ve birçok ayetinde insanı aklını işletmeye çağırmaktadır. Ancak taakkul olayını yani akılcılığı Kur'an'ı yorumlamada bütünüyle serbestlik olarak algılamamalıdır. Akılcılık, bilimsel verilere dayanmalıdır. Kur'an'ın anlaşılmasına yardımcı bir yöntem olması gerektiği gözden kaçırılmamalıdır.

İlginç noktalardan biri de şudur ki, insanı defalarca aklını kullanmaya çağıran Kur'an'da akıl, cevher olarak ifade edilmemiştir. Başka bir deyişle Kur'an'da akıl kelime olarak geçmez. Bunun yerine aklın fiil halinde türevleri kullanılır. Bunun bize ver-

mek istediği ibret açıktır: Önemli olan, işletilen akıldır. İşletilmeyen veya çeşitli oyunlar, aldatmalarla ipotek altına sokulan bir akıl Kur'an'ın anladığı manada akıl değildir. Kur'an'ın birçok ayeti, "umulur ki akledersiniz, akledebilirsiniz diye" şeklinde bitmektedir. Kainatın ve imanın sırları aklın işletilmesiyle çözülebilecektir. Aklın işletilmemesi halinde, insanın Allah'ın kudretini fark etmesinden değil sadece şuursuz bir şekilde ifade etmesinden bahsedilebilir, Oysaki Kur'an, hayatın da ölümün de beyyine üzerine oturmasını istiyor **(Enfal, 42).** Kur'an'da 19 yerde yalın halde, birçok yerde de türevleriyle geçen beyyine, akıl ve idrakin işletilmesiyle elde edilen kanıt demektir. O halde, Kur'an'ın imanı beyyine üzerine oturan, yani akılla kucaklaşan bir imandır. Akıla sırt dönen iman Kur'an'dan onay alamaz.

Aklın böylesine merkezi bir role sahip kılınması bizi şu sonucu kabule götürür. Kur'an dininin temel kaynağı, insanlık dünyasına gelişi bakımından vahye, anlaşılması açısından akla dayanan bir kitaptır. Bunun içindir ki **Kur'an, vahyi,** insanlık dünyasına inişinden itibaren **ilim olarak anmaktadır (Bakara, 145; Ra'd, 37)**. Demek oluyor ki, dinin ilahi dayanakları da insanlık dünyasına inişten sonra doğrudan doğruya ilim konusu olmaktadır. Bize yararlı olmaları için aklın işlerlik alanı içine çekilmesi gerekir.

Kısacası, işe yarayan bir din için, işletilen bir aklın zorunlu olduğu, Kur'an'ın temel kabulleri arasındadır.

a. Vahyin verilerini toplayan kitap, temel ahlaki prensiplerin de kaynağıdır. Tevrat'ta bu prensiplere On Emir denir. Bu **On Emir** şöyle sıralanmaktadır:

(1) Yalnız Allah'a tapacaksın.

(2) Allah'ın adını boş yere ağzına almayacaksın.

(3) Cumartesi gününü kutlayacaksın.

(4) Anana, babana hürmet edeceksin ki, ömrün uzun olsun.

(5) İnsan öldürmeyeceksin.

(6) Zina etmeyeceksin.

(7) Hırsızlık etmeyeceksin, çalmayacaksın.

(8) Yalan yere şahitlik etmeyeceksin.

(9) Komşunun karısına göz dikmeyeceksin.

(10) Başkasının malına, servetine göz koymayacaksın.

Burada zikredilen **On Emrin** maddeleri Yahudi ve Hıristiyan dininin en açık ve belli ilkeleridir.

b. Kur'an-ı Kerim'de bu ilkelerin karşılıklarından olan buyruklar **İsra Suresinde** şöylece sıralanıyor **(İsra, 22-37).**

(1) Allah'tan başkasını Tanrı yapma, O'ndan başkasına tapma.

(2) Anana, babana iyilikte bulun ve iyi davran.

(3) Akrabaya, yoksula, yolda kalana hakkını ver.

(4) Harcamalarında orta yolu tut, saçıp savurma.

(5) Geçim kaygısı, yoksulluk korkusuyla çocuklarını öldürme.

(6) Zinaya yaklaşma! Çünkü o iğrenç bir iştir.

(7) Allah'ın saygın kıldığı cana kıyma, onu öldürme.

(8) Yetimin malına, iyilik dışında yaklaşma.

(9) Verdiğin sözü yerine getir.

(10) Ölçü ve tartıda hile yapma.

(11) Hakkında kesin bilgin olmayan şeye uyma.

(12) Yeryüzünde böbürlenerek yürüme.

Kur'an-ı Kerim başka bir ayetle toplu olarak şu genel ilkeleri bildirmekte ve bunları "iyi insan"ın sıfatları olarak göstermektedir.

c. İyi insan :

- Allah'a, ahiret gününe, meleklere, kitaplara, Peygamberlere inanır.
- Akrabaya, yetimlere, yoksullara, yolda kalmış olana, muhtaçlara, özgürlüğe kavuşma çabasında olanlara malı seve seve verir.
- Namazı kılar, zekatı verir, verdiği sözünü tutar, zorda, darda ve savaş anında sabreder.

İşte bunlar, sözü ile işi doğru olanlardır, işte saygın ve saygılı olanlar bunlardır **(Bakara, 177).**

Semavi dinler arasındaki inanç ve amelle ilgili ortak ilkeler sırf bunlar olmayıp daha da çoğaltılabilir. Ancak bunlar en genelleri olduğundan bu kadarını vermekle yetinmek istiyoruz.

"Tevhid dininde hiçbir boyutta iki ve ikilik yoktur" ilkesinin dinin kaynağı konusundaki ifadesi şu olmaktadır: Dinin kaynağı da tektir. Bu tek olan kaynağa çeşitli boyutlarda açıklamalar, yo-

rumlar getiren kişi ve kuvvetlerin birden çok olması anılan temel ilkeyi değiştirmez. Bunun içindir ki, temel kaynağı açıklayan **"sünnet"**(5) ve diğer bilimsel ve fikirsel faaliyetler kaynakta teklik ilkesini zedeleyecek ve Allah'ın yanına bir tür yedek din koyucuları ilave edildiği izlenimini verecek biçimde algılanamaz. Yani İslam Dininin temel kaynak kitabı sadece Kur'an-ı Kerimdir. Hiçbir söz O'nun dengi olamaz. O, Allah'ın sözüdür. Sünnet Kur'an'a muhalif olmaz.

Bu tespitin, yine Kur'an'ın beyanlarıyla bizi götürdüğü temel kabul şudur: Din adına hüküm ve söz yetkisi yalnız Allah'ındır. Allah, mesajlarını insanlığa vahiy yoluyla "kuşkusuz, çelişmesiz, açık, kesin, ayrıntılı" bir kitap halinde göndermiştir. Bu kitap Kur'an'dır.

Dinin içeriğini, çerçevesini Kur'an çizer. Bunun dışında hüküm kaynağı aramak aldanış, kabullenmekse şirktir, yani Allah'a din koyma konusunda ortak koşmaktır. Kur'an'ın tebliğcisi olan Hz. Peygamber bu ana kaynağın dışında din adına hiçbir şey söylemez ve söylememiştir. Onun yaptığı, ana kaynağın zaman üstü buyruklarına açıklama getirmek ve o buyrukları canlı örneklerle insan hayatına kazandırmaktır. O halde, Hz. Peygamber'e isnat edilen bir söz veya fiil, Kur'an'daki buyruklarla çelişirse o söz veya fiilin Hz. Peygamber'e isnadı kabul edilemez. Bunun aksini söylemek, Allah dışında din sahibi ve koyucusu icat etmek olur ki, bunun Kur'an'daki adı şirktir.

---

(5) **Sünnet;** Arapça bir kelimedir. Din terminolojisinde Hz. Peygamberden rivayet edilerek gelen sözlerine ve davranışlarına Sünnet denilmiştir.

Dini, tek kaynağın dışındaki kaynaklara dayandırmak ve bu kaynaklara kaçınılmaz dayanaklar ünvanı vermek Kur'an'a göre, dini parçalayarak alt kutsal kitaplara ayırmaktır. Kur'an bunu şirkin aldatıcı ve oyalayıcı oyunlarından biri sayar. **Müminun Suresi 51-54 ayetleri** bu konuyu ürpertici bir ifadeyle dikkatlere sunmaktadır. "İşte sizin bu ümmetiniz bir tek ümmettir ve ben de sizin rabbinizim; o halde benden korkun. Fakat onlar işlerini aralarında parçalayıp çeşitli kitaplara ayırdılar. Tüm hizipler yalnız kendi ellerindekiyle sevinip övünmektedirler. Artık sen onları bir süreye kadar kendi gafletleri içinde bırak".

Son hüküm kaynağının vahyin kitabı olarak belirlenmesinin en hayati sonucu, dindeki helal ve haram hükmünün Kur'an ayetleri dışında bir metne dayandırılmaması gerçeğidir. Buna, tahrim (haramlaştırma) yetkisinin Allah'ın tekelinde oluşu diyoruz.

Kur'an, tahrim yetkisini, Hz. peygamber de dahil hiçbir insana vermemiştir. Bizzat Peygamber'e şöyle deniyor: "Ey peygamber, Allah'ın sana helal kıldığı şeyi, eşlerinin hoşnutluğunu isteyerek neden haramlaştırıyorsun?" **(Tahrim, 1).**

Birçok ayet, haramlaştırma yetkisinin insan tarafından kullanılmasını Allah'a iftira etmek, yalan isnat etmek olarak nitelendiriyor ve şiddetle eleştiriyor. Bazı örnekler verelim: "Yalan düzerek Allah'a iftira etmek için, dillerinizin uydurma nitelendirmeleriyle "şu helaldir, şu da haramdır" demeyin. Yalan düzerek Allah'a iftira edenler kurtulamazlar" **(Nahl, 116).**

"De ki: "Ne oldu size de Allah'ın size rızık olarak indirdiği şeylerden bir haram yaptınız bir de helal? De ki; 'Allah mı size izin verdi yoksa Allah'a iftira mı ediyorsunuz?" **(Yunus, 59).** "Allah size Kitab'ı ayrıntılı bir biçimde indirmişken, Allah'ın dışında bir hakem mi arayayım?" **(En'am, 114).** "Zorda kalışınız dışında üzerinize haram kıldığını bizzat kendisi size ayrıntılı bir biçimde açıklamıştır. Birçokları, ilimsiz bir biçimde, kendi keyiflerine uyarak insanları şaşırtıyorlar. Hiç kuşkusuz senin rabbin sınır tanımaz azgınları çok iyi bilmektedir" **(En'am, 119).**

6. Ahiret Kavramı :

İnsanın kendisini en çok meşgul eden düşünce, varlığının devam etmesidir. Çünkü var olmasından çok memnundur; ondan çok haz ve huzur duymaktadır. Onu kaybetmek istememektedir. Fakat kesin olarak görüyor ve biliyor ki, dünyalara değişmeyeceği bu varlığının sonu vardır ve ölüm mutlaka gelecektir. O halde bu varlık elinden gittikten sonra ne olacaktır?

İşte insanı en çok ürküten ve ürperten soru budur. İnsan buna cevap bulmaya çalışmış ve öldükten sonra yaşamaya başka bir şekilde devam edeceğine kanaat getirmiştir. En ilkel dinlerde bu inanca rastlandığı gibi en mükemmel dinlerde de bunun yeri bulunmaktadır. Çünkü insanoğlunun problemidir.

Yahudilik ve Hıristiyanlıkta ölüm sonrası hayat için açık ve belli bir fikir yoksa da inanç bulunmaktadır. Bu hususu en açık bir şekilde ortaya koyan Kur'an-ı Kerim'dir. Ateist düşünce insanı yalnız bu dünyada ele alır, ölünce bırakır. Semavi Dinler ise insanı hem bu dünyada, hem öldükten sonraki dünyada ele alır

ve her iki dünyada mutlu olmasının yollarını gösterir. İslam Dininin bildirdiği **"ahiret"** insanın sadece ölümünden sonraki yaşamını değil, özellikle ölümden önceki yani Dünya yaşamında da onun bireysel ve toplumsal ilişkilerdeki nizam ve intizama uyumunu sağlamakta rol oynayan önemli bir kavram olarak da değer kazanmaktadır.

Ahireti inkar edenlere karşı Kur'an'ın getirdiği akli, ilmi deliller çoktur. Ahireti inkar etmenin en belirgin sebeplerinden biri ahlaki ve sosyaldir. Bunlar, dünyada yaptıklarından sorumlu tutulup hesap görmek istemeyenlerdir.

7. Semavi Dinlerin Temel Telkinleri :

Kur'an'ın anlattığına göre tüm ilahi dinlerin özel adı İslam'dır. Ancak tarihte, Yahudiler kendilerine peygamberlerle gönderilen vahyi kendilerine has sayarak Yahudilik, Hıristiyanlar da Hz. İsa'nın getirdiği ilahi bildirilere Hz. İsa'nın Yunanca olan adına isnat ederek Hıristiyanlık demişlerdir.

Bunun için İslam'a Muhammedilik demek ilmen de dinen de hiç doğru değildir. **İslam** adını Yüce Allah Kur'an'da seçmiş ve koymuştur. Kur'an-ı Kerim bu düzeltmeyi de yapmış, tebliğ ettiği dinin bir ulusa veya şahsa ait olmadığını, sadece Allah'a ait olduğunu İslam kelimesi ile pekiştirmiştir ve bütün insanları eşit olarak Allah'ın dinine yani İslam'a çağırmaktadır.

Kaynağı aynı olmasından ötürü bu üç din arasında temelde devam eden ortak ilkeler bulunduğu gibi değişen hükümler de vardır. Değişmeyen ortak ilkeler evrensel ve ezeli ilkeler olup, zaman aşımına uğramazlar.

İlahi ve semavi dinlerde **temel ilke** Allah'a inanmaktır. Yahudiler, Allah'ın kendilerini en üstün ulus yarattığına inanırlar; böylece, kendileri Allah'ın her milleti eşit derecede yaratmış olduğuna ters düşerler. Hıristiyanlar ise daha ileri giderek Allah'ın oğlu olarak İsa'ya Tanrı diye inanır ve ibadetlerini, dualarını İsa'ya yaparlar. Bu suretle Allah ile insan arasına aracı koymuş olarak tevhid inancını gölgelerler.

"Düşünesiniz diye size Kur'an'ı ve ayetleri indiriyor, anlatıyoruz" **(Yusuf, 2).**

Kur'an, düşünme ve aklı kullanma, akıl etme hususunda akıl kelimesini, faaliyet, eylem ve çalışma halinde 51 defa kullanmakla aklı çalıştırmanın önemini belirtmektedir. Kur'an'ın ayetlerinin düşünülmez bir dogma (itikat) olduğunu söylemek çok yanlıştır.

Kur'an, ilme ve bilgiye önem vererek, tebliğin en iyi biçimde gerçekleşeceğini belirtir.

"Sözleri dinleyip karşılaştırarak, en güzeline uyanları müjdele! İşte onlar, Allah'ın doğru yola ilettiği kimselerdir ve işte akıl sahipleri onlardır" **(Zümer, 18).**

Kur'an, zanna, tahmine, hayale uymayı yermiş ve ilim dışı görmüştür. Kur'an, ilmin duyularla ve akılla elde edilebileceği esasını koymuştur. Duyularla ve akılla elde edilen bilgilere dayanmayanları ve onlar üzerinde düşünmeyenleri de davardan aşağı saymıştır.

"Hakkında ilmin (kesin bilgi) olmayan şeye uyma; çünkü kulak, göz ve gönlün hepsi bundan sorumludur" **(İsra, 36).**

"Kalpleri olup anlamayanlar, gözleri olup görmeyenler, kulakları olup işitmeyenler davarlar gibidirler. Belki daha da şaşkındırlar. İşte gaflette olanlar bunlardır" **(A'raf, 179).**

'Söyle bilenler ile bilmeyenler hiç eşit olur mu?" **(Zümer, 9).**

"Onların ilmi yoktur. Ancak zanna uyarlar. Oysa zan, gerçeği elde etmede bir fayda sağlamaz" **(Necm, 28).** Bundan sonra tebliğ yapacak, dini anlatacak kimsenin niteliklerini bildirmektedir. Bu nitelikleri haiz olmayan kimsenin dine davet etmesi, başkasına dini öğretmeye kalkması Kur'an'a aykırı ve ters düşer.

"Rabbinin yoluna hikmetle, güzel sözle davet et ve en güzel yöntemle onlarla tartış" **(Nahl, 125).**

Hikmet mantıklı, tutarlı, ince anlamlı bilgi ve anlayışa denir. Bunun için hikmet, **üç ilmi içine alır. Felsefe, Kelam ve Mantık.** Zira insanın, bu üç bilim dalını bildiği ve özümsediği zaman, konuşması hikmet olur.

KISIM III
İSLAM DİNİ

8. Hz. Peygamber Dönemi :

a. Hz. Peygamber'in Hitap Ettiği Toplumun Yapısı :

Hz. Muhammed, 570 yılında Mekke'de doğdu. Doğmadan önce, babası Abdullah ve altı yaşında iken de annesi Amine öldü (576). Böylece anne babadan yetim kaldı. Dedesi Abdülmuttalib onu yanına aldı. Dedesi 579 da ölünce, bakımını amcası Ebu Talib üstlendi. Dokuz yaşından sonra amcaları ile Suriye'ye ve Yemen'e giden ticaret kervanlarına katıldı. Sonraları ticaret kervanlarını yönettiği Hatice ile evlendi. Bu esnada kendisi 25,

Hatice ise 28 yaşında idi. Maamafih Hz. Hatice'nin evlendiğinde 40 yaşında olduğuna dair rivayetler de vardır.

Mekke toplumu ve Araplar puta tapardı. Hz. Peygamber, çevresindeki dini görüş ve uygulamalarla ilgilenmedi ve onlara da katılmadı. Böylece kırk yaşına geldi. Bu sırada, Yüce Allah ona Cibril melekle vahyetmeye başladı. Hz. Muhammed'in vahiyden önceki durumunu Kur'an şöyle anlatıyor:

"Rabbin, seni öksüz bulup barındırmadı mı?

"Seni şaşırmış bir durumda bulup yol göstermedi mi?

"Seni geçim zorluğu içinde bulup zenginleştirmedi mi?" **(Duha, 6-8).**

"Sen, daha önce bir kitap okumuş ve onu sağ elinle de yazmış değildin" **(Ankebut, 48).**

"İşte böylece sana da buyruğumuzdan bir ruh vahyettik. Sen kitap nedir, iman nedir bilmezdin. Fakat, biz, o ruhu, kullarımızdan dilediğimize doğru yolu gösteren bir ışık yaptık. Kuşkusuz, sen dosdoğru yolu göstereceksin" **(Şura, 52).**

Putperest Araplar, Allah'a, Allah'ın bir olduğuna ve Kainatı yarattığına inanıyorlardı. Kur'an bunu şöyle açıklıyor:

"Onlara "Gökleri ve yeri kim yarattı, güneşi ve ayı hükmü altında tutan kimdir?" diye sorarsan, mutlaka "Allah'tır" diyecekler. Öyleyse niçin (bu inançlarından) döndürülüyorlar?" **(Ankebut, 61).**

O günkü Mekke toplumunun ve Arapların müşrik diye nitelendirilmeleri işte bundandır. Çünkü, Allah'ın varlığını itiraf ettik-

ten sonra, tutup Allah ile kendi aralarına aracılar koyarak, onlarla Allah'a yaklaşmak ve ulaşmak istediler ve bundan dolayı Allah'tan başkasına tapanlar sayıldılar, Allah'a ortak koşmuş oldular **(Zümer, 3).**

İşte onlar Allah'ın bir ve yaratıcı olduğunu söylemiş ama, sonra aracı ve şefaatçılara gidip, Allah'tan isteyeceğini onlardan isteyerek, fiilen bu inancı lekelemiş ve ondan vazgeçmiş duruma düşmüşlerdir. Yani yedek ilahlı bir din icat etmişlerdir. Şirk, yedek ilahlı bir dindir.

b. Kur'an'ın Tebliğ Yöntemi :

Kur'an, bir öğretim ve eğitim kitabı olarak tebliğe başlıyor ve okumaya, öğrenmeye, öğretmeye çok değer veriyor. Zaten tebliğ, başkasına bilgi ulaştırmak ve onunla iletişim kurmaktır. Bunun ilk adımı olarak okumayı, ikinci adımı da ne zaman ve nasıl okumanın uygun düşeceğini önermek oluyor. O halde:

"Oku! Yapışandan insanı yaratan, kalemle öğreten Tanrı'nın adına oku!" **(Alak, 1-4).**

"Gecenin herhangi bir zamanında, yarısından önce, yarısında, yarısından sonra kalk, Kur'an'ı dura dura anlayarak oku! Kolayına nasıl geliyorsa, öyle ve o kadar oku!" **(Müzzemmil, 1-8).**

Kur'an'ın tebliğ etme, bilgi aktarma yönteminin başlangıcı, okumak ve okumayı önermektir. Çünkü, insan önce okur, sonra düşünür ve böylece gerçeğe ve doğruya ulaşır.

Üçüncü yöntemi, insanın okuduğunu, öğrendiğini düşünmeye yöneltmesidir. Okuyup düşünmedikten sonra, okumanın bir

faydası olmaz. Düşünmek, okuduklarını tartmak, değerlendirmek ve bildikleri içinde en sağlamını bulup almaktır.

"Kitabı okuyup duruyorsunuz; hala düşünmeyecek misiniz" **(Bakara, 44).**

Kur'an genel ilkeler ve hükümler koymuş ve bunların dışında kalan konuları şu üç esasa göre hükme bağlamak üzere insana bırakmıştır.

- Kur'an'ın ilkelerinin ve hükümlerinin felsefesi ve ruhuna,

- Akıl ilkelerinin ve akli çabaların amaçlarına,

- Hakkında hüküm koymak istenen konunun bilimsel olarak iyi incelenmesi ve araştırılmasına.

Asıl ilke, Kur'an'ın her ayeti ve kelimesi her bir toplumda uygulanıyor veya uygulanamıyor diye, Kur'an hükümsüz kalmış anlamına alınmamalıdır. Çünkü Kur'an bir toplum ve bir zaman için olmayıp, her zaman ve bütün toplumlar içindir. Bir zaman, uygulanamayan bir ayet, başka bir zaman ve başka bir yerde uygulanma imkanı bulabilir; o zamanda ve orada uygulanması için vardır. Kur'an'ın bir evrensel özelliği de budur.

Burada önemli bir sorun şudur: Kur'an-ı Kerimi insanlar nasıl anlayacaklardır? Buraya kadar değindiğimiz ayetlerden, Kur'an'ın anlaşılmak üzere indirildiği sonucu çıkmaktadır. O halde bütün müslümanlar bu yüce Kitabı anlamaya çalışmalıdırlar. Herkes kendi bilgi düzeyine göre anlayabilir. Ancak kişi sadece kendi anladığı ile yetinmemelidir. Bilmelidir ki kendisinden daha iyi anlayanlar olabilir.

Ayetleri tek tek değil, bir bütün olarak anlamak gerekir. Kur'an-ı Kerim bir bütündür. Bütünlüğün ortadan kaldırılıp ayetlerin birbirinden bağımsız olarak açıklanması yanlış sonuçlara götürür. Cenabı Hak kendi Kitabını, halk arasında meşhur olduğu üzere, 6236 ayet olarak indirdiğine göre, insanların bütün bu ayetlerin hepsini gözönüne getirerek anlamaya çalışması gerekir.

Anlamak için Kur'an-ı Kerimi okumak gerekir. Okumadan, anlaşılmayacağı açıktır. Her müslüman Kur'an-ı Kerimi anlayarak okumaya çalışmalıdır. Okumak için bir şart yoktur. Okumak için, bazı fakihlerin yani alimlerin yaptığı gibi, bazı şartlar ileri sürmek doğru değildir. Onların böyle sözleri sebebiyle müslümanlar Kur'an'ı rafa kaldırdı. Kur'an'a dokunmamak için güzel süslü kılıflar, keseler yaptı, bir muska gibi onu duvara astı, el erişmez dolaplarda sakladı. Bu suretle Kur'an tutulmaz, dokunulmaz ve nihayet okunmaz hale getirildi. Bazıları Kur'an'ın okunabilmesi için abdest alıp kıbleye dönüp diz çökerek rahleye konarak okunmasını en büyük saygı ve ibadet saydılar. Manasını anlamanın en büyük ibadet olduğunu söylemediler, anlaşılmayacağını ilan ettiler. Bu suretle Kur'an, bizim kafalarımıza muammalı, anlaşılmaz, erişilmez bir kitap adı olarak nakşedildi. Onu anlamak değil, anlamadan sözlerini söylemek en iyi müslümanlık inancı sayıldı. Sadece ölenlere okumak üzere mezar kitabı yapıldı. Sipariş hatimlerden başlayıp hazır hatimlere kadar iş azıtıldı. Nasıl ki, elbisesi olmayan konfeksiyoncuya gider, hazır dikilmiş bir elbise alırsa, ölüsü olan veya geçmiş ölülerine sevap göndermek isteyen kimse, imama, müezzine, hafıza gider, o, daha önce okumuş olduğu hatimini bu adama satar, o da alır

ölüsüne gönderir. İşte Kur'an'a böyle muamele edildi. Böylece bilimsel inkişafın önüne geçildi. Bu yanlış halen süregelmektedir.

c. Hz. Peygamber'in Tebliğ Hayatı :

Hz. Muhammed'in putlara hiç yaklaşmadığı ve içki bile içmediği kesin olarak bilinmektedir. O, toplumun kötü durumunu beğenmiyordu.

Hz. Muhammed Hira Dağı'na çekilir ve orada günlerce yaşardı. İşte kırk yaşına bastığı yılda kendisine Cibril melek geldi ve ona Allah'tan vahiy olarak "Oku" diye başlayan sureyi getirdi. Hz. Muhammed'in böyle bir umudu ve düşüncesi olmadığı için çok korktu ve şaşırdı.

Hz. Peygamber koşa koşa evine geldi ve eşi Hatice'ye "beni ört, korkudan titriyorum" dedi. Hz. Muhammed'in korkusu biraz yatışıp gidince ve kendine gelince, Cibril bir emir (vahiy) daha getiriyor.

"Ey örtüye bürünen! Kalk da uyar, Rabbini yücelt, giysilerini temizle, kötü şeyleri terk et, daha çoğunu alma niyetiyle verme, Rabbin için dayanıklı ol" **(Müddessir, 1-7).**

Yüce Allah, ona böylece ilk uyarı yapma emrini vermişti. Bunu en yakın arkadaşlarına, dostlarına anlatıyordu. Bir süre böyle bireysel tebliğe devam ettikten sonra, Yüce Allah açıkça uyarıya başlaması emrini verdi.

"En yakın aşiretini uyar, sana uyan müminlere kanatlarını ger" **(Şuara, 214).**

Bunun üzerine Hz. Peygamber bir ziyafet hazırlıyor. Kureyş kabilesinden kırk kadar kişiyi yemeğe çağırıyor, yemeği yedik-

ten sonra, onlara kendi peygamberliğini açıklıyor ve onları Allah'a itaata çağırıyor. Bunun üzerine Ebu Leheb, "Bunun için mi bizi buraya çağırdın, yok olasın" diyerek gidiyor ve halk da dağılıyor.

Hz. Peygamber, gelen vahiyleri anlatmaya devam ediyor. Kabul edenler çok az olarak çoğalıyor ve çoğaldıkça da Kureyş'in müminlere zulmü ve işkencesi artıyor. Kureyş, Kur'an'ın getirdiği üç büyük davaya karşı çıkıyordu:

- Allah'ın birliğine; putların, aracıların, şefaatçıların red edilmesine,
- Ahiretin varlığına,
- Hz. Muhammed'in peygamberliğine.

Bunların dışında Kur'an'ın getirdiği ahlak, toplumsal davranış ve hayat düzeni de vardı. Hem bunları hem de halka ve kölelere toplumsal ve hukuki eşit haklar getirmesini de tanımak istemiyorlardı.

Hz. Peygamber Kabe'ye sık sık gidiyor, ibadet ediyor ve yanındakilere işittirecek sesle Kur'an okuyordu. Onun tebliğ yöntemi, karşılaştığı ve konuştuğu kimselere Kur'an okumaktı. Ancak, herkese uygun düşecek ayet ve sureleri okumaya dikkat ederdi. Onun bu tebliğ yöntemi çok etkili oluyordu. İnanmamaya niyetli ve kararlı olanlar da Kur'an'ı beğeniyorlardı ve onu gizli gizli dinliyorlardı.

İşte Hz. Peygamberin tebliğ yöntemi ve sistemi, böyle idi. Misafir putperestlere Hz. Peygamberin, insanlık olarak davranışı hakka ve adalete dayanıyordu. Savaş dışında, putperestlerin bütün hakları korunuyordu. Hz. Peygamberin hayatı, nezaket ve disiplinden ibaretti. Nezaketi disipline, disiplini nezakete feda et-

mezdi. **İslam, nezaket ve disiplinden ibarettir.** Buradaki nezaket ve disiplin, hem fiziki-bedeni, hem zihni-akli disiplindir.

9. Hz. Peygamber Sonrası :

a. Mezhepler Öncesi Dönem :

- Toplumsal Gelişmelerin Uygulamaya Etkileri :

Toplumsal etkileşim, toplumsal kanunun gereğidir. Bir toplum büyüdükçe ihtiyaçları artar. Kur'an-ı Kerim, genel hükümler ve ilkeler getirmiştir. Hz. Peygamberin ölümü ile Kur'an tamamlanmış ve vahiy kesilmiştir. Yüce Allah, Kur'an'da, peygamberliğin ve onunla birlikte vahyin bittiğini bildirmiştir. Müslümanlar, Arap Yarımadası'ndan, Suriye'ye, Mısır'a, İran'a ve Türkistan'a kadar çok kısa bir zamanda yayılmaları ile Helen, Bizans, İran ve Türk kültür ve gelenekleri ile karşılaştılar ve karıştılar. Değişik ırk ve dindeki bu insanların bir kısmı İslam'a girdi, bir kısmı girmedi ve bir kısmı da İslam devletinde mevki elde etmek için zahiren müslüman gözüktü. Her bir grubun ayrı sorunu vardı. Onlara cevap vermek gerekiyordu.

Yeni müslüman olanların iki türlü sorunu vardı. Arapça bilmiyorlardı ve öğrendikleri İslam dini ile kendi dinleri arasında çelişkiler bulunduğu için onları çözmek gerekiyordu. Müslümanlara çok iş düşüyordu. Hem Arapça'yı, hem de dini öğretmek. Toplumsal ve hukuki sorunları çözmede alimlerin fikirlerine muhtaç idiler. Bunun için bütün güçlerini ilmi çalışmaya verdiler ve yeni toplumun sorunlarını çözmeye özen gösterdiler. Böylece İslam medeniyetinin temelini atmış oldular.

- Siyasal Gelişmeler :

Hz. Peygamberin ölümünden hemen sonra, cenazesi daha kalkmadan müslümanlar arasında siyasi çekişmeler, kimin hali-

fe yani, müslümanların başı olacağı noktasında ortaya çıktı. Tarihte nerede insan topluluğu varsa, orada iktidar mücadelesi bulunur. Müslümanlar da bu mücadeleyi, Hz. Peygamberin ölümünden sonra başlattılar ve tarih boyunca da İslami esaslara sağlamca oturtulamadan aile ve kabile kavgası halinde süregeldi. Kim daha fazla fiziki güce sahipse, o başa geçti ve iktidar oldu. Bu saf ve arı gönüllü müslümanın zor anlayabileceği bir durumdur.

Kur'an, müslümanlara, aralarındaki işlerinde danışmaya emir verdiği halde, silahla gelip idareyi ele almakta bir sakınca görmeyenler olmuştu.

Kur'an'daki şura yani danışma emri, şiilerin "imam"ın yani müslümanların liderinin vasiyet ile tayini gerekir inancını red etmektedir. Bu emir karşısında, adaylar arasında en münasip görülenlerden biri olmasına rağmen, şiilerin Hz. Peygamberin Ali'yi imam tayin ettiğini iddia etmeleri doğru değildir.

- Fetihler ve Yeni Kültürlerle Temaslar :

Müslümanlar çok kısa bir zamanda İstanbul surlarını bile zorlamaya başlamış, İran'ın, Bizans'ın, Mısır'ın ve Türkistan'ın kültürleri ile temasa geçmişlerdi. Bu kültürlerden eserler, Arapça'ya tercüme edilmeye başlandı. Elbette tercümeden önce de şifahi yolla kültürler, gelenekler iç içe girdi. Fethedilen yerlerde köklü medeniyetlerde gelişmiş olan felsefe, ilim ve edebiyat ile yüz yüze gelen müslümanlar, Kur'an'da bulunan ilgili ayetlerin açıklanmasına ve yorumuna koyuluyorlardı. Burada önemli olan şu husus idi: Müslümanlarda gelenekleşmiş bir bilgi ve felsefe zihniyeti olmadığından, herhangi bir bilimin ve felsefenin etkisinde olmadan, bu yeni bilgileri saf ve temiz bir zihinle düşünüyor

ve bu, kendilerine sağlam bir benlik veriyordu. Çünkü herkes kendi namına okuyor, anlıyor ve fikir ileri sürüyordu. Bundan dolayı ilk üç asır, İslam çağının en serbest ilim yapılan ve fikir üretilen çağı oldu, bu dönemde yetişen alimler hep kendi adlarına ilim yapıp kendi namlarına konuştular. Daha önce de kendilerini bağlayan geleneksel bir tutum ve ideoloji yoktu, herkes kendi başına bir mezhep ve okuldu. Onları bağlayan yalnız Kur'an, sağlam **hadis**[6] ve akıl idi. Akıl ile onları yorumlamakta ve anlamakta, anladığı üzerinde düşünmekte serbest idiler. İlim böyle ortamda gelişir. İslam'ın ilim ve medeniyetinin temelleri bu dönemde atıldı. Evet, birbirinin hocası ve öğrencisi idiler, ama hiç kimse ilimde ve fikirde otorite değildi. Herkes kendi otoritesi olup, bilmediğini bilenden öğrenmek, birilerini otorite kabul etmek anlamına alınmazdı.

Alimler, ilim üreten kimselerdir. Kimseyi ilimde yanılmaz, şaşmaz kabul etmezlerdi. Kur'an'a ve hadise doğrudan başvururlar, akıllarını kullanarak ne anlamışlarsa, kendileri anlamış olurlardı. Bunların-fikir hürriyeti ve vicdan özgürlüğü vardı. Bunlar kendilerini, son sözü söyleyen kimse olarak görmezlerdi. Bu fikir hürriyetini, Kur'an'ın düşünmeye verdiği öneme dayandırmak lazımdır. Kur'an, düşünme ve aklı kullanma hürriyeti vermeseydi, onlar bu kadar serbest anlayışlı olamazlardı.

İlk üç asırda mevcut olan alim ve müctehitler, çok kimsenin sandığı gibi, sadece İmam-ı Azam, İmam-ı Şafii, İmam-ı Ahmed b. Hanbel ve İmam-ı Caferi Sadık'tan ibaret değildi. Onlar gibi

(6) **Hadis;** Arapça bir kelime olup, Türkçe *"söz"* manasına gelir. Din terminolojisinde Hz. Peygamber tarafından söylendiği rivayet edilen sözlere denilmektedir.

ve onların ayarında ilim yapan ve üreten bağımsız, hiç bir kimseye, mezhebe bağlı olmayan yüzlerce alim ve müctehit bulunduğuna tarih şahittir.

Bunun için mezheplerden önce İslam dünyasında çok seslilik, fikir, düşünce ve ilim yapma hürriyeti alabildiğine geniş ve sınırsız idi. Kimse kimseye fikir beyan etmede, ilim yapmada sınır koyamaz ve engel olamazdı. Herkes ilim yarışında idi. Ancak bilgilerinin kontrol edilmesi gereğini Kur'an'dan öğrenmişlerdi, gerçeğin tümünü Allah bilir, insanoğlu bilemezdi. O halde bu buldukları ilimler, gerçeği ne kadar yansıtıyordu? Onu kontrol etmek için, **Kur'an üç kaynak ölçü vermişti. Biri akıl, diğeri gözlem ve duyular, üçüncüsü de Kur'an idi.**

b. Mezhepler Dönemi :

- Mezhep Kavramı ve Boyutları :

Mezhep, gitmek anlamında olan **"zehab"** kelimesinden türetilen bir kelime olup gidilen yol, gidilecek yol, uyulan yol, yöntem, anlayış, görüş, gidiş demektir. İnanılan, benimsenen fikir, söz, düşünce, itikat sistemi, hukuk sistemi, ahlak kuralları, fikir, ilim kurallarının bir arada toplamı, bütünü olarak anlaşılmakta ve kullanılmaktadır. Bu anlamlara göre mezhep, fikir, görüş, davranış ve hareket ayrılığı olur. Buna göre bir insanın diğerine göre bir fikri ve davranışı farklı ise her ikisinin bu anlamda ayrı mezhebi, gidişi ve tavrı bulunmaktadır. Bu anlam, mezhep kelimesinin sözlük, lugat manasıdır.

İslam'da mezhep kavramının üçüncü asırdan sonra kullanılmaya başladığı görülür. Fıkıh mezhepleri teşekkül ettikten son-

ra, bu kavram ortaya çıktı, şekillendi ve ilkeleri tesbit edildi, çerçevesi çizilmiş oldu.

Mezheplerin doğmasına götüren bu ana sebeplerden sonra, özel sebeplere inerek mezhepleri sınıflara ve alanlarına göre ayırmak, onların boyutunu gösterecektir. Önce alanları belirleyelim.

(1) İtikadi mezhepler
(2) Fıkhi (ameli) mezhepler
(3) Mistik-tasavvufi mezhepler
(4) Felsefi mezhepler

- İtikadi Mezhepler :

İtikadi mezhepleri, iki ana kola ayırmak gerekir. Bu iki ana kol, İslam tarihi boyunca mezhepleri etkilemiştir. Bunlar; **Hariciler,** yani ameli imandan sayanlar Mezhebi ve **Mürcie,** yani iman ile ameli ayıranlar Mezhebi'dir.

Hariciler mezhebinin çıkış sebebi siyasidir. *Harici,* Hz. Ali'nin Muaviye ile sulh yapmak üzere hakem tayin etmesini kabul etmemiş ve Hz. Ali'nin ordusundan ayrılmış olana **"ayrılıkçı"** anlamında verilen bir isimdir. Hariciler bu ayrılıkçı davranışlarını Kur'an-ı Kerim'deki **"hüküm vermek ancak Allah'a mahsustur" (En'am, 57; Yusuf, 67)** ayetine dayandırmışlardır. Hz. Ali'nin hakem tayin etmesini, bu ayete karşı gelmesi olarak algılamışlar ve tövbe etmeye çağırmışlardır. Anlayışlarına göre bu **"büyük günah"** idi. Büyük günah işleyeni, tövbe etmediği zaman İslam Dininden çıkmış olarak yorumladıkları için, böyle kişilerle savaşmayı da **"cihad"** kabul etmişlerdir. Bu inançlarına uygun olarak Hz. Ali'ye "kafirdir" diye savaş açtılar ve onu şehit ettiler.

Hariciler, **"büyük günah"** işleyenlerin dinden çıktığına, kafir olduğuna inanmışlardır. Bu inançları ile toplumda büyük bir huzursuzluğa ve fitneye sebep olmuşlardır.

Haricilerin tam karşısında mürcie mezhebi yer almıştır. Mürcie mezhebinin temel görüşü, imanın tanımında ortaya çıkar. Bu mezhebe göre amel imanın bir parçası değildir. İman ile amel birbirinden ayrı ayrı şeylerdir. Buna göre iman eden bir kimse, mesela namaz kılmazsa, müslümanlıktan çıkmadığı gibi imanına da bir zarar vermiş olmaz., Bununla beraber bir müslümanın, mesela, namaz kılmaması büyük günahtır; ancak cezasını vermek Allah'a aittir. Bu görüşü kabul edenlere, ameli imandan ayrı ele aldıkları ve amelin değerlendirilmesinin yalnızca Allah'a ait olduğunu söyledikleri; böylece kişinin amel bakımından durumunu Allah'a havale ettikleri için **"tehirci"** veya **"havaleci"** anlamında **mürcii,** mezheplerine **mürcie** denilmiştir. Bu görüş İmam-ı Azam Ebu Hanife'nin temel görüşüdür ve Ebu Hanife mürcie mezhebinin odaklandığı imamdır. Ancak, adam öldürmek gibi diğer toplumsal emirler ve yasaklardaki hükümler, başkalarının hakkına tecavüz olduğu için, onlar devlet tarafından takip edilir.

İmam-ı Azam'ın bu görüşü İslam'ın çok çabuk yayılmasını sağlamıştır. Allah'a, Hz. Peygamber'e inanan kimse İslam dinine girmiştir. Onun ibadet etmesi, Allah'a karşı olan borcudur. İbadet etmediği takdirde; Allah onu dilerse af eder, dilerse cezalandırır.

İmam-ı Azam'ın, imanın amelden ayrı olduğu ve büyük günahın dinden çıkarmadığı görüşü İslam dünyasını hem tarih-

te hem günümüzde huzura, rahata ve serbestliğe kavuşturmuştur.

- Fıkıh Mezhepleri :

Fıkıhın, sözlük manası, ince anlayış, bir sözden neyin kastedildiğini anlamaktır. Fıkıh, insanın işlerini, fiillerini hukuki, siyasi, sosyal bakımdan Kur'an ve sünnet ilkelerine dayanarak, yorumlayıp hükme bağlayan bir ilimdir.

Mezheplerin oluşumundan önceki ilk üç asırda çok alim ve müctehit yetişmişti. Her biri yan yana, beraber, birbirinin öğrencisi ve hocası olarak yaşıyorlardı. Bunların içinde Caferiye mezhebi (148 Hicri/765 Miladi'de vefat eden İmam-ı Cafer-i Sadık'ın), Hanefiye mezhebi (150 Hicri/767 Miladi'de vefat eden İmam-ı Azam Ebu Hanife'nin), Maliki mezhebi (179 Hicri/795 Miladi'de vefat eden İmam-ı Malik b. Enes'in) ve Hanbeli mezhebi (241 Hicri/854 Miladi'de vefat eden Ahmet b. Hanbel'in) öğrencileri tarafından hocalarının görüşlerini ve anlayışlarını okutmaya devam etmeleri suretiyle kendiliğinden oluşmuş ve kurulmuşlardır. Yoksa, bu imamlardan hiç biri, ben şöyle bir mezhep kuruyorum. Bunun esasları şunlardır, diye mezhep kurmamış ve böyle bir söz de etmemişlerdir.

İmam-ı Azam demiştir ki: "Benim anlayışım ve görüşüm budur, bundan daha iyisini getiren olursa, onu alır, bunu atarım". İmam-ı Malik de: "Sahabe, Hz. Peygamber'in hadislerini ve sünnetlerini beraberlerinde götürdüler ve dağıldılar. Benim, bu kitabım, onların taşıdığı bilgilerden eksiktir. Onun için bunu tam İslam Fıkhı diye tavsiye edemem" demiştir.

İmam-ı Şafii ise: "Herhangi bir kimse, görüşüme zıt bir hadis veya ayet görürse, benim görüşümü ve fikrimi duvara çalsın ve atsın" demiştir.

Görülüyor ki, bu imamlar ve müctehitler Kur'an'ın ruhuna ve ilmi yönteme göre hareket etmişler ve kendilerini ilim otoritesi görmemişler, "bizim dediğimiz dedik, bundan daha doğrusu olamaz" dememişlerdir. Zaten deselerdi, Kur'an'a ters düşerlerdi.

- Tasavvuf Mezhepleri :

Tasavvuf kelimesinin türetildiği kök hususunda ihtilaf vardır. Bize göre, "suf" köküdür. Bu kelime "yün" anlamına gelmektedir. Hz. Peygamberden sonraki ilk birkaç asırda kendisini Allah'a adayan insanlara üzerlerine yünden örülmüş kumaşlardan dikilmiş palto gibi geniş giysiler giydikleri için bunlara "sufi", "mutasavvıf" ve daha sonraları "sofu" denilmiştir. Tasavvufu, insanın kendini dünya işlerinden uzak tutup Allah'a ulaşmak için gösterilen ruhi çaba olarak anlamak, en açık tanım olur. İnsan kendisini Allah'a eriştirmek hususunda, bedeninin arzularını köreltmek, onları zayıflatıp kalbin emrine vermek ve iradesi altında tutmak yolunu seçebilir. İnsanoğlunun Allah'a inanması ile ona daha yakın olma isteği insani bir eğilimdir. Eski dinlerde olduğu gibi müslümanlar arasında da böyle düşünen ve düşüncesine göre davranan insanlar ortaya çıkmıştır. Ancak bu isim, İslam'ın ikinci asrından önce kullanılmadığı gibi, böyle hareket eden müslümanlara da rastlanılmamaktadır.

Yüce Allah, insana "doğru" olanı göstermek için, Kur'an'ı göndermiştir. Ne yazık ki, bazı insanlar, Kur'an'ın tebliğlerini ye-

terli bir düzeyde anlayamamaktadırlar. Bunun sonucunda bazı sapmalar veya katmalar yapmaktadırlar. Yani bazı insanlar Kur'an-ı Kerimin öngördüğü ibadetleri, bunların çeşitliliklerini ve biçimlerini bazen az bulup ilaveler yapıyor, bazen da fazla bulup azaltma yoluna gidiyor.

Tasavvuf mezhepleri de kendine özgü yorumlarla ortaya çıkmıştır. Tasavvufcular, dünyevi konularla alakalarını kesip Allah'la devamlı temas halinde yaşama ana hedef ve felsefesine bağlı şeyhler tarafından yönlendirilmişlerdir.

Tasavvufun tarih içinde bazı hizmetleri olmuştur. Bu hizmet devresi, tasavvufi tarikatların oluşumundan önceye rastlıyor. Tarikatların oluşmasından sonra yer yer yozlaşma başladı. Bu kurum, vakıflar ve yöneticiler aracılığıyla zaman zaman siyasete alet edildi ve bazı tarikatlar giderek siyasal lobiler haline geldi.

Hicri 5/Miladi 11. asra kadar tasavvuf, bireysel olarak devam etti denilebilir. Bu asırda tasavvuf, tarikat kurumları ile halka inmeye ve halk arasında yayılmaya başladı. Büyük tasavvufçuların şöhretinden istifade edilerek tarikat kurulduğu gibi bir mutasavvıfın öğrencileri de, şeyhlerinin yolunu izleyerek tarikatlar ortaya koydular.

İnsanları eğitmede bir araç olan tasavvuf, insanları dini duyguları sebebiyle istismar etmediği ve Kur'an-ı Kerim'in öngördüğü inançlardan, ibadetlerden ve işlerden eksiltme, atma veya onlara katma yapmadığı sürece ve şahısları kutsallaştırmadığı takdirde yararlı işlevler görebilmektedir.

- Felsefi Mezhepler :

Felsefe Yunanca asıllı bir kelime olup, İslam dünyasına hicri 3/miladi 9. asırda, felsefi eserlerin tercümesiyle girmiştir. Yunanca'da sözlük manası felsefe-hikmet seven anlamında kullanılmışken, sonradan mantıklı düşünerek fikir üretmeye denmiştir. Daha açık ifadeyle, bilgileri sorgulayan, onların kaynaklarını, sebeplerini ve sonuçlarını akıl ve mantık yoluyla araştıran, tenkit eden bir öğretinin adıdır. Kur'an'da bu kelimenin karşılığı olarak hikmet kelimesini göstermek doğru olur.

Kur'an-ı Kerim, tefekkür (düşünme), akıl etme, aklı kullanma (akli düşünce) ve tedebbür (bir şeyin sonunu, neticesini düşünme) kelimelerini kullanarak, insanı her an ve durumda düşünmeye, aklını kullanmaya, mantıklı ve tutarlı olmaya çağırmıştır. Bunun yanında insanın neleri düşünmesi gerektiğini ve neler üzerinde uğraşıp, aklını çalıştırmasının lüzumlu olduğunu göstermiştir. Kainat hakkında düşünmeyi emreden Kur'an tüm müslümanları öğrenme ve düşünme seferberliğine sevketmiştir. İlk üç asır müslümanları, o zamanki dünyanın en parlak medeniyetini kurdular.

İşte bu asırda İslam filozofları ve düşünürleri Kindi, Serahsi, Zekeriyya Razi, Farabi, İbn Hazm, Ebu Hayyan Tevhidi, Miskeveyh, İbn Sina, İbnul-Heysem, Ebu Reyhan Biruni ve benzerleri İslam düşüncesini oluşturmuşlar ve olgunlaştırmışlardır. Anılan düşünürler sayesinde İslam düşüncesi sistemi kurulmuştur.

c. Alt Kimlik Olarak Mezhep :

Mezhep, ayrı görüş ve ayrı anlayış manasındadır. Müslümanlar arasında da değişik alanlarda çeşitli mezhepler ve gö-

rüşler ortaya çıkmıştır. İnanç meselelerinde aynı fikri paylaşanların başka bir alanda da aynı fikirde birleşmeleri gerekmez.

Bu fikir ve düşünce hürriyeti büyük fikir ve görüş sahibi kimselerin yetişmesini sağlamıştır. Doğal olmayan, bu büyük fikir adamlarının görüşlerini kendilerine örnek alıp, onlara göre tıpatıp hareket etmeyi bir şahsiyet sahibi olmanın gereği görmek ve kendine onu bir kimlik olarak taşımaktır. **Kur'an'ın getirdiği kimlik müslüman olma kimliğidir.** Kur'an, "ben müslümanım demekten daha güzel söz yoktur" **(Fussilet, 33)** derken müslümanları bir kimlik altında birleştirmektedir. Eğer bir müslüman İslam kimliğini yeterli görmeyip de bir mezhep kimliğini daha çok benimsiyor ve onunla toplumda tanınmayı istiyorsa, Kur'an'ın şiddetle red ettiği mezhepçiliği ve ayrılığı teşvik etmiş, mezhebi din yerine koymuş ve dini gölgede bırakmış olur. Sonunda da dini yıkar.

Ancak burada önemli bir noktaya dokunmak gerekiyor. İnsanoğlunun yapısı dikkate alındığında mezhepleri inkar etmek veya yok farzetmek veya teşekkülünü önlemek mümkün görülmemektedir. Bu nedenle İslam Dinine getirilen yorumlardan neş'et eden mezhepleri **"dini alt kimlik"** olarak kabullenmek gerekir. Ancak şurayı da hiç unutmamalıdır: Mezhepler, **"İslam Üst Kimliği"** altında bulundukları sürece böyledir. O halde, sosyal bir yaşam biçimi olan ve bu sınır içerisinde kalan mezhepler birbiri ile zıtlaşmamalı, birbiri aleyhine tutum ve davranış içerisine girmemeli, "İslam Üst Kimliği" birleştiriciliği yani şemsiyesi altında birbirini hoşgörü ve tolerans ile kucaklamalıdır. Böyle oldukları sürece de Mezhepleri birer dinsel oluşum olarak kabul

etmek gerekir. Bu yaklaşım, Kur'an'dan neş'et eden İslam düşüncesine de uymaktadır.

d. Taklit Dönemi ve Örfün Din Haline Getirilmesi :

Taklit kelimesi anahtar anlamında olan "kılıd", tasma ve geerdanlık anlamında "kılade" kök kelimelerinden türer. Taklit, boyuna kılıç asmak, hayvana tasma takmak, gerdanlık takmak anlamından alınarak, bir kimsenin fikrini, görüşünü boynuna tasma gibi takıp düşünmeden, anlamadan ve kavramadan ona uymak olarak kullanılmıştır. Taklit, kitap böyle diyor, falanca şöyle diyor, demektir. Kastettikleri kitap Kur'an'ın dışındaki kitaptır, hizip ve grup kitaplarıdır.

Hicri 3/Miladi 9. asırdan sonra taklit başlamıştır. Ancak ilk taklitçiler, diyelim hicri dördüncü asır taklitçileri, orijinali taklit ettikleri için imamların sözlerine ve onların dayandığı Kur'an ve Sünnete biraz daha yakın idiler. Giderek bu taklit işi aslı ve orijinali taklit etmekten çıkmış, bir önceki taklitciyi taklit başlamış olduğundan taklit de dejenere olmuş, gerilemiş ve çürümüştür.

Hicri 4/Miladi 10. asırda taklitin bağnazlığı ve taassubu o dereceye varmıştır ki, taklit ekme, cemaatçilik ruhuna bürünmüş ve mezhepler arası silahlı çatışmalara sürüklemiştir. Her bir taklitçi İslam, Kur'an ve hadis uğruna değil, taklit ettiği imamın doğruluğunu savunmaya ve başkasını yerle bir etmeye soyunmuştur. Hicri 4/Miladi 10. asırda başlayan bu mücadele, İslam dünyasının çoğunluğunu teşkil eden bu tarikat ve fıkıh mezhepleri tarafından tarikatı ve mezhepçiliği din haline getirmiştir.

Saçma, yanlış, dine ve insanlığa aykırı gelenek ve örfleri din olarak halka telkin edenler, bu taassubun din adamları ve hocalarıdır. Yoksa halk onun din olduğunu nereden bilecektir.

Bu yanlışların ulaştığı boyutlar hakkında bir fikir oluşturmak için bazı örnekler vermek yerinde olur. Mesela;

- Günümüzde bile hala bazıları tarafından kabul edilen bir iddiaya göre, Allah, müslümanların işlerini yürütmek, sorunlarını çözmek, onlara dinde lider olmak üzere halifeliğin kime ait olması gerektiğini vahiyle bildirmiştir. Ama müslümanlar, bu emre uymadıkları gibi, bu emri ihtiva eden ayetleri **Mushaf**'tan[7] bile çıkarmışlardır.

- Bunun gibi, Kur'an-ı Kerim herkese inanç hürriyeti tanımış olduğu halde büyük günah işleyenlerin bile dinden çıkmış olduğunu iddia eden görüşler ortaya konulmuştur.

- Bazı ayetler, Kur'an'ın bütünlüğünden koparılarak tek başına ele alınmış; amaç görülemediği için şekli ifadesinde bağlı kalınmıştır. Allah'tan başkasının hakem olamayacağı gibi bir görüş, zorlama ile ayetlere dayandırılarak, uğruna cinayetler işlenmiştir. Böylece amaçlardan sapılarak sloganlaşan inançlar görülmüştür.

e. Tarikatların Oluşması ve Sonuçları :

Tarikat; yol, yordam, tutum ve davranış demektir. İslam'da, ikinci asırda ortaya çıkmaya başlayan tasavvuf akımının Hicri 5/ Miladi 11. asırda kurumlaşmaya başlamasıyla ortaya çıkmış dini

---

(7) **Mushaf:** Kur'an yazılı sahifelerin biraraya toplanarak kitap haline getirilmiş şekline denir.

bir kulüp kültürüdür. Bu akıma mensup olanların toplandıkları yerlere de tekke, dergah, hankah denir. Bu inanç ve davranış tarzı, Hicri 2/Miladi 8. asırdan beri bireysel olarak devam etti. Ancak bir önceki, bir sonrakini etkiledi ve böylece bir akım ve görüş birliği doğmuş oldu.

Her tarikatın kendine özgü öğretileri, şeyhlerinin dua kitapları vardır. Bunlara belli zamanlarda, belli miktar okumak anlamında **"vird"**in çoğulu olarak **"evrad"** denir. Büyük ve yaygın tarikatın, başka yerlerde kolları ve oralarda şeyhin vekilleri yani halifeleri bulunur. Şeyh ölünce, her biri bulunduğu yerin bağımsız şeyhi olur veya gene merkeze bağlı kalır. İslam dünyasında tarikatlar oldukça çoktur. Bunlardan meşhur olanlardan bazıları şunlardır: Bedeviye (Ahmed Bedevi; Ö. 1276), Nakşibendiye (Bahaettin Nakşibent; Ö. 1389), Bayramiye (Hacı Bayram Veli; Ö. 1430), Rufailik, Kadirilik, Halvetilik, Bektaşilik (Hacı Bektaş Veli; Ö. 1271). Alevilik de Ahmet Yeseviye (Ö. 1166) kadar uzanan bir tarikattır.

Bu tarikata mensup olan Alevilerin ayırıcı özellikleri, Hz. Ali-Hz. Fatma'yı ve soyunu sevmektir. Günümüzde de bu özelliklerini sürdürmektedirler. Sosyal ve tarihi tesbitlere göre, bugün üç türlü alevi sözkonusudur: İrandaki Şii Caferi mezhebine de tarihte alevi dendiği gibi, Türkiye'de mevcut olan Şiilere de alevi denmektedir. Ali'ye Allah dedikleri için Aliallahiler diye tanınan ve İran'da da bulundukları bilinen alevilerdir. Türkiye'de Bektaşilik içinde, kendilerine bazen bektaşi ve bazen alevi diyen aleviler de bulunmaktadır. Bunlar Orta Asya'dan gelirken bazı Türk geleneklerine bağlılıklarını kutsallaştırmışlardır. Bunların içinde

beş vakit namazı kılıp, ramazan orucunu tutan ve hacca gidenler, içkiyi haram sayanlar bulunmaktadır. Bunlar fıkıh mezhebi olarak hanefi ve bazıları şafii olup, tarikatları aleviliktir. Aleviliğin tarihte ve günümüzde fıkıh kitaplarının olmamasının sebebi, hanefi mezhebine göre ibadet etmeleridir. Bunlar Allah'a, Kur'an'a ve Hz. Peygamber'e inanırlar.

Nasıl ki Nakşibendilik bir tarikat olup, hanefi mezhebinde yer almış ise; Alevilik de bir tarikat olup mensupları Hanefi, Şafii, ya da Caferi mezhebinde yer almış olabilirler. Nakşilerin tekkeleri, Alevilerin de cem evleri vardır. Tekkeye, cem evine giden camiye de gider ve arada bir çelişme olmaz. Tekke olan yerde cami olduğu gibi, cem evinin olduğu yerde de cami olabilir. Çünkü cami İslam Dininin bildirdiği ibadetlerin yapıldığı mekanlardır. Cami, bütün müslümanların ortak mabedidir.

İKİNCİ BÖLÜM

GÜNLÜK HAYAT ve İSLAM

KISIM I

İSLAMIN İTİKAT BOYUTU

10. İtikat Kişiseldir ve Hür İrade İle Gerçekleşir :

İslamın itikat boyutu, Tanrı elçisi **Hazreti Muhammed**'in ilahi vahiyler olarak telakki edip yaşamış olduğu ve insanlara değiştirmeden bildirdiği Kur'anın Allah ve İnsan ilişkileriyle ilgili ayetleri olarak somutlaşmıştır. Bunlar, müslümanların her günkü yaşayışında nesnel görüntüler olarak gözlenebilir.

Her dinde, özellikle semavi dinlerde itikat boyutu, bireylerin ruhunda bireysel varlığında oluşur. Daha sonra, toplumsal bir varlık olmasını ifade eden kişisel davranışlarında somutlaşır. Olağan olarak İslam inancının yaşanması da böyledir. Onu, kişilerin hür tecrübe ve davranışlarında tesbit edebiliriz. Nitekim, bu olgunun en açık örneklerini daha İslam'ın ilk tebliği sırasında bile görmekteyiz. İlk müslümanların nasıl gönülden teslimiyet gösterdikleri bilinmektedir.

11. İtikadda Zorlama Sapmalara Yol Açar, İslam Zorlamayı Red Eder :

"Dinde zorlama yoktur..." **(Bakara, 256)** ayetindeki zorlamayı müslüman olmayan kimseler için gibi anlayıp, müslümanları ise, ibadet ve bazı davranışlarıyla ilgili olarak zorlamak gerektiği kanaatını taşıyanları kendi toplumumuzda da görmekteyiz. Onların bu inançları yanlıştır. Ayet, müslümana da din hürriyeti tanımaktadır. Dinimizin gerek inanç unsurlarını gerekse ibadetle ilgili yönlerini çocuklara veya daha ileri yaştakilere zorla kabul ettirme ve yaptırmanın nasıl içinden çıkılmaz sorunlar yarattığını, onları nefrete ve inançsızlığa sürüklediğini de gözleyebilmekte-

yiz. Hz. Peygamber, putlara tapan ve onlarla ilgili birtakım çıkarları olanlara bile sırf din yaşayışla bağlı olarak ilahi vahyi sadece duyurmuş; onlara çağırıda bulunmuştur. Hatta böyle davranması için Allah tarafından uyarılmıştır **(Rum, 21-22).** İnanıp bağlanmanın ve Allah'a kulluk etmenin, kişinin hür iradesi ile gerçekleştiği kuşku götürmez bir gerçektir. Dinden nefret ettirmemenin yalnızca müslüman olmayan kimselerle ilişkide geçerli olduğunu söyleyebilir miyiz? İnsanları müslüman oldukları için cezalandıracak mıyız? En güzel şekilde davranmak ölçüsü, gerek başka dinlerde, gerekse kendi dinimizde bulunanlarla ilgili bir ölçüdür. Yoksa, ahlaksal tutarsızlık içindeyiz demektir. Hele hele, inançsızlık sevginin değil, nefretin sonucudur. Yalnız kendilerinin müslüman oldukları duygu ve düşüncesiyle birtakım din kardeşlerini dinin dışına itmek çabasının, onları hor görmenin İslam'da yeri yoktur. Bu nedenle bir müslümanın başka birini **"nüfus cüzdanı müslümanı"** gibi nitelendirmeğe, inanç ve ibadet yönünden onu yargılamaya, aşağılamaya veya cezalandırmaya hiçbir hakkı ve yetkisi bulunmamaktadır. Yukarıdaki ayetlerden de anlaşılacağı gibi bizim dinimizde zorlama yoktur.

Toplum yaşayışının değişik kültür boyutlarında nasıl farklılaşmalar olabiliyorsa, dinsel yaşamda da farklılaşmalar olağandır. Birer dindar kimse olarak katılmadığımız yorum ve anlayışları, davranış biçimlerini yadırgasak bile, dinin dışında görmek ve onlara zorlayıcı bir şiddetle yönelmek; ne o yorum ve anlayışları, ne de o davranış biçimlerini değiştirmeğe yarar.

KISIM II
İSLAMIN AMEL BOYUTU

12. İslam-Şeriat İlişkisi :

"İSLAM"; barış, güven, huzur, mutluluk ve esenlik ifade eden **"silim ve selam"** köklerinden türemiş olup, bu nötr kav-

ramların insanlar tarafından eylem ve aksiyona dönüştürülmesidir. Dolayısıyla, İslam olan kişi, isimlerinden birisi de **"selam"** olan ve yeryüzünde barış, huzur, güven isteyen Yaratıcı'nın bu amaç için koyduğu ilke ve kuralların gereğini yerine getirmeyi kabul eden insan olmaktadır.

Yüce Yaratıcı, bekleneni yerine getirebilmesi için evrendeki her varlığa koyduğu ve **"tabiat kanunları"** dediğimiz kurallara uyulmasına da bu adı vermiştir **(Ali İmran, 83).**

Bu kavram, bu yönüyle genel varlık ifade etmektedir. Şu kadar var ki, evrende zorunlu olan tabiat düzeni dışında insanda ahlaki emirler olarak konan hükümler onun seçimine bırakılmıştır. Ancak ondan bu kurallara uyması ısrarla istenmiştir.

Bu açıklamalardan sonra, konuya insanla ilişkisi bakımından daha özel amaçla yaklaşacak olursak İslam, ilk peygamberden Son Peygambere kadar bütün Allah elçilerinin tebliğ ettikleri ve Kur'an terminolojisi'nde **"fıtrat"** denilen yaratılış dininin genel adıdır **(Bakara, 131; Ali İmran, 20, 67).**

Ve nihayet, en özel anlamıyla İslam, ilk peygamberden itibaren, bütün peygamberlerin getirmiş olduğu, fakat mensupları tarafından tahrif edilmiş, bozulmuş, değiştirilmiş olan bütün ilahi kitapları bünyesinde barındıran, dolayısıyla tüm vahyin toplamı demek olan ve Son Peygamber Hz. Muhammed'e indirilen Kur'anın getirdiği son dinin adıdır **(Ali İmran, 19; Maide, 3).**

Bu oldukça geniş tanımdan anlaşılacağı üzere, dinin sahibi Allah, kaynağı Kur'an, adı İslam, tebliğ edeni Hz. MUHAMMED'dir.

"İslam" kavramının karşılığı olarak **"din"** ve **"şeriat"** kelimeleri de kullanılmaktadır. Ancak unutulmamalıdır ki, "din" ve

"şeriat" kelimeleri genel kavramlardır. İslam ise, özel bir kavramdır. "Din" ve "şeriat" kelimeleri İslamın dışındaki dinler, sistemler ve anlayışlar için de kullanılır. Mesela, Firavun'un, dini, "Yahudi şeriati, Hıristiyan şeriati vs. denilebilir. Çünkü, din ve şeriat genel anlamda yol, metod, tarz, üslup, kanun demektir.

Ama **İslam kelimesi, bir dinin özel adı olduğu için Arap İslamı, Fransız İslamı vs. denmesi Allah'ın iradesini saptırmak olur.**

Kur'anı Kerimde bunu ifade eden şu ayetleri görüyoruz: "Bugün sizin için dininizi kemale erdirdim, üzerinizdeki nimetimi tamamladım ve sizin için din olarak İslam'ı uygun gördüm" **(Maide, 3; Ali İmran, 19).**

Şeriat kelimesi, Kur'anda bir tek ayette geçmekte olup, gidilecek ilahi yolun, takip edilecek tarz ve metodun İslam olduğunu ifade etmektedir **(Casiye, 18).**

Görüleceği üzere, İslam kelimesinden başka hiçbir kelime ve kavram, Kur'an dininin karşılığı olamaz. Bunun dışındaki bütün kavramlar İslamı herhangi bir yönüyle ve belli bir bakış açısıyla ifade etmek olabilir. O halde doğru olan, Kur'an dinini Allah'ın bizzat koyduğu ismiyle anmaktır. Bizzat sahibi tarafından konulan İslam adının, insanlar tarafından zaman içinde şeriat olarak sunulmuş olması, bu dinin muhtevasının da o doğrultuda anlaşılmasına sebep olmuştur. Bu şekilde insanlık ailesi bölünmüş, parçalanmış ve birçok toplum, adını ve kapsamını kendi koyduğu ama Allah'ı referans vererek kutsallaştırdığı bozulmuş dinlerin elinden çok çekmiştir.

Bu acıları tekrar yaşamamak için, insanlık bugün sahip olduğu korunmuş yegane kutsal belge olan Kur'an'ın içinde bulunan dinin adını ve muhtevasını bozmadan muhafaza etmelidir ve onu

iyi anlamaya çalışarak, İslamın yegane amacı olan insan mutluluğu için kullanmalıdır.

Birçok kavram kargaşasında olduğu gibi, şeriat kavramında da taraftarlarının neyi savunduğu, karşıtlarının da neye karşı çıktığı net olarak belli değildir. Durum böyle olunca, aynı dine inanan ülke insanını birbirine düşürücü spekülasyonlardan kurtulmanın ve dini bizzat Allah'ın koyduğu isimle anmanın yararı ortadadır. Bu bakımdan İslamın adını muhafaza etmeliyiz. Gidilecek bir yol, takip edilecek bir metod, bir tarz ve bir disiplin olarak, Şeriat kelimesi ile İslam kasdedilebilir. Bir takım cezai müeyyide getirdiği için İslam, hukuki bir terimle de ifade edilebilir. İslamın zekat yönü dikkate alınarak, ona herhangi bir ekonomik isim de verilebilir. Bütün bunlar subjektif bir yorum ve bir değerlendirme olup, hiçbirisi Kur'an dininin özel adı olamaz. Bu dinin kitabı belli olduğu gibi, adı da konmuştur. Evrensel bir dine, herkesin kendi baktığı ve gördüğü açıdan hareketle bir isim koyması doğru olmaz.

Bu açıdan bakıldığında toplumumuzda "Şeriat yanlısı" veya "Şeriat düzeni" gibi tabirler yanlıştır. Şeriat dinle aynı tutulamaz. Bu tabirler altına sığınarak din uğruna birşeyler yaptığını sananlar aslında İslam dinini zedelemekten başka birşey yapmamaktadırlar.

13. Fıkhın Algılanışı Olarak İslam :

Kur'an'ın getirdiği dinin, insan eli değmemiş şekli İslam'dır. Ancak bu dinin insan tarafından anlaşılıp yorumlanmasına, bu malzemenin işlenip değerlendirilmesine, din bilginleri tarafından zamanın ve insanın şartlarına uyarlanmasına fıkıh denmektedir.

Yüce Allah tarafından yeryüzü sofrasında önüne konan hammaddeyi işleyerek maddi ve bedensel ihtiyaçlarını gideren insan, Allah'ın Hz. Muhammed aracılığı ile gönderdiği, ahlak ve

vicdanın ihtiyaç duyduğu malzemeyi, ilke ve kuralları içeren ilahi kitap Kur'an'ın ışığında, manevi ve vicdani problemlerini de çözmelidir. Bu anlamda, kutsal kitap Kur'an, insan için bereketli yeryüzü nimetleri kadar önemlidir. İnsan bütün maddi ihtiyaçlarını nasıl tabiat kaynağından temin ediyor ise, manevi ihtiyaçlarını da onun kaynağı olan Kur'an'da bulacaktır **(İsra, 9; Yunus, 57).**

Yeryüzünü iyi işleyerek dünyada ekonomik düzeni, Kur'anı da iyi anlayarak ahlaki ve sosyal düzeni kurma görevi, Yaratıcı tarafından yalnız insana verilmiş onurlu bir görevdir.

İnsan bedensel ihtiyaçlarını gidermek için gerekli ve zorunlu hammaddeyi nasıl kendisi yaratmamışsa, ahlak ve vicdan kurallarını da kendisi icat edemez. Ancak, insan bir robot da değildir. O evrendeki aktivite ve ilahi oluşa katılmak zorundadır. Yalnız, bu katılım onun yapısı ve kapasitesi ile sınırlıdır. Burada iki yönlü düzenleme ve güç sözkonusudur. Amaç, ilke ve materyal, **"Yaratıcı Kudret"** ten; belirlenen ilke ve amaçlar doğrultusunda teknik yöntem ve araçları gerçekleştirerek bu materyalı değerlendirmek de **"yaratılan kudret",** yani insan tarafından olacaktır. İnsana bu onurlu görevinde yol göstermek üzere Yaratıcı, akıl ve vicdan gibi iki önemli imkan vermiştir. Buna göre insan, görevinin ötesinde bir şeye talip olarak tanrılık iddiasına kalkışmamalıdır. Ancak, tabiata egemen olmanın gerektirdiği aktivite ve aksiyondan da geri kalmamalıdır. İşte bu katılımın salt din alanındaki yönünün zaman ve insan faktörü dikkate alınarak belirlenmesine **"fıkıh kuralları"** denilmiştir.

Burada önemli olan husus şudur: nasıl ki her insan topluluğunun kapasitesine ve çağının şartlarına göre tabiattan yararlanması değişkenlik gösteriyor ve başka toplumları bağlamıyorsa, İslamın kaynağı olan Kur'an'dan yararlanmak da öyledir. Her toplumun Fıkhı, yani Kur'an anlayışı kendi şartlarına göredir. Hiç-

bir zaman Fıkıh, İslam'ın kendisi değildir. Belki ondan bir toplumun anladığıdır. Çünkü fıkıh sabit değil, değişkendir. Zamana, ihtiyaçlara, bölgesel ve coğrafi şartlara göre devamlı değişir. Bunu tarih içinde gayet net olarak görmekteyiz.

Özellikle İslamın gelişinden itibaren ilk 4 asır bunun en güzel örneğidir. Bu dönem içindeki mezhep imamlarının ve din bilginlerinin kanaatleri, içtihatları, fetvaları hiçbir zaman bağlayıcı kabul edilmemiş, sürekli değişmiştir. Hatta aynı din bilgininin içtihat ve kanaatleri, dini görüş ve fetvaları yaşadığı bölgeye göre değişkenlik göstermiştir. Bu konuda en çarpıcı örnek şudur: büyük din bilgini İmam Şafii (Hicri 150-204) 54 yıllık kısa sayılabilecek yaşamının bir bölümünü Bağdat'ta, diğer bir bölümünü de Mısır'da geçirmiştir. Mısır'a gelince aynı konuda Bağdat'daki fetva ve görüşünden vazgeçmiş, Mısır'ın şartlarına göre yeni görüşler ortaya koymuştur. Hayatın durağan denebilecek şekilde yavaş seyrettiği kapalı bir tarım toplumunda ve şartların çok az değiştiği 13 asır önceki dönemde, böyle bir değişikliği zorunlu gören bir din bilgininin ve meslektaşlarının görüşleri, bugün için hala geçerli kabul edilebilir mi? İşte konunun en önemli noktası buradadır. Bu önemli noktayı kavrayamadan İslamı anlamak çok güçtür.

Fıkhı ve din bilginlerinin şahsi yorum ve görüşlerini bizatihi dinin kendisi kabul edenlerin bu yanılgıdan kurtulmaları mümkün değildir. Eğer, İslamın evrensel ve zamanüstü bir din olduğu kabul ediliyorsa, ne dün yapılan içtihat bizi, ne de bugün yapılan içtihatlar yarınki nesli bağlayıcı olamaz. Bir devrin din anlayışı bütün zamanları kapsamaz. Ama, Kur'an bütün devirlerin anlayışına kaynak teşkil edecek yegane temeldir. Ancak, her devir bir önceki devrin tecrübelerinden yararlanacaktır. Hayat çok dinamiktir. Dünya hergün yeniden kuruluyor. Eğer bu dinamizm asırlar önceki görüş ve kanaatlerin bağlılığına mahkum edilirse,

böyle bir dinin hayata ayak uydurması mümkün değildir. O takdirde din hayatın dışına atılmaya mahkum edilir. Bu da hayatla dinin devamlı kavgasına ve sonuçta bu kavgada insanın yara almasına sebep olur. Böylece, insanın mutluluğunu amaçlayan bir din, onun mutsuzluğunun en büyük kaynağı haline gelir. Bugünkü durum da aşağı yukarı böyledir.

Hayatın sürekli ve süratli değişimine ayak uydurmak ve ortaya çıkan yeni sorunlara yeni çözümler getirebilmek için, günün şartlarına göre yeni din bilim uzmanları yetiştirmek hayati bir zorunluluktur.

14. Amel-İman İlişkisi :

İman, Allah'ın varlığını, birliğini, peygamberin Allah'ın elçisi olduğunu, bu elçilerin getirdiği kutsal kitapların Allah'ın sözü olduğunu, Allah'ın Melek adı verilen birtakım manevi varlıklarının olduğunu, öldükten sonra dirilmenin yani ahiretin var olduğunu kabul edip bu esaslara kesin olarak inanmaktır.

Ancak, imanın temel ve genel anlamı Allah'a inanmak olup, iman esasları olarak zikredilen diğer konular, iman konusunda detayı ve mükemmelliği ifade etmektedir. Bu konular, Allah'a imanın bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Onun içindir ki Kur'an'ın bazı ayetlerinde, sadece Allah'a iman zikredilerek yetinilmektedir. Bir başka ifade ile iman, yaratıcı, yapıp edici, tüm varlığa anlam ve yön veren, yüce merkez bir kudrete, insanın özgür iradesi ile bağlanmasıdır. Varlıklar alemindeki her mikro değerin, makro bir varlığın parçası olduğu genel bir düzende, insan denilen varlık kayıtsız kalamaz. Mutlaka en yüce bir varlığa bağlanma durumundadır. Tarih içinde bazı insan toplulukları, Yüce varlığı değişik yerlerde ve nesnelerde aramışlardır. Ay, güneş, yıldız vs. bu yüce sanılan ve tapınılan varlıkların bazılarıdır **(En'am, 74-78).**

Kur'an ise, bu varlıkların alt varlıklar olduğunu, insanın daha üst bir varlık olduğunu ve alemdeki bütün varlıkların insanın hizmetine sunulduğunu, dolayısıyla insanı ve bütün varlıkları yaratan daha yüce ve üstün varlığın olduğunu belirterek, insanın onu kabul edip, ona bağlanmasının doğru olacağını haber vermektedir **(Fussilet, 37).**

İşte, insanın özgürce verdiği bu karara iman denmektedir. Bu kararın merkezi ise kalptir. Dil ile ifadesi, iman açısından zorunlu olmayıp, insanlar arası ilişkilerde ve yaşadığımız dünya şartlarında insana bazı statüler kazandırmaktadır.

İnsanın görevi; "Allah vardır, birdir, inandım, iman ettim" demekle bitmemekte, aksine yeni başlamaktadır. Çünkü bir gönül zenginliği, samimiyet ve sebat olan imanın insana kazandırdığı onur, onun çektiği ıstırap ve çile pahasına olmaktadır. Bu konuda Kur'an şöyle diyor: "İnsanlar sandılar mı ki inandık demeleri ile bırakılacak ve inceden inceye imtihana çekilmeyecekler? Yemin olsun, biz onlardan öncekileri de inceden inceye deneyden geçirmişizdir" **(Ankebut, 2).**

Bu ve benzeri birçok ayet bizi şu sonuca götürmektedir: İman bir ön şarttır, Yaratıcının buyruklarını kabul etmektir. Çünkü, onun irade ve isteğine ters yönde amel ve davranışlar hiçbir olumlu sonuç doğurmaz. Kur'an bu bağlamda, imanın negatif boyutu olan şirk ve küfrün amelleri etkisiz kılacağını ve hükümsüz hale getireceğini söylemektedir **(En'am, 88; Zümer, 65).** Çünkü, Kur'an şirk ve küfrü, Yaratıcı'nın **"külli yani bütünsel irade"** sine ters bir gidiş ve onunla bir yarış olarak niteleyerek, bu yarışta insanın mutlak suretle yenik düşeceğini vurgulamaktadır **(Ankebut, 4; Hud 121).**

Ön şart olan imandan yoksun olarak yapılan davranışların insanı olumlu bir sonuca götüremiyeceğini anlatan Kur'an, aynı

zamanda amel, yani iş haline dönüşmeyen, spekülasyon halinde kalmış imanın da kurtarıcı olamıyacağını vurgulamaktadır. Çünkü gerçek iman, kişiyi gönülden kabul ettiği konuları uygulamak noktasında tutarlı kılan, ağzıyla söylediğini davranışlarıyla tekzip ettirmeyen bir imandır. Zira insan, elinin ve gönlünün üretmediği ve ortaya koymadığı bir değerle övünemez **(Necm, 39).**

Bu bağlamda insanın karşılaştığı bütün sorunlar, onun bizzat kendi amelinin sonucudur. Bütün karanlıklar, sıkıntılar insanın elinin ürünüdür. Ahiret ve haşır günü de bu anlamda insanın hayat macerasından hesap vereceği, amellerinin sayılıp döküleceği bir resmi geçit günüdür **(Ali İmran, 30; Nahl, 111; Zilzal, 7-8; İsra, 14).**

Ancak, burada dikkat edilmesi gereken çok önemli bir konu da şudur: Amel deyince ne anlıyoruz? Bu kavram genelde namaz, oruç, hac gibi 3-5 kalemde sayılabilen davranışların adeta özel adı haline gelmiştir. Bu çok yanlış bir değerlendirmedir. Koskoca bir insan ömrünü hiçe sayıp, onun bütün hareket ve davranışını 3-5 kelimeye sığdırmak yaşam denen sırrı ve oluşu algılamamaktır. Zira amel, bedensel, ruhsal, fikri, hayatın tümünü kapsayan faaliyetlerin tamamıdır. Özellikle düşünce faaliyeti, amel denen olgunun motor gücü ve beynidir. İslam bilimleri literatüründe şöyle bir terim vardır: **Amel imanın cüz'ü, yani parçası değildir.** Bu teknik tanımı iyi kavramak gerekmektedir. Evet, iman ve amel ayrı kavramlardır. Amel olmadan iman olabilir. Kişi inanır, fakat inandığını yapmaz. Ancak, böyle bir imanın yararı tartışılabilir. İnsan, yaptığı hareketlerle, ürettiği değerlerin sonucunu alacaktır.

Şunu unutmamak gerekir: insan zaman zaman hata yapabilir. Kur'an bunu açık olarak ifade etmektedir. Zaten günah kavramı, inananların dünyasına ait bir kavramdır. İnsan, sevap işleyebileceği gibi, günah da işleyebilir. Onun için de, Kur'an **"tövbe"**

denilen bir pişmanlık kurumu getirmiştir. Kirli elbiselerin yıkanıp temizlenmesi gibi, insan da pişmanlık duyarak ve tekrar aynı hataya dönmemek suretiyle tövbe ederse bütün günahlarından temizlenir. Bu kapı daima ve herkes için açıktır. Hiçbir günah insanı dinden çıkarmaz, insan düşe kalka inişli ve çıkışlı olan bu hayat yolunda yürüyecektir. Yaratıcı, daima onun yanındadır. Bunun bir göstergesi olarak, Kur'an'da şu prensip yer almaktadır: Kötü amele ceza olarak yalnız karşılığı verilir, iyi amele ise fazlası verilir. Çünkü kötü amele karşı verilen fazla ceza, zulüm, iyi amele karşı verilen mükafat ise yüceltir **(Kasas; 84; Şura, 30-34; Sebe 77; Gafir, 40).** Konuyla ilgili şu ayet meseleyi daha iyi aydınlatmaktadır: "Eğer yasaklandığınız büyük günahlardan kaçınırsanız, küçük günahlarınızı bağışlarız!" **(Nisa, 31).**

15. Amel-İbadet İlişkisi :

Amel, bilinçli olarak zihinsel ve bedensel her türlü üretim ve uygulamayı içeren tüm olumlu faaliyetlerin genel adıdır. İbadet ise, yaratıcının insana verdiği şerefli bir makam olan kulluğun sergilenmesi olayıdır. Genel anlamda, kulluk ve amel, ancak insana özgüdür. Kulluk ve amel arasında ana çizgileriyle bir fark yoktur.

Ancak, bu genel faaliyetin daha özel şekli olan, insanın Yaratıcısı ile salt anlamdaki ilişkisine ibadet denmektedir. Zaman içinde bu ilişki namaz, oruç ve hac şeklini almıştır. Ancak, ibadet alanını bu derece daraltmak doğru değildir. Evrendeki herşeyin bir görevi ve fonksiyonu olduğu gibi, en değerli varlık olan insanın da yapması gereken birtakım işler vardır. Her varlık, zorunlu olarak yaratıldığı amaca uygun hareket etmektedir. İnsanın da, iradesi ile kendisinden beklenen onurlu görevi ifa etmesi gerekmektedir. Bu konuda Kur'an'ı Kerim'de bir çok ayet vardır. Örnek olarak şu ayeti verebiliriz: "Görmezmisin ki, göklerde olanlar ve yerde olanlar güneş, ay, yıldızlar, dağlar, ağaçlar, hayvanlar ve

insanların bir çoğu Allah'a secde ediyor. Bir çoğunun üzerine de azap hak olmuştur" **(Hac, 18).**

Kur'an-ı Kerim'de ameli salih, yani yararlı iş ve kulluk anlamındaki ibadet genel olarak zikrediliyor. Zaman zaman da bu kavramlar açılarak, özel şekiller halinde vurgulanıyor. O bakımdan, ibadet ve ameli salihi sadece namaz, oruç, cami ve okul inşası ile sınırlandırmak doğru değildir. Bu faaliyetler, olayın bir kaç parçasından ibarettir. Namaz kılmak, oruç tutmak ibadet ve ameli salih olduğu gibi, ana-babaya itaat, yoksula yardım, çalışmak, öğrenmek, akraba ve komşularla iyi geçinmek, vatan savunmasına katılmak, yetimleri gözetmek, dürüst ve adil davranmak, darda ve zorda kalmışlara destek olmak, doğru konuşmak, doğru şahitlik etmek, helal kazanıp helal yemek, sözleşmelere bağlı kalmak ve herkesin hakkına saygı göstermek gibi hayatın her alanını kuşatan bireysel ve toplumsal tüm yararlı işler bu kapsama girmektedir.

16. Temel İbadetler :

İslamda bazı ibadetlerin şekli, zamanı ve mekanı belirlenmiştir. Bunlara zaman ve mekanà bağlı ibadetler diyebiliriz. Kur'an'da zikredilen temel ibadetlerin başında namaz, oruç, hac ve zekat gelmektedir. Bu ibadetlerin genel ibadet anlayışı içinde özel bir yer tutmasının sebebi, hem birey ve toplum için sağladığı yarar, hem de kollektif katılım içinde icra edilmeleridir. Bu ibadetler toplumun bütün gruplarını aynı hedefe yönelterek ortak bir amaç ve merkez meydana getirmektedir.

Bu ibadetlerden namazı ele alacak olursak; Kur'an'da 100'e yakın ayette zikredilen namaz, islam toplumunun karekteristik bir özelliği ve ruhsal göstergesidir. Bireysel anlamda, ruhun Yaratıcısı ile kuçaklaşması olan namaz, cemaatle kılındığı zaman toplumsal bir disiplinden beklenenin en büyüğünü vermektedir.

Vakit namazları ile mahalle sakinlerini, Cuma namazları ile şehir sakinlerini, bayram namazları ile de tüm halkını kaynaştırmaktadır.

Oruç ibadetine gelince; temel gayesi Allah'ın rızası ve nefis terbiyesi olan oruç, hiçbir disiplin ve öğretide görülmeyen ruhsal ve ahlaki faydalar içermektedir. Bunun sonucu olarak, toplumda görülen suç ve gayri ahlaki davranışlarda önemli ölçüde düşüşler gözlenmektedir.

Temel ibadetlerden biri olan zekata gelince; İslam toplumunda olması gereken sosyo-ekonomik yapıyı beslemektedir. Bu da, bir müslümanın, başka insanlar yararına karşılıksız olarak ekonomik fedakarlıkta bulunması demektir. Çünkü İslam, belli bir insan grubunun değil, bütün insanların mutluluğunu hedeflemektedir. Bunun için de mali destek ve paylaşımla, servetin geniş tabana yayılması gereklidir. Kur'an'da namaz ve zekatın birlikte zikredilmesi, namazın psikolojik-mistik temizlenmeyi, zekatın da sosyo-ekonomik temizlenmeyi amaçladığını göstermektedir. Kur'an'da bunu açıkça ifade eden ayetler görmekteyiz **(Ankebut, 45; Tövbe, 103).**

Temel ibadetlerden, evrensel boyut taşıyan Hacca gelince; tevhit dininin ilk ve son mabedi olan Kabeyi ziyaret sebebi ile, ırk, dil, renk ve bölgesel farklılıklara rağmen, her yıl milyonlarca insanı aynı şuur etrafında toplayan hayranlık verici bir uygulamayı gerçekleştirmektedir. Ve böylece, toplumsal bilinci de aşarak, evrensel bir bilinç uyandırmaktadır. Hac ibadetinin, milletlerarası özellikle müslüman ülkeler arasındaki sorunları değerlendirmek için bir platform oluşturduğu da düşünülebilir.

Anılan ibadetlerden beklenen yararın, bireysel ve toplumsal mutluluğun sağlanması, insanın bu ibadetlerden bekleneni kavramasına ve amacına uygun şekilde yerine getirmesine bağlıdır.

KISIM III
İSLAMIN AHLAK BOYUTU

17. Ahlak Kavramı :

Ahlak, Arapça hulk kelimesinin çoğuludur. Hulk; huy, yaradılış, seciye, adet, alışkanlık, insanın ruhsal-zihinsel halleri anlamlarına gelir. Böylece ahlak, bir kimsenin huylarını, ya da bir topluluğun adetlerini, alışkanlıklarını anlatır. Terim olarak da ahlak, değişik biçimlerde açıklanabilmektedir. İnsanın iyi ve kötü diye sınıflandırılan davranış ve eylemleri ahlak kapsamı içinde belirtildiği, gibi bu davranış ve eylemlerinin temelini araştıran bilgi dalına da kısaca ahlak denmektedir.

İnsanın varoluşsal görünüşleri içinde Allah ile ilişkileri dinsel yaşama biçimini oluştururken; iyi ve kötü bir niyetle, ya da iyi veya kötü diye değerlendirilebilecek tarzda ortaya koyduğu her davranış da ahlaksal bir nitelik taşır. Kökü insanın varlık niteliklerinden biri olan ahlaksal davranışlar da daha duygu ve düşünce safhasından başlayarak dinsel bir anlamla belirebilirler. İlkel kabile dinlerinde, ulus dinlerinde olduğu kadar evrensel dinlerin bağlıları olan topluluklarda da ahlaksal davranışların tamamiyle dinsel anlamda anlaşıldıkları görülür. Bu, doğal olarak, dinsel yaşama boyutunun, insanın diğer varlık niteliklerinden daha derin oluşundan ileri gelmektedir. Ahlaklılık insanın evrensel boyutudur. İnsanlar hangi dinde olurlarsa olsunlar, yüksek değerler arasında daima dinsel değerler en başta yer almaktadır. Bu da dinin nüfuzunun ne kadar güçlü olduğunu gösterir.

İnsan, günlük yaşayışında bir hareketi iyi, bir başka davranışı kötü ve korkunç bulur; iyi ve kötü olan eylemler hakkında konuşur. Doğru-eğri, dürüst-dürüst olmayan, güvenilir ya da güvenilmez insanlar arasında bir ayırım yaparak hareket eder. Günlük yaşayışın insanı olarak bilim adamı, düşünür, işçi, sanayici, tüccar, sanatçı, devlet adamı, subay, öğretmen vb. çeşitli

yaşam faaliyetlerini gerçekleştiren kimseler, çeşitli değer duygu ve düşünceleriyle yaşarlar.

Yaşanan **yüksek değerler** kümesine sevgi, inanma, bilgi, sözde ve işde doğruluk, çalışkanlık, iyilik, dürüstlük, insaflılık, dostluk, vefa, güven, saygı vb. değerler girer. **Vasıta değerler** ise, ilgi ve menfaat alanının değerleri, yani fayda, çıkar, kuşku, çekememezlik, kıskançlık, hoşlanmak-hoşlanmamak vb. gibi türlü değerlerdir. Bu kümedeki değerlerce yönlendirilen eylemler, kendi meşru sınırları içinde kalmayabilir, yüksek değerler kümesince yönetilen eylemlerin alanına uzanıp, onlara müdahale edebilir. Böylece, yüksek değer eylemi ile vasıta değer eylemi yer değiştirmiş olur, Mesela, insanın mesleğini çok sevdiği, kendisini çok ilgilendirdiği için değil de, daha çok maddi kazanç, ya da itibar sağlayacağı için seçmesi gibi. Vasıta değerlerce yönetilen faaliyetlerin başka bir önemli niteliği de, onların çeşitli kavgalar, hesaplaşmalar ve rekabetin görüldüğü faaliyetler olmasıdır. Bu anlamda insanlar, hem bireysel yaşayışlarında, hem de topluluk yaşayışında çekişip çatışmalara, kavgalara sürüklenirler. Yüksek değerler alanında bu gibi kavgalar, hesaplaşma ve çekişmeler mümkün değildir. Herkes istediği kadar dürüst olabilir, bir kimseyi veya bir şeyi gönülden sevebilir; gücü yettiği kadar kendisini bilime, sanata, mesleğine, Allah'a adıyabilir. Bu gibi durumlarda hiçbir çatışma ve kavga ile karşılaşılmaz. Demek ki, genel bir kural olarak, **yüksek değerler** insanları birleştirir; **vasıta değerler** ise, insanları birbirinden ayırır, birbiri ile çatışma ve düşmanlıklara sürükleyebilir. Üçüncü kümedeki değerler, **alışılan değerler** ise, insanın toplum ve kültür çevresinde bulunduğu değerlerdir. Bunlara **oluşturulmuş değerler** de denebilir. Gelenek ve göreneklerin, alışkanlıkların, zevkin, modanın değerleri; içine doğduğumuz toplum ve kültür yaşayışında karşılaştığımız, zamanla otomatikleşen davranışları yöneten değerler; bunlar gerek yüksek değerlerin, gerekse vasıta değerlerin yaşandığı ve yönettiği

eylemlerle oluşmuş maddi-manevi kültür kalıplarıdır. Bu değerler alanında, **"böyle yapılmaz, edilmez", "şöyle yapılır, edilir"** gibi yaygın bir anlam taşıyan, öznesi belirsiz buyruklar önemli ölçüde rol oynar. Alışılan değerler çağdan çağa, toplumdan topluma, bir kültür çevresinden başka bir kültür çevresine göre değişir. Bir ülkede uygun karşılanan bir davranış biçiminin, başka bir ülkede kötü olarak değerlendirildiği görülebilir. Oysa, yüksek değerler böyle değildir; çağdan çağa, toplumdan topluma değişikliğe uğramaz. Verilen sözü tutmak, dürüst olmak, çalışkan, yardımsever, yurtsever, vefalı, güvenilir, cömert, doğru sözlü, insaflı olmak, karşılık beklemeden iyilik yapmak vb. her insan topluluğunda, her kültür çevresinde aynı anlamı taşır.

Her günkü yaşayışta, her üç değer kümesi bir örgü gibi birbirlerinin içine girmiştir. İnsanların yaşaması böylece sürüp gider. Ancak, yüksek değerlerin, vasıta değerlerin buyruğuna girmemesi, alışılan değerlerin de günün gereklerine göre değişikliğe uğratılması eğitimle olur.

18. Kur'an Ahlakının Temel İlkeleri :

İnsanın karşıtlıkları içeren karmaşık varlığı Kur'an-ı Kerim'de açıkça ve çarpıcı bir üslupla tasvir edilir. Bir yandan, insanın en güzel bir biçimde yaratılmış olduğu **(Tiin, 4),** Tanrı'nın yeryüzündeki halifesi (vekili, temsilcisi) olduğu **(Bakara, 30),** öteyanda aşağıların aşağısı niteliği **(A'raf, 179; Tiin, 5),** türlü türlü varoluşsal görünüşleri belirtilir, değerlendirilir. Özellikle, yüksek ahlak değerlerini gerçekleştirme doğrultusunda, özünde saklı bulunan insani varlık nitelikleri uyandırılmaya çalışılır. İnsanlar bencil davranışlardan alıkonulmak üzere uyarılır. "Nefsin arzularına uyma, onlar seni Allah yolunda saptırır" **(Sad, 26),** "Nefsinizin hevasına uyarak adaletten uzaklaşmayın" **(Nisa, 135)** şeklindeki ayetler, insanların yüksek ahlak değerlerine davranışlarında öncelik vermelerini ve iradelerini bencil kişisel çıkarlarını tatmin yönünde

başkalarına zarar verici eylemler olarak gerçekleşen vasıta değerleri bastırmada kullanılmalarını öğütler. Başkalarına karşı tutum ve davranışlarında, insanın, kendisini ölçü edinmesi bir iyiliği, yardımı kendisine yapılmasını istemediği bir biçimde yapmaması istenir: "Ey inananlar, kazandıklarınızın ve yerden sizin için çıkardığımız nimetlerin iyilerinden verin; göz yummadan alamıyacağınız kötü şeyleri sadaka vermeye kalkmayın" **(Bakara, 267).** "Ey inananlar... bir topluma karşı beslediğiniz kin, sizi haddi aşmaya sevk etmesin. İyilik ve takva üzerinde yardımlaşın, Allah'tan korkun" **(Maide, 2).** "Ey inananlar, Allah için adaletle tanıklık edenler olun. Bir topluluğa karşı duyduğunuz kin, sizi adaletten saptırmasın. Adil davranın, takvaya uygun olan budur" **(Maide, 8).**

Hiçkimse olamayacak bir işe zorlanamaz: "Allah herkese, verdiği imkanlar ölçüsünde sorumluluk yükler" **(Talak 7).** "Bir kimseye gücünün yettiğinden başkasını teklif etmeyiz" **(En'am, 152; Mü'minun, 62).** "Allah dinde size güçlük yüklemedi" **(Hac, 78).** "Allah sizin yükünüzü hafifletmek ister" **(Nisa, 28).**

Kur'an ahlakı Allah merkezli bir ahlaktır. Hz. Peygamberin ve inananların dar ve geniş anlamda bütün kulluk eylemleri, bütün hayat faaliyetleri Allah içindir. "De ki, benim namazım, ibadetim, hayatım ve ölümüm hep alemlerin rabbi Allah içindir" **(En'am, 162).** Kur'an'ın bildirdiği ahlak kurallarının evrenselliği tartışma götürmez bir açıklıkla görülmektedir. İnananlara olduğu kadar bütün insanlara hitap edilmekte **(A'raf 158; En'am 19)**; ister bir adalet, ister bir erdem kuralı olarak başkasını olduğu gibi bizzat insanın kendisini **(Bakara, 44, 267)**; yabancıları olduğu kadar yakınları, yoksulları olduğu kadar zenginleri **(Nisa 135; Muttaffifin 1-3)**; insanın kendi toplululuğunu olduğu kadar başka toplulukları **(Maide 2, 8)** kapsayan bir nitelik taşımaktadır. Evrensel, yüksek ahlak değerleri Kur'an ahlakının temel ilkeleridir, diyebiliriz.

KISIM IV
İSLAMIN HUKUK BOYUTU

19. Kur'an'da Hukuk Konuları :

Hukuk, dinlerden önemli ölçüde yararlanmış olmasına rağmen, tamamiyle dine dayanmamıştır. Bununla birlikte onun dinden gelen değerlere uzak veya karşı olması da sözkonusu olmamıştır. Çünkü dini değerler, hukukun diğer kaynaklarını oluşturan gelenek, görenek, örf ve adetlerle, ayırdedilemez bir biçimde birarada bulunmaktadırlar. Özellikle şahıslarla ve aileyle ilgili hükümlerde, dini inançların, örf ve adetlerin tesirleri en büyük olmaktadır.

Dinden en çok etkilenmiş olanlar Musevi ve Müslüman ülkelerin hukuklarıdır. Çünkü Tevrat ve Kur'an bu alanda en çok hüküm ihtiva eden kutsal kitaplardır. Bununla birlikte Kur'an-ı Kerimde değinilen hukuk konuları çok azdır. Günümüzdeki hukuki düzenleme benzeri düzenlemeler ise çok daha azıdır.

Kur'an'da yer alan hukuka ilişkin hükümler, değişik hukuk okullarının oluşmasına kaynaklık etmiştir. Aralarındaki ihtilaflara rağmen, bunların hepsine birden **İslam hukuku** denilmektedir. Büyük hukukçuların isimleri ile anılan **Hanefi Okulu, Şafii Okulu** gibi kavramlar, Kur'an'daki hükümleri, ayrıntıya değil, genele yol göstermiş olmasından kaynaklandığı gibi, bölgelerdeki yaşayış biçiminden, geleneklerle örf ve adetlerin farklı olmasından da kaynaklanmıştır. Bazı kimseler, İslam hukuku tabirinden, doğrudan doğruya Kur'an ayetlerini veya Kur'an'ın kendisini anlayabilmektedirler. Bu doğru değildir. İslam hukuku müslüman hukukçuların yorumlarından, yani içtihatlarından meydana gelmiştir. İslam hukuk okulları arasındaki farklılıkları başka türlü nasıl açıklayabiliriz? Kur'an'daki bazı hükümlere bazı hukuk okullarında değinilmemiş olması da, hukukçuların, içinde yaşadıkları zaman-

da ve bölgedeki örf ve adetlerden gelmiştir. İleride bunun örneklerine değinilecektir.

Burada İslam hukukunun etkisinin en uzun süre devam ettiği düzenlemelerden evlenme-boşanma, miras, şahitlik ve örtünme konuları ile ilgili bilgiler verilecektir.

20. Evlenme-Boşanma :

Kur'an ayetleri ile tam bir uyum içinde olduğuna inanılan İslam hukukunun hükümlerine bağlı olarak anlatacağımız evlenme ve boşanma konusu, Türk-İslam aile hayatında bugüne kadar uzanan etkilere sahiptir. Ancak daha önce, Kur'an'ın vahyolunduğu dönemde (bu döneme Cahillik dönemi denilmiştir) durumun nasıl olduğunun ve Kur'an ayetlerinin bu duruma karşılık neleri öğütlemiş olduğunun bilinmesinde yarar vardır. Çünkü, Kur'an'ın birinci amacı o zamanın Arap toplumundaki, zulme varan haksızlıkları düzeltmek idi. Kur'an'ı dikkatle okuduğumuzda, onun, kadın haklarını düzenleyen ayetlerle yüklü olduğunu görürüz. Kur'an ayetlerine bağlı olarak daha sonra geliştirilmeye çalışılmış olan İslam hukukunda, bu haksızlıkların düzelmiş olup olmadığı sorusu ise halen tartışmaya açık bir konudur. Yeri geldikçe bu soruya cevap verilmeye çalışılacaktır. Zaten okuyucu, Kur'an'ı Türkçe mealinden kendi kendine okursa bu yanlışları farkedebilir.

- Cahillik Döneminde Evlenme ve Kur'an'ın Öğütleri :

Kur'an'ın vahyolunduğu dönemde, Araplar arasında evlenme-boşanma açısından, özellikle kadınların aleyhine çok ilkel kurallar hüküm sürüyordu. Kabile hayatının bir özelliği olan, bitmez tükenmez savaşlarda erkekler ölüyor, kadınlarla çocuklar kimsesiz kalıyorlardı. Sahipsiz kalan kadınlar ve çocuklar başka erkeklerin himayesine veriliyordu. Eğer bu erkekler iyi insan iseler, kadınlar ve çocuklar hayatlarına rahatça devam edebiliyor-

lardı. Fakat, iyi insanlar çoğunlukta değildi ve erkeklerden bir çoğu dul kadınlar ve kız çocuklarını kendi çıkarları için kullanıyorlardı. Mesela; dul kadınlar ve kız çocuklar güzelse, isteyip istemediğini sormadan onları para ve mal karşılığı herhangi biriyle evlendiriyor veya evlendirmek üzere pazarlık ediyorlardı. Yetim erkek çocuk zenginse, onun mallarını kendi hesaplarına işletiyorlardı. Birçokları, yetim kadını ve çocuğu himayelerine almakla zengin oluyorlardı. Bazı erkekler de yetim kadınlarla ve kızlarla **mehirsiz**(8) olarak evleniyorlar, istedikleri zaman onları kolayca boşuyorlardı. Kadınların miras ile devralınması bile söz konusu idi. Allah Kur'an'da bu gibi haksız davranışları haram kılmış ve bu türlü davrananlara demiştir ki: "Eğer velisi olduğunuz, mal sahibi, yetim kızlarla evlenmekle, onlara haksızlık yapmaktan korkarsanız, onlarla değil, hoşunuza giden diğer kadınlarla, iki, üç ve dörde kadar evlenebilirsiniz. Şayet aralarında adaletsizlik yapmaktan korkarsanız, sadece birisiyle evlenmelisiniz veya sahip olduğunuz ile yetinmelisiniz. Doğru yoldan sapmamanız için en uygunu budur!." **(Nisa, 3).** Yetim kızlara haksızlık yapılmaması için, yetim olmayan kadınlardan dörde kadar evlenilmesine izin verildiğini görüyoruz. Yetim olmayan kadınların, güçlü olacakları ve haklarını savunabilecekleri kabul edilmiştir. Buna rağmen, onlar arasında da adaletsizlik yapmaktan korkanlar için, bir tek kadınla evlilik öğütlenmiştir. Nitekim bir başka Ayette, eşler arasında adalet yapmanın mümkün olmayacağı da bildirilmiştir.

"Adil hareket etmeyi hırs derecesinde isteseniz bile kadınlar arasında adalet yapamayacaksınız..." **(Nisa, 129).**

Kur'an'ın ayetleri açısından, İslam'da evliliğin tek eşli olduğunu, birden fazla evliliğe ancak çok özel durumlarda izin verildiğini görüyoruz. Kur'an ayetleri böyledir, fakat Kur'an'ın ayetle-

---

(8) **Mehir,** Arapça bir kelimedir. Erkeğin evlendiği hanımın bizzat kendisine evlenmenin bir karşılığı olarak verdiği altın, para vb. maddi değere mehir denilmektedir.

rinden yararlanarak bir İslam hukuku meydana getirmeye çalışmış olan müslüman erkek-hukukçular, **"kadınlar arasında adil davranamazsınız"** ilahi hükmünü ve buna bağlı olarak **"sadece birisiyle evlenmelisiniz"** öğüdünü uygulamaya geçirmemişlerdir. Bu uygulama tek doğru olarak kabul edilmiş, bu sebepledir ki, Kur'an'ın tavsiye ettiği adalet seviyesine bir türlü ulaşılamamıştır.

Güçlü ve bilgili olan aileler, evliliği, kadının da boşanma hakkını ileri sürerek, anlaşmalarla sağlama alabilmişlerdir. Fakat, fakir veya bilgisiz ailelere, evlenme sırasında hakları bildirilmemiş, onların kadınları haksızlıklara katlanmak zorunda kalmışlardır.

- Cahillik Döneminde Boşanma ve Kur'an'ın Öğütleri :

Cahillik döneminde boşanma ile ilgili olarak da pek çok haksızlıklar yaşanıyordu ve insanlar bu haksızlıkları görmezlikten gelebiliyorlardı. Örneğin, bir erkek karısını bir daha almamak üzere boşamak istiyorsa, ona "Sen bana bundan sonra annemin sırtı gibisin!" derdi. İnsan annesi ile evlenemeyeceğine göre, o erkek de artık boşadığı karısı ile evlenemezdi. Bu türlü boşamaya "zıhar" denilir.

Bu konuda Kur'an'da **Mücadile Suresi'nde** çok güzel bir örnek vardır. Sure'ye isim olan Mücadile kelimesi, hakları için mücadele eden kadın anlamındadır. Sure, bu mücadeleyi veren kadının Allah tarafından desteklendiğini anlatarak söze başlar. Ayet şöyledir: "İçinizden karılarını, sen bana annem gibisin, diyerek boşamak isteyenler bilsinler ki, karıları anneleri gibi olamaz. Anneleri ancak onları doğuranlardır. Onların söyledikleri çirkin ve asılsız bir sözdür" **(Mücadile, 3).**

Bir sonraki ayette, böyle söyleyerek karılarını boşayanların, onunla yeniden evlenmezden önce, bir köleyi satın alıp hürriyetine kavuşturması veya iki ay üstüste oruç tutması veya 60 fakiri

doyurması şartı getirilmiştir. Bir daha hiç kimse böyle bir boşama olayına cesaret edememiştir.

Kur'an ayetlerine göre, mesela boşanma en az iki şahit huzurunda olmalıdır. Ayet şöyledir: "Kadınları ya uygun bir şekilde tutun ya da uygun bir şekilde onlardan ayrılın. İçinizden iki adil şahit de getirin. Şahitliği Allah için yapın, işte bu, Allah'a ve ahiret gününe inanan kimseye verilen öğüttür" **(Talak, 2).**

Kur'an'a göre, erkek karısından iki kere boşanabilir. Fakat her defasında bir bekleme süresi vardır. Taraflar hemen başkaları ile evlenemezler. Kadının hamile olup olmadığının belli olacağı kadar bir sürenin beklenmesi gerekir. Bu süreye "iddet" denilmektedir. İddet sırasında erkek pişman olur, taraflar da razı olurlarsa, evlilik yenilenebilir. Bu işlem ikinci defa tekrarlanabilir, fakat üçüncü defa tekrarlanamaz. Üçüncü boşanmadan sonra artık kadın boşandığı erkeğe haram olur. Eğer kadın bir başka erkek ile evlenirse ve bu erkekten de boşanırsa, ancak o zaman kadın ilk kocası ile tekrar evlenebilir, yani ona yeniden helal olabilir **(Bakara, 228-230).**

Bu düzenleme ile kadın hakları ve aile müessesesi güvenceye alınmış olmaktadır. Bakara suresindeki bu buyruklar hiç dikkate alınmadan maalesef erkeğin bir tek: **"boş ol!"** sözü boşanma için resmen yeterli sayılmıştır. Daha da kötüsü, boşanan karı ile kocanın, başkaları ile evlenmeden önce, beklemeleri gereken müddeti ve onların birbirleri ile barışma ve tekrar evlenme imkanını ortadan kaldıran **"talak-ı selase" yani üç talak** olayı kabul edilmiştir.

Talak-ı selase'ye göre erkek karısını üç defa üstüste **"boş ol!"** diyerek boşamışsa, iki şahit getirmesi gerekmeden, üç boşanmanın birleştiğine hükmedilmiş ve boşanma resmen gerçek-

leşebilmiştir. Bundan sonra artık eşler birbirine haram sayılmışlardır. Eğer erkek kadını gerçekten boşamak istemiyordu da, sarhoşluk, baskı, hiddet v.b. bir sebep ile bu sözleri söyledi ise, bu defa da bir tür **"hülle"**ye başvurulabilmiştir. Hülle'ye göre, o kadın bir erkekle danışıklı olarak nikahlandıktan sonra ondan boşanmış ve tekrar kocasına nikahlanmıştır. İslam hukukçularının hepsi bu uygulamaları doğru bulmamışlar, fakat doğru bulmayanlar azınlıkta kalmışlardır. Azınlıkta kalan hukukçular: "boş ol!" sözünün, bir defada üç kere değil, 33 kere bile söylense, sadece bir tek boşama yerine geçebileceğini söylemişlerdir. Buna rağmen onlar yanlış uygulamalara karşı çıkamamışlardır. Böyle durumlarda tarih içinde pek çok sıkıntılar yaşanmış, komedilere konu olacak kadar ileri gidildiği de görülmüştür.

Karılarını düşüncesizce, üç defa **"boş ol!"** diyerek boşadıktan sonra pişman olan erkekler için **"zihar"** ile ilgili ayet'ten öğüt alınarak, adaletli bir yol izlenemez miydi? Hayır, böyle bir kıyas katiyen yapılmamıştır. Aksine, günümüzde bile talakı selase sebebi ile çok aile onur kırıcı durumlar yaşamaktadırlar. Halkın uyguladığı **hülle** olayını hiç bir fakih yani alim doğru bulmamıştır.

Kur'an'a uymayan bu uygulamaya İslam tarihinde maalesef çok rastlanmaktadır. Bu uygulamalar, Hıristiyan ve Museviler tarafından İslam Dininin bir zaafiyeti olarak aleyhte kullanılmıştır.

21. Miras :

İslam öncesi devirde Araplar ne erkek ve kız çocukları, ne de kadınları mirasçı saymıyorlardı. "Mızrakları ile çarpışmayan ve yurdunu müdafaa etmeyen varis olamaz!" diyorlardı.

Bu yanlışı Nisa suresinde bulunan bir ayet şöylece düzeltmiştir: "Ana-babanın ve yakınların bıraktıklarından, erkeklere hisse vardır, kadınlara da hisse vardır. Bunlar az veya çok belirli bir

hissedir. Taksimde yakınlar, yetimler ve düşkünler bulunursa, ondan onlara da verin ve güzel sözler söyleyin... Allah erkeğe iki dişinin (kadının) hissesi kadar tavsiye eder..." **(Nisa, 7-11).**

Ayette, hissenin ne kadar olacağı konusunda Allah'ın tavsiyesi, erkeğin hissesinin kadınınkinin iki misli olmasıdır. Ancak müslüman hukukçular, Allah'ın tavsiyesinin emrinden daha güçlü olacağı kabulü ile, kadına mirastan yarım hisse verilmesi tavsiyesini kanunlaştırmışlardır. Uygulamada bu kabul dondurulmuş ve bir daha da hiç değiştirilmemiştir. Taksim sırasında varis durumunda olmayan yakınlar, yetimler ve düşkünler bulunursa bunlara da vermek ve güzel sözler söylemek emri ise emir olarak kabul edilmemiş ve uygulamaya hiç geçirilmemiştir.

Kur'an'ın kadına erkeğin yarısı kadar hisse vermesi her durum için geçerli kategorik bir emir değildir. Mirasçıların ortaya koydukları tablonun bazı görünümlerinde kadın erkekten fazla alabilmektedir. Şunu da unutmayalım ki, Kur'an kadının mali haklarını, mal ayrılığını kabul etmek ve aile içi harcamaları tamamen erkeğe yüklemek gibi tedbirlerle de takviye etmiştir. Önemli olan, sonuçta tarafları haksızlığa maruz bırakmamaktır. İşin esası, fıkıhtaki deyimle **maksat** kısmı budur. Bu maksada ulaşmada her sistem bir başka yöntem kullanır. Bizim için dikkat edilecek nokta, cinsler arasında mali dengenin adalet ilkesine uygun kurulup kurulmadığıdır.

Burada bir noktayı özellikle vurgulamak yerinde olacaktır: Dul kadın, kız çocuk ve yakınlara mirastan bir hisse verilmesinin hiç düşünülmediği bir ortamda bunlara miras hakkı getirmiş olması İslam Dinindeki yüceliğe verilecek en güzel örneklerden biridir.

22. Şahitlik :

Kur'an'da, şahitlik ile ilgili ayette kadın-erkek ayrımı yapılmamıştır. Ayet şöyledir: "Ey inananlar! Kendiniz, ana babanız ve yakınlarınız aleyhine de olsa, Allah için şahit olarak adaleti gözetin. İster zengin, ister fakir olsun, Allah onlara daha yakındır. Adaletinizde heveslere uymayın. Eğer saptırırsanız veya şahitlik etmekten kaçınırsanız, bilesiniz ki, Allah işlediklerinizden şüphesiz haberdardır" **(Nisa, 135).**

Görülüyor ki, ayette kadın erkek ayrımı yapılmadan, "Ey inananlar!" diye bütün inananlara hitabedilmiştir. Şahitlik edecek kimselerin sayısı da belirtilmemiştir. Şahitlikte önemli olan tek şey doğrunun bilinmesi ve bildirilmesidir. Doğruyu kim biliyorsa o konuşacaktır. Kadın veya erkek olmuş, gerçeği görmemişlerse, bilmiyorlarsa, kaç kişi olurlarsa olsunlar, neyin şahitliğini yapacaklardır. Olayı görmüş olan, olay hakkında bilgisi olan kimseler, kadın veya erkek, bildiklerini saklamayacaklar, şahitlik etmekten kaçınmayacaklar, Allah sevgisi ve korkusu ile doğruyu söylemekte gönüllü davranacaklardır.

Kur'an'da insanların kendi adlarına şahitlik etmeleri usulü de vardır. Bu usul, karılarını zina ile suçlayan erkekler hakkındadır **(Nur, 6-10).**

Eğer koca karısını zina ile suçlar ve şahit olarak kendinden başkasının bulunmadığını iddia ederse, ona kendisi için dört defa, dört kişi yerine geçmek üzere şahitlik etmesi imkanı tanınmıştır. Fakat aynı hak, kendisini savunması için karısına da tanınmıştır. Ayetler şöyledir:

"Karılarına zina isnad edip de kendilerinden başka şahitleri olmayanların şahitliği, kendilerinin doğru söylediklerine Allah'ı dört defa şahit tutmaları ile olur. Beşincisinde, eğer yalancılardan iseler, Allah'ın lanetinin kendi üzerlerine olmasını dilemeleri

gerekir. Kadının, kocasının yalancılardan olduğuna, Allah'ı dört defa şahit tutması kadını cezadan kurtarır. Beşincisinde, kocası doğrulardan ise, kendisinin Allah'ın gazabına uğramasını diler" **(Nur, 6-7).**

Bu ayetlerde kadının şahitliği ile erkeğinkinin arasında farklı bir durum söz konusu değildir. Erkek de, kadın da dört şahit yerine, dörder defa kendileri şahitlik yapmaktadırlar. Kadından, daha fazla sayıda yemin istenmemiştir. Boşanma ile ilgili ayette de geçtiği gibi **(Talak, 2),** şahitlikte esas şahitlerin adil olması, yani doğruluğu sabit kimseler olmaları ve şahitliği Allah için yapmalarıdır.

İslam hukukunda bir erkeğin şahitliğine iki kadının şahitliği denk tutulmuş, bu durum Kur'an ayetlerinden kaynaklanan, kesin bir durum olarak yerleşmiş bulunmaktadır. Bu hükme delil olarak gösterilmiş olan ayet, Kur'an'da vadeli borçlar hakkındaki öğütler arasında geçmektedir. Bu ayete göre birbirlerinden vadeli olarak borç alacaklar, bu borcu mutlaka yazdırmalıdırlar. Ayet şöyledir:

"Ey inananlar! Birbirinize belirli bir süre için borçlandığınız zaman, onu yazın. Aranızdan bir katip onu doğru olarak yazsın. Katip onu, Allah'ın kendisine öğrettiği gibi yazmaktan çekinmesin, yazsın. Borçlu olan da yazdırsın. Rabbi olan Allah'tan sakınsın da ondan bir şey eksiltmesin... erkeklerinizden iki şahit tutun, eğer iki erkek bulunmazsa, şahitlerden razı olacağınız bir erkek ile, biri unuttuğunda diğeri ona hatırlatacak iki kadın olabilir. Sahitler çağrıldıklarında çekinmesinler. Borç büyük ve küçük olsun, onu süresi ile beraber yazmaktan üşenmeyin. Bu Allah katında en doğru, şahitlik için en sağlam ve şüphelenmenizden en uzak olan yoldur..." **(Bakara, 282).**

Ayet öyle uzayıp gitmektedir ve görüldüğü üzere o, bir hesap-kayıt işlemi ile ilgilidir, günümüzdeki noter senetlerine benzemektedir. Ayet, burada da herhalde bir kadını tanık olarak konuşturuyor. Eğer birinci kadın işin içinden çıkamazsa ötekisi konuşacaktır. Yani herhalde konuşacak kadın tanık tektir. İnsanlar arasındaki borç-alacak ilişkileri genellikle her şeyden önemli olabilmektedir. İnsanlar bunlar için canlarını bile ortaya koyabilmektedirler. Şahitliğin genelde, tarafların kendi içlerinden olan erkeklere verilmesi öğütlenmiştir. Kendi içlerinden kimsenin bulunmadığı durumlarda, razı olunacak bir erkeğe karşılık iki kadının kabul edebileceği bildirilmiştir.

Hesap tutmakla ilgili ayette geçen, **"kadınlardan biri unutursa diğeri hatırlatır"** ifadesinin, bir erkeğin yerine ancak iki kadının şahitliğinin denk sayılmasına gerekçe yapılmış olduğu tefsirlere de geçmiştir. Eğer unutma kadınlarla ilgili genel bir durum olsaydı, bu öncelikle din bilimlerinde çok önemli bir alan olan hadis rivayetinde, yani Peygamberin sözlerinin tesbit edilmesi olayında dikkate alınırdı. Bu alanda kadınların şahitliğinden hiç şüphe edilmemiştir. Nitekim hadis rivayet eden sahabi hanımlar ve Hz. Peygamber'in hanımları vardır. Bunların en meşhuru Hz. Aişe'dir. Kadınlardan hadis dinleyip yazanlar, genel şartların dışında, kadınların sayısından hiç söz etmemişlerdir.

23. Örtünme :

Kur'an'da bildirildiğine göre, Cennet'te örtünme bir ihtiyaç değildi. Ta ki, Şeytan onlara yasak ağacın meyvesinden yedirinceye kadar. Ayet şöyledir:

"Bunun üzerine ikisi de o ağacın meyvesinden yedi, çıplaklıkları görünüverdi. Cennet yaprakları ile örtünmeye koyuldular" **(Ta Ha, 115-122).**

Böylece ilk insanların örtünmeye, bir sebeple kendiliğinden gerek duyduklarını görüyoruz. Kur'an'da giyim kuşamın üç türlü olacağı bildirilmiştir: Örtünmek için, süslenmek için ve takva için. Allah sevgisi ve Allah korkusu ile hareket etmek demek olan **"takva"**, en hayırlı giyim olarak gösterilmiştir. Bu anlamı veren ayet şöyledir:

"Ey insanlar! Size çıplaklığınızı örtecek elbiseler ile sizi süsleyecek elbiseler gönderdik. Takva elbisesi ise bunlardan daha hayırlıdır. Allah'ın bu ayetleri öğüt almanız içindir" **(A'raf, 26).**

Bir başka ayette, terbiyenin yanısıra, güzel elbiseler giymek, Mescide güzel elbiselerle gitmek, fakat aşırıya kaçmamak tavsiye edilmiştir. Ayet şöyledir:

"Ey Ademoğulları! Her Mescide gidişinizde, güzel elbiselerinizi giyinerek gidin. Yiyin, için, fakat israf etmeyin. Allah müsrifleri sevmez" **(A'raf, 31).**

Örtünme ile ilgili bir başka öğüt, dışarı çıkıldığında, bir dış kıyafet ile çıkılmasıdır. Dış kıyafetin, tanınmayı sağlaması ve rahatsız edilmeyi önlemesi amaçlanmıştır. Özel bir durum da tuvaletlerin evlerden uzakta, dışarda olduğu bir hayatta, özellikle gece çıkışlarıdır. İnsanlar, Peygamber'in eşleri hakkında bile konuşabilmişlerdir. Ayet şöyledir:

"Ey Peygamber! Eşlerine, kızlarına ve müminlerin kadınlarına, dışarı çıkarken, üstlerine örtü almalarını söyle. Bu, onların, tanınmalarını ve rahatsız edilmemelerini daha iyi sağlar. Allah bağışlar ve merhamet eder" **(Ahzab, 59).**

Örtünme üzerinde ısrar edilişin ilk devirdeki çok önemli bir sebebinin de sosyal sınıfın belirlenmesi olduğu bilinmektedir. Başörtüsü hür kadınlar için ayrıcalıktı.

Giyim kuşam konusunda insanları en çok meşgul eden ayet şöyledir:

"Mümin kadınlara söyle!.. Süslerini, kendiliğinden görünen kısmı müstesna, açmasınlar... Başörtülerini/örtülerini yakalarının üzerine salsınlar..." **(Nur, 30-31).**

İslam hukukçularını farklı anlayışlara sevkeden noktalar, **"süs"** anlamındaki **"zinet"** ve **"örtü"** ve **"başörtüsü"** anlamındaki **"hımar"** kelimeleridir. Çünkü bunlar yeterince açıklanmamıştır. Başörtüsü Arap kıyafet geleneğinde, iklim gereği, kadınlarda da, erkeklerde de vardır. Bugün de Arap geleneksel kıyafetinde erkeğin başı örtülüdür.

Anlaşıldığına göre kadınlar ve erkekler, özellikle Peygamber'in huzurundaki ortak toplantılarda, davranışlarındaki dikkatsizlik ile veya kıyafetlerinin uygunsuzluğu ile dikkati çekiyorlardı. Kadınların örtünmesi ile ilgili ayetten önce, erkek ve kadın davranışları ile ilgili genel öğütler verilmiş olması bunu göstermektedir. Ayetler şöyledir:

"Mümin erkeklere söyle! Gözlerini dikmesinler, iffetlerini korusunlar. Bu, onların arınmasını daha iyi sağlar. Allah yaptıklarından şüphesiz haberdardır. Mümin kadınlara da söyle! Gözlerini dikmesinler[9], iffetlerini korusunlar. Süslerini, kendiliğinden görünen kısmı müstesna, açmasınlar. Başörtülerini yaka açıklığının üzerine salsınlar. Süslerini, kocaları veya babaları veya kayınpederleri veya oğulları veya kocalarının oğulları...ndan başkasına

(9) Ayetin **"yagdudne min ebsarihinne"** ifadesini böylece tercüme etmek doğru olur. Alimler, bu ifadeye **"gözlerini bakmaları helal olmayan erkeklerden çevirsinler"** şeklinde, genellikle geniş bir mana yüklemişlerdir. Bu şekilde anlam vermek, ayeti kendisinde olmayan kelimelerle açıklamak olur ki bu, her zaman doğru olmayabilir.

göstermesinler. Gizledikleri süslerin bilinmesi için, ayaklarını yere vurmasınlar..." (**Nur, 31**).

Görüldüğü gibi ayetler erkek ve kadın için ayrı ayrı uyarılarda bulunmakta, taraflara, cinselliklerini öne çıkarmayacak davranışları tavsiye etmektedir.

Kadınlar için özel ilave, eviçi kıyafeti ile ilgilidir. **Ahzab suresinde** ayette dış kıyafet ile ilgili öğüt verilmişti, buradaki ayette iç kıyafet ile ilgili öğüt verilmektedir. Büyük aile yaşantısında, evde daima bir arada bulunabilecek akrabalar sayılmış, onların dışındakiler için dış kıyafet öğütlenmiştir.

Bazı tefsirlerdeki bilgilerden, bu ayet indiğinde, kadınların dekoltelerini herhangi bir şekilde mesela eteklerinden parçalar kesip boyunlarına dolayarak örttüklerini öğreniyoruz. Bazı fıkıhçıların saç hakkında Kur'an'da bir hüküm bulunmadığını ifade ettikleri de kaydedilmiştir.

Daha sonra, tıpkı boşanma ve miras konularında olduğu gibi, bu ayetteki geniş kapsamlı öğüt de daraltılmıştır. Başörtüsünün, saçların bir telini dahi göstermiyecek şekilde örtülmesinin ve elbisesinin vücudun hatlarını en kaba şekilde gizlemesinin dışında bir yol gösterilmemiştir. Ayrıca kadınların, kendi evlerinde yaşayan yakın akrabalarına karşı bile başörtüsüz görünmemeleri kurallaştırılmıştır. **Nur suresi 31. ayetten** başörtüsünü anlamak normaldir; çünkü **hımar** kelimesinin bir anlamı da odur. Ancak bunun ebadına, rengine, şekline, desenine müdahale etmek Kur'an'ın beyanını zorlamak ve örfü din yapmak olur. İsteyen **hımar** kelimesini herhangi bir örtü manasıyla alıp örtünür, isteyen başörtüsü manasıyla alıp başını da örter. Dikkat edilecek nokta, ayetin ifadesinden göğsün örtülmesinin gerekli olduğunun çıktığıdır.

İç ve dış kıyafet şüphesiz aile hayatının gelenekleri ile ve yaşanılan çevrenin zihniyeti ile yakından ilgilidir. Ayetteki **"kendiliğinden görünen kısmı müstesna"** tabiri tefsircileri farklı yorumlarda bulunmaya sevkedebilmiştir. Tabirden birden fazla anlam çıkarılabildiğine göre, burada birden fazla doğru bulunabilir demektir. Bu giyim İslami bir öğüttür. Dileyen öğüt alır; kimse kimseyi zorlayamaz.

Türkler, erkek-kadın benzer kıyafetlerin giyildiği bir hayat tarzından geldikleri için, kırsal kesimdeki yaşantıda değişen fazla bir şey olmamıştır. Onlar ancak şehire veya kasabaya inecekleri zaman, oraların kadın kıyafetine uymaya çalışmışlardır.

Osmanlı Devletinin son zamanlarındaki gerileme ve zayıflamalar cümlesinden olarak, kadın kıyafetleri giderek daha fazla disiplin altına alınabilmiştir. Her türlü olumsuzluk, ahlaktaki çöküntüye bağlandıkça, çareyi topyekün terbiye ve tahsilde görerek tedbir almak yerine, kadınların hareketlerini kısıtlamak yoluna gidilmesi, tedbirleri alanların erkekler olmasından ileri gelse gerektir. Onlar, kendilerini de kısıtlayacak genel önlemlere, bilerek veya bilmeyerek hiç yanaşmamışlardır.

Bununla birlikte yukarıda kıyafetle ilgili zikredilen önerilerle toplumun korunmasının amaçlandığı asla göz ardı edilmemelidir. Diğer taraftan toplumların sürekli bir değişim içinde bulundukları da unutulmamalıdır. Bu bakımdan, değişimin toplumsal yapıları etkilediği gibi insanları ve hatta giyim ve kuşam tarzlarını da etkilemesi kaçınılmazdır. Aslında moda kelimesinin yenilik, değişiklik anlamına gelmesi asla bir rastlantı değildir. Zamanla her şey gibi kıyafetler de değişebilir; ama hiçbir zaman değişmemesi gereken insanın iffetidir. İşte bu yüzdendir ki Yüce Allah, **"takva, yani kötülüklerden arınma elbisesinin en hayırlı elbise olduğunu"** vurgulamıştır. **(A'raf, 26).** İçimiz temiz olmadıktan sonra salt dış örtünmenin bir anlam taşımayacağı açıktır.

24. Sonuç :

Müslüman ülkelerde henüz **Kur'an Müslümanlığı**'na yeterince erişilememiştir. Tamamlanması gereken eksiklikler, düzeltilmesi gereken yanlışlar vardır. Yanlışların pek çoğu kadınlarla ilgilidir. Ahlak kitapları, Kur'an-ı Kerim'in kadınlara tanıdığı hakları vermeyi engellemek için uydurulmuş hadislerle doludur. Kadınların eğitim, öğretimden alıkonulması bunların başında gelmektedir. Kız çocuğun olmamasının olmasından hayırlı olduğu, eğer bir kere olmuşsa onu şefkatli bir sütnineye vermeyi, Kur'an, namaz ve oruç gibi ibadetleri öğretmeyi, fakat yazı öğretmemeyi, büyür büyümez hemen bir ere vermeyi öğütlemişlerdir. Çünkü uydurdukları bir "hadis" e göre kız evladın ya er koynunda, ya yer koynunda gömülmesinin hayırlı işlerden olduğu söylenmiştir. Bu söz, halen ellerde bulunan ve okunan kitaplarda yazılır. Kur'an dışı din savunucuları bu yanlışları farketmemişlerdir. Çünkü, Kur'an insanlarımıza anlamı ile değil, harfleri ile ezberletilerek okutturulmuştur. Kur'an, halkımız tarafından bir şiir kitabı gibi okunmuş, musiki eseri gibi dinlenmiştir. Kur'an'ın muhtevası ise, başka kitaplar yolu ile insanların ona getirdiği yorumlar çerçevesinde öğrenilebilmiştir. Ulema (alimler), erkeklerin çoğunluğunun bile okuma yazma öğrenmeden yaşadığı bir toplumda, kadınları hiç düşünmemişlerdir. Kadınlar daima korunacak, saklanacak eşyalar gibi gösterilmişlerdir.

Erkek-kadın, topyekün bir terbiye ile, birbirimize güvenir hale gelmemize ihtiyacımız vardır. Bu terbiyede yine de en büyük sorumluluğa kadınlar sahiptir. Çünkü kadınları da, erkekleri de yine kadınlar terbiye etmektedirler. Anneler, namus konusunda kızlarını başka, erkeklerini başka değerlerle terbiye ederlerse, bu iş düzelmez. İslam dinine göre cinselliğin korunması, hem erkek, hem kadın içindir. Kadın saklanacak da, erkek serbest bırakılıp tecrübe kazanacak diye bir ayrıcalık yoktur. Erkek tecrübeyi kiminle kazanacaktır, yine bir kadınla değil mi? Öyle ise bir takım

kadınlar erkeklerin tecrübesi için feda mı edilecektir? Hayır! Her iki cins de Kur'an terbiyesi ile eşit olarak eğitilecek, kimse kimsenin zararına bir davranışta bulunmayacaktır.

Kur'an'ın vahyolunduğu çağda, genel olarak dünyanın her yerinde kadınların, önce babalarının, daha sonra kocalarının, her ikisinin olmadığı durumlarda akrabadan bir erkeğin vesayetinde yaşamaları doğal kabul ediliyordu. Oysa Kur'an'da böyle bir kısıtlama yoktur. Güvenlik genel olarak temin edilmiş olacaktır.

Erkeklerin hakim, hatta tek geçerli unsur olduğu toplum düzeninde, İslamiyetin kadınlar için getirdiği haklar, tamamı erkek olan hukukçularca gözardı edilebilmiştir. Normal olarak, toplumun yarısından fazlasını teşkil eden kadınlara verilecek hakların, erkeklerin menfaatini tehdit edeceği düşünülmüştür. Bu bakımdan Kur'an'da kadın hakları ile ilgili ayetleri ve bunların islam hukukuna tesirini incelerken, hukukçuların erkek oluşunu ve hakları kısıtlanan insanlar olarak ruh hallerini, hep gözönüne almak gerekir.

İslam dininin, kadınlara tanıdığı haklar ve imkanlar, onlardan yine İslam adına uzak tutulmuştur. Kadınlar perde arkasındaki kişiler olarak sunulmuştur ve ne yazık ki kadınlar bu sunuluşu kabullenmişlerdir. Kadın olabildiğince örtüye büründürülmüş, siyah çarşaflar içine konulmuş; kadın sesini bile çıkaramamıştır. Öğrenmek, kadın erkek her mümine farz edilmişken, kadınların öğretimi Kur'an'ı yüzünden okuma ile sınırlandırılmış ve kadınlar bunu da kabullenmişlerdir. Üstelik bütün bunlar İslam adına yapılmıştır.

Kadınların insanlık değerleri, sadece **"çocuğun annesi"** derecesinde kabul görmüştür. Ya hiç evlenmeyen ve hiç anne olamayan kadınların insanlık değerleri nerede kalmıştır? Çocuk ye-

tiştirsin diye mi kadınlar okumadan, yazmadan, kitaplardan ve kültürün pek çok alanlarından uzak tutulmuşlardır? Acaba, çocuk yetiştirmenin eğitimsizlik ile olumlu bir ilgisi olduğu mu düşünülmüştür? Fakat, bugün artık çocuğun iyi beslenmesi için bile eğitime ihtiyaç vardır. Şartlar değişmiştir. Kanaatlerin ve tutumların da değişmesi gerekir. Bu, Kur'an'a gitmekle mümkün olur.

Türk toplumunda kadın artık okumaya ve okutulmaya başlamıştır. Kadın, anayasa ve yasalarla eşit haklara sahip olmuş ve erkeğin seçtiği her mesleği seçebilecek duruma gelmiştir. Allah'a şükürler olsun ki, Türk kadını dünya kadınları arasında birçok hakkı olanların önünde gelmektedir.

Giyim konusunda da Türk toplumunda kadın serbesttir. Arzu ettiğini giymekte erkek de serbesttir. Ama toplumumuzda **"din icabı giyilmesi gerekir"** düşüncesi ile kadının kişilik ve onur sahibi olmasını önlediği görülen bazı giysilerin dinimizin gereği olmadığı açıktır. İslam dininin kadına kazandırdığı şahsiyet ve ona verdiği değer tekrar elinden alınmamalıdır.

25. Kur'an'da Ceza Konuları :

Kur'an, **Allah-kul ilişkisi**'ni ahlaki ve imani bir boyuta oturtmuştur. Yani Allah-insan ilişkisi öncelikle bir gönül bağıdır. Tamamen ihtiyaridir. Bu ilişkinin tabii bir sonucu olarak bazı ibadetler mevcuttur. Ancak bu ibadetlerin yerine getirilmesinde fert, toplum, devlet, kanun gibi bir başka otoritenin baskısı söz konusu değildir. Bu görevlerin yerine getirilmemesi ve ihmali halinde de dünyada herhangi bir cezai müeyyide uygulanamaz. Ancak Kur'an bu ihmallerin günah olduğunu belirterek, bu günahların cezasının yüce Allah tarafından ahirette takdir edileceğini ifade etmiştir.

İnsanlar arası ilişki'ye gelince; Kur'an bu konuda daha somut yaklaşım getirmiştir. İnsanı ve ona bağlı değerleri yaşatmayı

ve korumayı amaç edinen Kur'an, bu ilişkilerde insanlara daima karşılıklı hak ve çıkarların gözetilmesini öğütlemiştir. Bu hakların ihlalini önlemek için de çok kesin ve sert tedbirler almıştır. Bunları şöyle sıralayabiliriz:

a. Adam Öldürme :

İnsan Allah'ın yarattığı en büyük değerdir. Bütün evren onun için kurulmuştur. Yüce Yaratıcı en büyük san'at eseri ve dostu saydığı bu değerli varlığı herşeyin önünde ve üstünde tutmuş ve ondan çok şey istemiştir. Kendisinden istenen ve bekleneni yerine getirebilmesi için insana akıl gibi ilahi bir sırrı lütfetmiştir.

İşte böylesine sırları sinesinde barındıran bu mucize varlığın yaşamına son vermek, yalnız bir insanı yok etmek değil, aynı zamanda ondan beklenen bütün güzelliğe, aktiviteye, hatta tüm hayata ve bütün insanlığa kötülüktür. Çünkü, bir tek insan bütün alemleri özünde barındırmaktadır. O bakımdan Kur'an şu değerlendirmeyi yapıyor: "Bir insanı öldüren, bütün insanları öldürmüş, bir insanın hayat bulmasına sebep olan, bütün insanlığa hayat sunmuş gibidir" **(Maide, 32).** İşte böylesine anlam taşıyan bir hayatı korumak, hayatın sırrını en iyi bilen yüce Yaratıcının en çok önem verdiği konuların başında gelmektedir. Bunu korumanın yolu da Kur'an terminolojisinde **"kısas"**tır. Kısas, kanı aynıyla ödemektir. Kur'an getirdiği bu kısas ilkesiyle kan akıtmayı değil, onu önlemeyi ve yaşamı koruma altına almayı amaçlamıştır. Nitekim bu konuda Kur'an şöyle demektedir: "Ey akıl ve gönül sahipleri! Kısasta sizin için hayat vardır, kısas sayesinde sakınıp korunabilirsiniz" **(Bakara, 179).** Bu ayetin ifadesine göre kısas, hayata kastetmek için değil, onu korumak içindir. Ancak bu gerçeği kavramak için akıl ve gönül kıstasını devreye sokmak lazımdır. Aksi halde af edicilik, merhamet ve insancıllık adına hayata kasteden zalime arka çıkılmış olur ki; bu da hakkı ihlal edileni değil, hakkı ihlal edeni korumak anlamına gelir. Çünkü, af etme

yetkisi daima hak sahibine aittir. Nasıl ki, toplumun hakkını af etmek yetkisi ferdin olamaz, aynı şekilde ferdin hakkını da toplum af edemez. Ne toplum ferde, ne de fert topluma mahkum edilmemelidir.

Kısasın terki hayatını kaybetmiş insanın uğramış olduğu zulme göz yummak yanında, onun yakınları tarafından katil kişinin yakınlarına da saldırılara yol açar ki; bu da kan davası ve intikamcılık gibi duygularla zincirleme ölüm olaylarına yol açar ve böylece günahsız nice insan bir zalimin yapmış olduğu zulüm ateşinde yanar, nice haneler viraneye döner. Yanan düşmanlık ateşini büyümeden hemen söndürmek, bu ateşte başkalarının da yanmasını önlemek; Kur'an'ın, **"kısasta sizin için hayat vardır"** ilkesi herhalde bu demektir. Hayatı kutsal kılan ve bir kişinin katlini tüm insanlığın katli telakki eden Kur'an'ın, bu işi asgari zararla kapatmak istediği gayet açıktır.

Neden mali bir ceza veya hapis cezası değil de kısas öngörülmektedir? Herhalde cezalar içinde en caydırıcı olanı bedensel cezalardır. Kur'an'ın gayesi insanlara ceza vermek olmayıp, onların suç işlemelerine mani olmak olduğuna göre bu ilkenin tutarlılığı açıktır. Kısas cezasının daha çok insanın ölümünü önleyici bir tedbir olduğunu anlamak için, bu ilkenin uygulandığı bir ortamda mı daha çok insan öldürülür, yoksa başka ceza yöntemlerinin uygulandığı ortamda mı sorusuna cevap teşkil edecek ciddi bir araştırmanın yapılması gerekir. Şunu da belirtmek lazımdır ki hak sahibi, ihlal edilen hakkını bağışlayabilir, af edebilir. Kur'an bunu bile teşvik ediyor ve bunu yaparken de bütün olup bitenlere rağmen her iki tarafı birbirinin kardeşi olarak değerlendiriyor **(Bakara, 178),** fakat af yetkisini hak sahibine (eğer ölmüşse varislerine) veriyor.

Ancak unutulmamalıdır ki, kısası ve bütün cezai müeyyideleri uygulamak kamu gücünün, yani devletin görevidir. Kısası iste-

mek hak sahibinin, uygulamak ise onun adına devletin hak ve görevidir. Aksi halde iş **"ihkak-ı hak"** yani, **"kan davası"**na döner.

Kasten adam öldürme ile ilgili olarak Kur'an şu beyanda bulunuyor: "Kim bir mü'mini kasten öldürürse onun cezası, içinde sürekli kalacağı cehennemdir. Allah bunu yapana gazap etmiş, onu lanetlemiş ve onun için korkunç bir azap hazırlamıştır" **(Nisa, 93).**

Yanlışlıkla adam öldürmenin cezası ise Kur'an'a göre **"diyet"** ve **"keffaret"**tir. Konuyla ilgili ayet şöyledir: "Yanlışlıkla olması dışında, bir mü'minin bir mü'mini öldürmeye hakkı olamaz. Yanlışlıkla bir mü'mini öldüren kimsenin, mü'min bir köle azad etmesi ve ölenin ailesine teslim edilecek bir diyet vermesi gereklidir; meğerki, ölünün ailesi o diyeti bağışlamış ola. Eğer öldürülen, mü'min olduğu halde size düşman olan bir toplumdan ise, mü'min bir köle azad etmek lazımdır. Şayet kendileriyle aranızda anlaşma bulunan bir toplumdan ise ailesine teslim edilecek bir diyet ve bir mü'min köleyi azad etmek gerekir. Bunları bulamayan kimsenin Allah tarafından tövbesinin kabulü için iki ay peşpeşe oruç tutması lazımdır. Allah herşeyi bilendir, hikmet sahibidir" **(Nisa, 92).**

Kur'an herhangi bir din ve inanç ayrımı yapmadan **"bir insanı öldüren bütün insanları öldürmüştür"** ilkesini koyduktan sonra, neden bu ayetlerde özellikle bir mü'minin öldürülmesinden bahsetmektedir? Öyle görünüyor ki burada özel bir durum sözkonusudur. O da genel müslümanlık çerçevesi etrafında gelişen çeşitli mezhep, tarikat vs. gibi dini alt kimliklerin inanç adına diğer dini gruplara saldırmalarıdır. Yani bu ayet, üst dini kimlikleri müslümanlık olan ancak dini alt kimliklerde farklılık gösteren grupların birbirleriyle muhtemel çatışmalarını önlemeyi amaçlamıştır.

b. Şahsa Karşı Müessir Fiiller (Yaralama) :

Kur'an bir insanın sadece öldürülmesine değil, onun herhangi bir organına zarar verilmesine de cezai yaptırım öngörmüştür. Konuyla ilgili olarak Kur'an'ın getirdiği prensip şudur: "Size saldırı ve tecavüzde bulunana, yaptığı tecavüz ve verdiği zararın ayniyle karşılık verin" **(Bakara, 194).** Bir başka ayette şöyle denilmektedir: "Kötülüğün cezası, yapılan kötülük kadardır. Fakat, af eden, barışanın mükafatını Allah verir" **(Şura, 40).** Bu ayetlerde işin özü ve meselesinin prensibi zikredilmiştir. Ancak şu ayet olayı bütün detayıyla izah etmektedir: "Cana can, göze göz, buruna burun, kulağa kulak, dişe diş ve tüm yaralamalarda ayniyle kısas. Kim bu hakkını bir bağış olarak karşı tarafa bırakırsa bu yaptığı onun için bir keffarettir" **(Maide, 45).** Bu ayetlerden anlaşılacağı üzere kısasın uygulanması, hakkı ihlal edilenin şikayetine bağlıdır. Şikayet ve istek olmadan kısas uygulanmaz. Mağdur taraf dilerse af edebilir veya tazminat talep edebilir. İslam dininin getirdiği bu cezalandırma yöntemi bir kısım insanlar tarafından tenkit edilmiştir. "Göze göz, dişe diş" almak olarak kısaca ifade edilen bu kuralın, ilk önce, mutlak bir hüküm olmadığı aşikardır. Saldırıya muhatap olan taraf af ettiği takdirde, ayetten açık olarak anlaşıldığı üzere, saldırgan misli ile cezalandırılmamıştır. Tazminat ile af etmek de böyledir.

Diğer yandan bu konuyu Hz. Peygamber döneminden soyut olarak ele almak da doğru değildir. Nitekim o dönemde Arabistan'da ve özellikle Medine'de Musevilik yaygın din olarak bulunuyordu. **Maide 45'te** açık olarak belirtildiği üzere şahsa karşı müessir fiillerde misli ile cezalandırma hükmü Tevrat'ta yazılı olan bir hüküm idi. Putperest Arap kabilelerinde de benzer cezalandırmalar yapılıyordu. Ancak, Araplarda görülen bu cezalandırmayı, devlet olmadığı için, saldırıya muhatap olan mağdurun aşireti veya kabilesi **"ihkak-ı hak"** şeklinde infaz ediyordu.

Misli ile cezalandırma hükmü Tevrat'a atıf yapılarak Kur'an-ı Kerim'de belirtilmiş olmakla birlikte, bu yöntemle toplum barışının sağlanmasının amaçlandığı aşikardır. Nitekim **Bakara suresinde** bulunan ve adam öldürmenin cezasını düzenleyen bir ayet bu hususu çok açık bir şekilde ifade buyurmuştur. Ayet şöyledir:

"Ey inananlar! Öldürülenler hakkında size kısas farz kılındı. ...Öldüren ölenin kardeşi tarafından bağışlanmışsa, kendisine artık, örfe uymak ve bağışlayana iyilikle bir ödemede bulunmak düşer. Bu, Rabbinizin bir hafifletmesi ve rahmetidir. Ama bundan sonra tecavüzde bulunan olursa; ona, elim bir azab vardır" **(Bakara, 178).**

Ayetin son bölümü, adam öldürme olayında taraflar arasında barış sağlandıktan sonra, af eden tarafın tekrar katili cezalandırmaya kalkışmasını yasaklayarak; eğer böyle bir çılgınlık yaparsa ona "acı bir azap" yapılacağını bildirmektedir.

Adam öldürmede durum böyle olunca yaralamalardaki durum kendiliğinden anlaşılır. Cezalandırmalarda, Kur'an-ı Kerim hem mağdurun hakkını korumayı, hem de toplum barışını sağlamayı amaç edinmiştir. Önemli olan bu amacın gerçekleştirilebilmesidir. Yöntem hususunda esnekliğin olduğu ayetten anlaşılmaktadır.

Kur'an, kısas olayında prensipleri vazetmiştir, ayrıntıları ise insanlara bırakmıştır.

c. Terör Suçları :

Terör bugünkü şekliyle yeni bir kavram olmakla beraber, **eşkiyalık, adam öldürme, gasp, yol kesme** gibi asayiş ve toplum düzenini ihlal eden mal ve can emniyetini tehdit eden eylemler insanlık tarihinde çok eskiden beri bilinmektedir.

Kur'an bu eyleme **"fesat", "fitne"** yani **bozgunculuk** adını vererek bu fiili yeryüzünün düzenini bozucu bir hareket olarak lanetlenmiş ve eylemi gerçekleştirenlere en ağır cezayı öngörmüştür. Kasten adam öldürmenin cezasının ölüm olduğunu bildiren Kur'an, talan, gasp, mal ve can emniyetini ihlal ve birden çok insanın ölümünü amaçlayan, asayişi tehdid eden ve toplumu canından bıktıran terörü elbetteki lanetleyecek ve eşkiyaya en ağır cezayı reva görecektir. Çünkü Kur'an'ın amacı yeryüzünde sosyal ve ahlaki düzeni kurmak mal ve can emniyetini sağlamaktır. Yeryüzünü bozguna veren fesatçılara Kur'an şu cezayı öngörmektedir: "Allah ve Elçisiyle savaşanların ve yeryüzünde bozgunculuk yapmaya çalışanların cezası şudur: Öldürülürler, yahut asılırlar, yahut elleriyle ayakları çaprazlamasına kesilir, yahut bulundukları yerden sürülürler. Bu onların dünyada çekecekleri rezilliktir. Ahirette de onlar için büyük bir azap vardır. Ancak sizin onları ele geçirmenizden önce tövbe edenler olursa bilin ki, Allah bağışlayıcı, esirgeyicidir" **(Maide, 33-34).**

Konuyla ilgili, ayet bozguncuların din mensubiyetinden söz etmediğine göre suçluların herhangi bir dine mensup olmaları, sonucu değiştirmez. Çünkü, ayetin metni geneldir, müslüman-gayri müslim herkesi içine almaktadır.

Konuyla ilgili **34. ayetin** dikkat çektiği önemli bir olay var ki, oda şudur: Yakalanıp ele geçirilmeden önce tövbe edip pişman olan bozguncuların işlemiş oldukları suçlar normal şartlarda işlenmiş suçlar gibi cezalandırılır. Tövbe ile Allah hakkı düşer, kulların hakkı düşmez. Katil, yakalanmadan önce tövbe etmişse kan sahibi isterse kısas yaptırır, isterse katili af eder.

Görülüyor ki bozgunculuğa karşı çok sert cezalar öngörülmekle beraber tövbe edenler için bağışlayıcılık ön plana alınmıştır.

d. Müslüman Toplumlararası Savaş :

İslam barış anlamındaki **"selam"** ve **"silim"** kökünden türemiş ferdi ve toplumsal barışı sağlamayı amaçlayan ve bunu sistem haline getiren ilahi bir disiplindir. Fertler arasında barışı ve dayanışmayı öngören Kur'an "ey ademoğulları" **(A'raf, 26-27, 31 vb.)** ifadesiyle insanlık ailesinin anababa bir kardeş olduğunu açık bir biçimde ortaya koymuştur.

Fikir ve eylem planında tarih boyunca bir kardeşliğe inananları övmüş, alkışlamış, insanlık ailesinde ayırımcılık yapanları da kınamıştır. Ne yazık ki, insanlık her zaman bu kardeşliğin gereğini yapamamış, zaman zaman gerek bireysel kavgalar ve gerekse toplumsal savaşlar sebebiyle tarihin beyaz sayfalarını kan lekeleriyle kirletmiştir.

Barış isteyen ve barışın adı olan **"İslam", (Bakara, 208)** istemese de bir savaş realitesini görmezlikten gelmemiş, dolayısıyla onu barışa çevirmenin takipçisi olmuştur. Özellikle müslüman toplumlara arabuluculuk ve barıştırma gibi önemli bir görev vermiştir. Toplumsal arabuluculuk ve barıştırma ile ilgili olarak Kur'an'ın şu ayeti konuyu net bir biçimde ortaya koyuyor: "Eğer inananlardan iki topluluk birbirleriyle vuruşur, çarpışırsa onların arasını düzeltin, şayet biri ötekine saldırırsa Allah'ın buyruğuna dönünceye kadar saldırgan tarafla vuruşun. Allah'ın buyruğuna dönerse artık adaletle onların arasını düzeltin ve daima adil olun. Çünkü Allah, adil olanları sever. Muhakkakki mü'minler kardeştir. O halde kardeşlerinizin arasında barışı sağlayın ve Allah'tan korkun ki, size merhamet edilsin" **(Hucurat, 9-10).**

Bu ayetlerden anlaşıldığına göre iki müslüman grup veya toplum anlaşmazlığa düşer, aralarında kavga çıkarsa, diğer müslümanlar olaya seyirci kalmayıp hemen onları uzlaştırıp, barıştırmaya çalışmalıdırlar. Şayet taraflardan biri hakkı kabule, ba-

rış ve uzlaşmaya yanaşmayıp öteki tarafa saldırmaya devam ederse, bütün müslümanlar kuvvet kullanarak saldırgan tarafa haddini bildirecek, barışı sağlayacaklardır. Ayette geçen iki grup ifadesinden iki aile, iki aşiret, iki kabile, iki kent anlaşılabileceği gibi iki devlet de anlaşılabilir. Bu ifade en küçüğünden, en büyüğüne kadar kavga ve savaşta taraf olan farklı nitelik ve nicelikteki insan topluluklarını kapsamaktadır. Örneğin: bir devlet içinde meydana gelen olayları devlet önlemeli, bu konuda halk da devleti desteklemelidir. Eğer olay iki devlet arasında ise, diğer devletler öncelikle de müslüman devletler, bu iki devletin arasını bulmaya çalışmalıdırlar. Şayet, taraflardan biri uzlaşmayı kabul etmez, barışa yanaşmaz ve karşı tarafa saldırıya devam ederse, o zaman bütün devletler, karşı tarafın saldırısını önleyip barışı temin edinceye kadar savaş dahil ne gerekiyorsa onu yapacaklardır.

Kur'an'ın XIV asır önce getirdiği barıştırma metodu günümüz modern devletlerine dahi ışık tutmaktadır. Arabuluculuk ve barıştırma esnasında göz önünde bulundurulması gereken çok önemli bir nokta var ki, ayet bu noktaya özellikle dikkat çekmektedir: **"Ölçülü ve adil davranmak!".** Barışı sağlamak, birilerine yardım ve destek adına başkalarına zulüm, Kur'an'ın bu ayetinden onay alamaz. Çünkü, Kur'an'ın maksadı birilerine destek ve yardımda bulunmak değil, herkese adaletle davranmayı temin etmektir.

Kur'an barışı sadece müslümanlar arasında değil, tüm insanlar için istemektedir. Bu konudaki Kur'an ayetlerine bakalım: "Eğer müşriklerden biri senden yardım dileyip yakınına gelmek, sana komşu olmak isterse onu yakınına al ki Allah'ın sözünü duysun. Sonra da onu güvenle rahat edeceği yere ulaştır. Böyle yap! Çünkü onlar bilmeyen bir topluluktur" **(Tövbe, 6).** Bu ayet, insanlararası ilişkilere özellikle de komşuluk ilişkilerine Kur'an'ın nasıl baktığının çarpıcı bir ifadesidir. Hoşgörünün de ötesinde bir

anlayış inkılabıdır bu. Allah, İslam Peygamberine, müşrik bir insana iyi davranma ve onu koruma fermanı göndermiştir! İlgili ayetin bulunduğu **Tövbe suresinin,** Kur'an'ın en son inen suresi olduğu dikkate alındığında Kur'an'ın son sözünün insan ilişkileri hakkında ne dediği daha iyi anlaşılır. Kur'an belli bir grubun kitabı değildir. O mutlak manada insanın kitabıdır. Onu gökler ötesinden yeryüzüne indiren de tüm insanların Rabbıdır. Müşrik de olsa, bir insanı Rabbı değil de kim düşünebilir? Kur'an'ın din farkı gözetmeksizin toplumsal barış mesajı veren bir başka ayeti de şöyle diyor: "Eğer onlar barışa yanaşırlarsa, sen de ona yanaş ve Allah'a dayan çünkü o işitendir, bilendir" **(Enfal, 61).**

e. Hırsızlık :

Hırsızlık Kur'an'ın büyük günahlardan saydığı ve el kesme cezasıyla önlemeye çalıştığı bir sapmadır. Kur'an, insanı ve ona ait değerleri korumayı amaç ve ilke edinmiştir. Mal da insanın sahip olduğu değerlerden biridir. Kur'an bu iğrenç suça el kesme gibi oldukça ağır bir ceza getirmiştir: "Hırsızlık eden erkek ve kadının, yaptıklarına bir karşılık ve Allah'tan bir ibret olmak üzere ellerini kesin. Allah çok aziz ve hikmet sahibidir. Şu varki, kim bu haksız davranışından sonra tövbe eder ve durumu düzeltirse şüphesiz Allah onun tövbesini kabul eder. Allah çok bağışlayıcı ve esirgeyicidir" **(Maide, 38-39).**

El kesmenin günümüzde pek medeni olmayan bir ceza yöntemi olduğu yönündeki kanaatler oldukça yüzeysel bir değerlendirmedir. İnsana, Yaratan'ından daha çok merhamet ve şefkat gösterme iddiası, hiç kimsenin başaramayacağı romantik bir hevesten ibarettir. Burada şunu da belirtmek gerekir ki, Kur'an'ın getirdiği el kesme cezası gene Kur'an'ın kurmaya çalıştığı dünya içinde geçebilir. Onun getirdiği dünyada zekat, sadaka, infak gibi fonlar sayesinde açlıktan bahsedilemez. Kimisi fazla beslenme ve aşırı proteinden hastalanırken, kimileri de kötü beslenmekten

hastane kapılarında sürünmez. Bu konuda Kur'an şöyle demektedir: "Onların mallarında yoksul ve muhtaçların hakkı vardır" **(Zariyat, 19).** Karınları doyurulmayan, asgari ihtiyaçları giderilmeyen insanların yaptıkları negatif davranışlardan bu insanlar değil, bu işe müsait ortamı hazırlayan ve onları aç bırakan toplum sorumludur.

Bu konuda tarihin kaydettiği şaheser bir örneği zikredelim: Halife Hz. Ömer, hırsızlık suçuyla yakalanan ve huzuruna getirilen iki aç adamı dinlemiş ve aç kaldıkları için çaldıklarını anlayınca, bunları çalıştıran kişiyi huzuruna çağırarak hırsızlıktan doğan zararı ona ödetmiş, bununla da yetinmeyerek işverenden bir miktar daha para almış, hırsızlık yapan bu iki adama vermiş ve onları serbest bırakmıştır. Yine Halife Hz. Ömer, kıtlık zamanında zaruret, açlık ve sıkıntı var diyerek hırsızlık yapan insanlara el kesme cezasını uygulamamıştır. Hz. Ömer'in bu anlamlı uygulaması Kur'an'daki hırsızlık ve el kesme olayına projektör tutmaktadır. Bu yaklaşım esas alındığında; günümüz dünyasında eli kesilecek hırsızların, büyük vurgunları gerçekleştiren, ama adı hırsız diye asla geçmeyen sömürücüler olduğu kanısına varılabilir.

Konuyla ilgili ayet hırsızlıktan tövbe edip vazgeçen insanın af edileceğinden bahsetmektedir. Hırsız, henüz eli kesilmeden yaptığına pişman olur ve tövbe ederse gözaltında bulundurulur, izlenir; şayet uslanıp vazgeçerse eli kesilmez. Demek ki, her hırsızlık yapanın hemen elini kesmek diye bir durum sözkonusu değildir. Kur'an, el kesme ile, tövbe-af gibi iki uç noktayı göstererek, kamu otoritesini, bu iki uç arasında gerekli görülen tedbirleri almakta serbest bırakmıştır. Hayat, af edilecek hırsızlıklar yanında el kesmeyi gerektirecek hırsızlıkları daima yanyana taşımaktadır. Her çalanın eli kesilmeyeceği gibi, her çalanın affı da gerekmez. Yani, önemli olan çalmaya mani olmaktır. Bunun

gerektirdiği ekonomik ve güvenlik tedbirlerini almaktır. Bütün bunlardan sonra aklın ve mantığın kabul edebileceği bir mazerete dayanmayan çalmaların caydırıcı cezadan yoksun bırakılması toplumu güvensizliğe iter. Bununla beraber çalanın büyük bir iştahla elini kesmek gibi bir yönteme yönelinmesi de Kur'an'ın amacı değildir.

Hırsızlık olayında zaman ve mekan faktörleri mutlaka dikkate alınmalıdır. Acaba hırsız, sadece birisinin cebinden üç-beş kuruş, arabasından ve vitrininden birşey alan, yahut da tezgahtan bir simit çalan kişiden mi ibarettir? Usulüne uydurarak, yani kanun boşluklarından yararlanarak baş döndürücü vurgunları gerçekleştiren insanlar hırsızlık kavramının neresindedirler? Toplumun en büyük problemi, küçük hırsızlar değil, onları aç bırakan büyük hırsızlardır.

Hırsız hakkında el kesme cezası öngören ayetler dikkatle incelendiğinde, toplum barışının dürüstlük ve açıklık esası muvacehesinde sürdürülmesinin emredildiği görülür. **Ayet-i kerime,** ellerin kesilmesini emrettikten sonra tövbe eden, yani yaptığından pişman olan ve yaptığı yanlışlığı düzelten hırsızlara bu cezanın uygulanmamasını istemektedir. Ellerinin kesileceğini bilen bir hırsızın tövbe etmemesi ve yaptığı yanlışı düzeltmemesi düşünülemez. Eğer hırsız, buna rağmen tövbe etmiyor ve verdiği zararı telafi etmiyorsa deli olduğu anlaşılır. Deli, cezalandırılmaz. Bu hükmün vaz'edilmesinden sonra, denilebilir ki bütün müslüman toplumlarda belki sadece bir kişinin elleri kesilmiş olabilir. O da, eğer olmuşsa, cezanın uygulanmayacağını düşünerek tövbe etmeyen ve yaptığı yanlışı düzeltmeyen, büyük vurgun yapmış olan kişi olabilir.

Kısaca ayet, hırsızlık yapılmamasını; yapılmış ise, yapanın tevbe edip yaptığı yanlışı düzeltmesini istemektedir. Böyle bir

düzenleme seviyesine hiçbir hukuk sistemi henüz ulaşabilmiş değildir. Bu daima dürüstlüğün toplumda hakim kılınmasını emreden bir düzenlemedir. Bu noktayı iyi kavramak gerekir.

f. Zina :

Kur'an-ı Kerim zinayı yasaklamadan önce kadın-erkek arasındaki nikahlı ilişkiyi, yani evliliği teşvik etmekte ve onu övmektedir. Hatta toplumdaki muhtaç, fakir, köle ve cariye gibi evlenmek için maddi imkandan yoksun insanları evlendirmeyi topluma bir görev olarak vermiştir **(Nur, 32).** Kur'an'ın ifadesiyle bir tek insanı, kadın-erkek olarak iki ayrı cinste yaratıp birini diğeriyle mutlu etmek, aralarında gönül ve sevgi bağı tesis etmek, onları çocuk ve torun sahibi yapmak Allah'ın insanlığa en büyük bağışlarındandır **(Nahl, 72).**

Kur'an evrende herşeyin **zevciyet,** yani **çift olarak** yaratılışından bahsetmektedir **(Zariyat, 49: Yasin, 36).** Canlılığın devamı ve varlığın öngörülen fonksiyonu icra edebilmesi bu zevciyetle sağlanmıştır. **"Zevciyet prensibi"** insan için daha da önem arzetmektedir. Kendinden bekleneni tam olarak verebilmesi için insanın, karşı cinsiyle beraber yaşaması ve onunla bütünleşmesi gerekir. Kur'an, bu konuda şöyle buyurur: "Kadın erkeğin, erkek de kadının örtüsüdür" **(Bakara, 28).** Bu hayatı birlikte yaşayacak ve insan soyunu devam ettireceklerdir. İşte bu bedensel ve duygusal birlikteliğin tabii yolu, aralarındaki özel mukavele, yani nikahtır. Kur'an-ı Kerim, kadın ve erkek arasında teşvik edilen ve kutsanan bu anlamlı ilişkinin doğa dışı bir hale getirilmesinin, kokuşmasının ve herhangi bir canlı parçasının basit bir ilişkisi şekline dönüştürülmesinin insan fıtratına yabancı olduğunu vurgulamıştır.

Zina, sağlıklı nesillerin yetişmesine ve mutluluk yuvalarının kurulmasına en büyük engeldir. Kur'an'a göre şirk ve adam öl-

dürmekten sonra en büyük günah zinadır **(Furkan, 68).** Kur'an bu fiili adi ve iğrenç bir suç olarak nitelemekte ve ona yaklaşılmamasını öğütlemektedir **(İsra, 32).**

Zina suçunu işleyenlere Kur'an, bu suçun cezası olarak yüz sopa vurulmasını emretmiştir. İnsanlara ibret olması ve zinaya eğilim duyanların bu emellerinden vazgeçmeleri için zina yapanların halk huzurunda dövülmesini emretmiştir. Konuyla ilgili ayet şöyledir: "Zina eden kadın ve zina eden erkeğin her birine yüz değnek vurun, Allah'a ve ahiret gününe inanıyorsanız Allah'ın dininde onlara acıyacağınız tutmasın. Mü'minlerden bir grup da onlara uygulanan cezaya tanık olsun" **(Nur, 2).**

O halde Kur'an'ın, zina suçunu işleyenlere verdiği ceza yüz vuruştan ibarettir. Ancak halk arasında zina edenlerin **"recm"** denilen bir ceza ile cezalandırılması, yani **taşlanarak öldürülmesi** şeklinde yanlış bilgi vardır. Bu doğru değildir. Kur'an'da bu konuda herhangi bir ayet yoktur. Bu konuda Hz. Peygamber devrinde bir kaç uygulama yapıldığına dair rivayet varsa da, bu uygulama Kur'an'ın konuya ilişkin ayetinin inişinden öncedir. Ve Araplarda uygulanan eski yahudi geleneklerine göre icra edildiği bilinmektedir. Çünkü recm cezası Tevrat'ta düzenlenmektedir. Yüce Allah, Kur'an'da zinanın hükmünü çok geniş bir şekilde açıklamıştır. "Zinaya yaklaşmayın" **(İsra, 32)** buyurmuş, zina edenleri cehennemle uyarmış ve zina fiilinin ancak dört şahitle sabit olabileceğini ifade etmiştir. Olayın bu kadar detayla ele alındığı Kur'an'da recm gibi insan hayatının yok edilmesini sonuçlandıran bir hükmün ihmal edilmesi asla düşünülemez. O halde recm yoktur, olsaydı el kesmekten, yüz sopa vurmaktan ve diğer cezalardan sarih olarak bahseden Kur'an'da bu hüküm mutlaka yer alırdı. İnsan hayatına son vermek, el kesmekten daha mı önemsizdir ki Kur'an bundan bahsetmesin?

Şahitlik gerektiren bütün konularda iki tanıkla yetinen Kur'an'ın zina konusunda dört tanık istemesi çok dikkat çekicidir. Bu da, Kur'an'ın insan iffetine verdiği önemi ve insanların iffet ve namuslarının birileri tarafından gelişigüzel ağıza alınamayacığının bir ifadesidir. Şayet böyle bir suç işlenmişse, bunun cezası ahirette Allah'ın takdirine kalmıştır. Birilerinin bu suçu dünyada ceza sebebi yapabilmesi, olayı dört görgü tanığıyla ispatlama şartına bağlıdır.

Zina yapanlara "yüz sopa" vurulması ilkel bir cezalandırma olarak algılanabilir. Ancak, bu cezayı Kur'an-ı Kerim'in indirildiği dönem göz önüne getirildiğinde anlamak zor olmaz. O dönemde nüfus çok az idi ve insanlar birbirlerini neredeyse yedi göbek atasının ismiyle tanıyabiliyordu. Öyle bir ortamda yüz deynek vurarak cezalandırılınca maksat hasıl olurdu. Dolayısıyla bu cezanın her zaman ve her yerde aynen uygulanması gereğini savunmak, Kur'an'ın felsefesine ve Hz. Peygamberin uygulamasına ters düşer.

g. Zina İftirası :

Zina konusunda, Kur'an'ın temas ettiği çok önemli bir husus da şudur: başkalarına zina isnadında bulunanların olayı mutlaka dört tanıkla ispat etmeleri gerekir. Aksi halde böyle kimseler iftiracı kabul edilip kendilerine seksen değnek vurulur ve artık herhangi bir konuda tanıklıkları kabul edilmez.

Bu olay din terminolojisinde **"kazif cezası"** olarak bilinmektedir. Anlamı ise, kadınları zina yapmakla suçlamaktır. İnsanı ve ona ait tüm değerleri korumayı amaç edinen Kur'an, insanların iffet ve namuslarının da korunması gereken en önemli değerlerden olduğunu ifade etmektedir. Kur'an'a göre iffetli kadınları zinakarlıkla suçlayanlar, bu iddialarını dört görgü tanığı ile ispatlayamazlarsa bu iddiaları iftira sayılarak kendilerine seksen

değnek vurulur. Ve bu insanlar **fasık,** yani **günahkar kişi** damgasıyla damgalanarak ömür boyu tanıklıkları kabul edilmez. Konuyla ilgili ayetler şöyledir: "Namuslu kadınları zina yapmakla suçlayıp, sonra dört görgü tanığı getiremeyenlere seksen sopa vurun ve artık onların şahitliğini hiçbir zaman kabul etmeyin; onlar tamamen günahkarlardır" **(Nur, 4).** "Namuslu, kötülüklerden habersiz mü'min kadınlara zina isnadında bulunanlar dünya ve ahirette lanetlenmişlerdir. Yapmış olduklarına dilleri, elleri ve ayaklarının şahitlik edeceği gün onlar için çok büyük bir azap vardır" **(Nur, 23-24).**

26. İslam ve Yönetim :

Kur'an, getirdiği dinle hayatın hemen tüm alanlarına ilişkin söz söylemiş, başka bir deyimle, hayatın tümünü kucaklamıştır. Ancak bunu, Kur'an insanın gayretine ve faaliyetine hiçbir şey bırakmamıştır şeklinde anlamak tamamen yanlıştır. Hayatın her alanına ilişkin söylenenler, bu alanlarda ufuk çizgileri belirtmek, temel noktalara köşe taşları koymaktan ibarettir. Aradaki yüzlerce, hatta binlerce alt-alan, aklın işletilmesi suretiyle insan tarafından doldurulacaktır. Kur'an bu alt alanlara müdahale etmemiş, insanı, aklını kullanmaya ve çalışmaya çağırarak bu alanların hayatın değişen şartlarına göre insan tarafından doldurulmasını esas almıştır.

İslam dünyasının yanlışlarından biri de bu alt alanları her toplum ve nesil kendi gayret ve faaliyetleriyle doldurma yerine, bu alanlara ilişkin önceki zamanların kabullerini tabulaştırmak olmuştur. Günümüzde bu **"önceki kabuller",** dinin vahye dayalı buyrukları gibi dayatılmakta ve sonuçta din, insan hayatıyla çekişir bir konuma gelmektedir. İslam dünyasının, Kur'an'ın söyledikleriyle alimlerin Kur'an'dan yola çıkarak söylediklerini eşitlemek tutku ve yanılgısından kurtulması gerekir. Aksi takdirde, İslam dini adı altında geçmişin örfleri ihya edilir ve bu, Müslüman top-

lumları yaşanan zamanın çok gerilerinde çırpınıp durmak zorunda bırakır.

Daha önce belirttiğimiz üzere[10], Kur'an'da hukuk konuları asgari ölçüdedir. Çünkü hukuk, biraz önce bahsettiğimiz alt alanlara ilişkin yeni düzenlemeleri gerekli kılan bir kurumdur. Kur'an, bu kurumun **"olması gereken"** evrensel boyutlarını, ilkelerini vermiş, detayları insanın düzenlemesine bırakmıştır. Bunun içindir ki, "İslam Hukuku" deyimi son derece dikkatle kullanılması gereken bir deyimdir. Böyle bir deyimin doğruluğundan söz etmek, hukukun olması gerekenlerini veren sistem anlamında kullanılması halinde tutarlıdır. O halde, tarih içinde oluşmuş Müslüman hukuk müdevvenatını, yani kaynakları Kur'an vahiylerinin hukuksal buyrukları gibi benimsemek ve tanımak tamamen yanlıştır. Bu malzeme, İslam dininin hukukunu değil, belirli bir devirde yaşamış bazı İslam ülkelerinin hukukunu ifade eder. Ne yazık ki, günümüzde bazı çevreler bu hukuki malzemeyi ve fıkhı **"şeriat"** adı altında vahiyleştirmekte ve Kur'an'ın adeta kendisi gibi ortaya sürmektedirler. Bunun sonucu, İslam'ın, insanlık dünyası tarafından "yaşanamaz bir sistem" olarak ilan edilip dışlanması olacaktır. O bakımdan, Kur'an vahiylerinin insan hayatına girmesini isteyen samimi ve inattan uzak müminlerin eski hukuk malzemesini ilahlaştırmak yerine, Kur'an'a dönerek bugünkü hayatın ihtiyaçlarına oradan çözümler aramaları gerekir.

İslam'ın, hayatın hemen her alanına ilişkin buyruklar taşıyan bir din olduğu hepimizce bilinmektedir. Ancak bu, bazılarının sandığı gibi, İslam'ın ilgilendiği bu alanların tüm meselelerini düzenlediği ve herşeyi kurallaştırdığı anlamını taşımamaktadır. İslam her alana ilişkin söz söylemekte, ancak bu alanların hepsinde insanın fikir üretmesini ve yeni tespitlerde bulunmasını da

(10) Bkz. 19. madde

emretmektedir. Aksi takdirde, İslam'ın zaman üstü ve evrensel olması düşünülemez. Zaman üstülük ve evrensellik bir anlamda değişik şartlara uyum sağlamak üzere insanın serbest bırakılmasıdır. İslam, eğer bunu yapmasaydı belli bir zaman ve coğrafyayla kayıtlı bölgesel bir din olurdu.

İslam'ın yönetimiyle ilgili ilkeleri nedir sorusuna cevap ararken bu temel noktayı gözden uzak tutmamak zorundayız. Aksi takdirde çok büyük hatalara düşer, kendimizi bunalımlara iteriz.

İslam'ın yönetim konusunda birtakım evrensel ilkeler, mutlaka korunması gereken ufuk çizgileri getirdiğini unutmamak kadar, bu büyük dinin yönetim konusunda insanın değişik zaman ve mekan şartlarına göre değişik yapılanmalara gidilmesini esas aldığını da gözden uzak tutmamak zorundayız.

27. Yönetimde İlkeler :

İslam'ın temel kaynağı olan Kur'an'ın yönetimde şu temel ilkeleri önerdiği görülmektedir:

-Şura :

Şura, Türkçe'de **"meşveret"** ve **'istişare"** türevleri de kullanılan bir kelime olup, iş ve yönetimle ilgili tarafların karşılıklı fikirleri sergiledikten sonra ortak bir karar vermeleri şeklinde yürüyen bir sistemin, daha doğrusu bir anlayışın ifadesidir. Kur'an, iktidar ve egemenliğin hukuksal dayanağı olarak şurayı göstermektedir **"Onların iş ve yönetimleri aralarında şura iledir" (Şura, 38).**

Şuranın, Allah'ın vayhi ile yol alan ve desteklenen Hz. Peygamber'e, bile koruması gereken bir tavır olarak emredilmesi ilahi iradeye uygun bir yönetimin mutlaka şuraya dayanması gerektiğini gösterir. Peygamberimize şurayı emreden **Ali İmran Suresi 159. ayet** bu bakımdan çok ilginçtir. "Allah'tan bir rahmet

sayesindedir ki sen onlara yumuşak davrandın. Eğer kaba-saba, katı yürekli olsaydın senin çevrenden kesinlikle dağılır giderlerdi. O halde bağışla onları, af dile onlar için iş ve yönetim konusunda da onlarla şuraya git..." Şura emrinin bu temel ayeti Kur'an'ın kendine özgü ifade güzelliği içinde, şura sisteminin hangi kavramlarla birlikte bulunacağını da ifadeye koymuştur. Bunlar, rahmet yani merhamet ve şefkat, yumuşaklık, kabalıktan, katı yüreklilikten uzaklık, bağışlamak, af etmek ve azmetmektir. Bütün bu kavramlar, sonuçta insanın Allah'a dayanmış olmasını sağlar.

Hiç bir maddi ve manevi baskı altında kalmadan özgürce karşılıklı danışma, tartışma, fikir alışverişi yapma ve belli bir fikri onaylama anlamları taşımayan şura, çoğunlukla veya ittifakla bir karara varmadır. Başkan şuraya uyar; şura başkanın fikrine ve kararına uymak zorunda değildir. Bu anlamdaki şurayı, bir sistem olarak düşünüldüğünde, **"cumhuriyet"** idaresi şeklinde niteleyebiliriz.

Şurayı, Kur'an'ın verilerine ters düşmemek şartıyla **"demokrasi"** olarak da ifadeye koyabiliriz.

Şunu da unutmamak gerekir: Kur'an'da şuranın şekli ve yöntemi gösterilmemiştir. Bu demektir ki, şekil ve yöntem zamana ve şartlara göre belirlenecektir. Şura, birkaç kişiyle vücut bulan **"doğrudan demokrasi"** şeklinde uygulanabileceği gibi, büyük kitleler aracılığı ile işleyen **"temsili demokrasi"** olarak da yürüyebilir. Kaçınılmaz olan şudur: yönetimin ve birlikte yaşamanın her seviyesinde şura esastır.

Şuranın gereğini ve değerini ifade için Kur'an, bunun karşıtı olan melikliği yani kişi, grup ve hanedan despotizmlerini yermiştir. Kuran'ın tavrı ve üslubu açısından bakıldığında, bunun anlamı, şura dışındaki sistemlerin insanı ıstırap ve mutsuzluğa sevk

edecekleri merkezindedir. Kur'an, kendine özgü ifade güzelliği içinde bu sistemlerin fesat, yani bozgun ve kargaşa sistemleri olduğunu, dengesizlikler yaratacak kitlelerin hak ve sorumluluklarını alt üst ettiklerini söylemektedir. Kur'an bu anlayışını, idrak ve kapasitesini övdüğü Saba Melikesi'ne söyletmektedir. "Melike dedi: Şu bir gerçek ki, krallar bir kente/bir ülkeye girdiler mi orada bozgun çıkarırlar; oranın onurlu insanlarını zelil, sefil ederler. İşte böyle yaparlar" **(Neml, 34).**

- Biat :

Kelime anlamıyla el sıkışarak anlaşmak demek olan biat, Kur'an tarafından egemenliğin temel dayanaklarından biri olarak gösterilmektedir. Kur'an, bizzat Hz. Peygamber'e, onun yönetim ve direktiflerine boyun eğecek kadın-erkek tüm insanlardan biat almayı emretmektedir **(Mümtehine, 12; Fetih, 10).**

Biat doğrudan demokrasinin ideal görünümlerinden birini verir. Hz. Peygamber, bazen başka birisini biat almak üzere vekil etmiştir. Bu davranışı O'nun, biatı, temsili demokrasi biçiminde uygulamayı da Kur'an'ın ruhuna uygun bulduğunu gösterir.

Biat kavramı da, tıpkı şura kavramı gibi, Kur'an'ın cumhuriyet ve demokrasiye insan için en uygun sistem olarak baktığına delildir. Bunun böyle olması siyasal anlamdaki **"hakimiyet halkındır"** veya **"milletindir"** sözü, kozmolojik, ontolojik ve metafizik anlamdaki **"hüküm Allah'ındır"** sözüyle çelişmez. "Ağaç dikmek, buğday yetiştirmek bizim hakkımız ve görevimizdir" demek ağacın ve buğdayın insan tarafından yaratıldığını göstermez. Cenabı Hak, herşeyin hakimidir. Bütün kanunları ve kuralları, yaratıcı sıfatıyla o koyar. Ancak unutmamak gerekir ki, despotizmden uzaklığı, kişi ve hanedan hegomonyalarını yönetimden dışlamayı emreden, şurayı kanunlaştıran da O'dur. O halde, şuranın bir uygulanışını ifade eden **"hakimiyet milletin-**

dir" siyasal ve hukuksal ilkesi **"hüküm Allah'ındır"** ilkesinin karşıtı değil uzantısıdır. Bu ilkenin amacı, Allah'ın dışlanması değil; yönetimin Allah'ın kanunları ve iradesi dışına çekilmesine yol açan Cumhuriyet öncesi bazı sistem ve anlayışların dışlanmasıdır.

- Adalet :

Kur'an, adalet ilkesini değişik ifadelerle defalarca tekrarlamıştır: "Allah size emanetleri ehline vermenizi, insanlar arasında hükmettiğiniz zaman adaletle hükmetmenizi emreder..." **(Nisa, 58).** "Ey iman edenler! Adalet ve dürüstlüğün tanıkları olarak Allah için kollayıp gözetleyenler olun. Bir topluluğa kininiz, sizi adaletsiz davranmaya asla itmesin. Adaletli olun. Bu, korunup sakınmaya daha uygundur" **(Maide, 8).** "Konuştuğunuz zaman, yakınlarınız aleyhine de olsa adaleti gözetin" **(En'am, 152).** "Şu bir gerçek ki Allah; adaleti, iyi ve güzel davranmayı, akrabaya vermeyi emreder" **(Nahl, 90).** "Allah sizi, din hakkında sizinle savaşmayan ve sizi yurtlarınızdan çıkarmayan kimselere iyilik etmekten, onlara adaletli davranmaktan menetmez. Allah, adaleti ayakta tutanları sever" **(Mümtehine, 8).**

- İş ve Emanetlerin Ehil Olanlara Verilmesi :

Kur'an'ın sadece yönetimde değil, hayatın her alanıyla ilgili temel ilkelerinden biri de emanetlerin, onlara ehil olanlara teslim edilmesidir. Bu konunun temel ayeti olan *Nisa 58* şöyle diyor: "Şu bir gerçek ki, Allah size emanetleri onlara ehil olanlara vermenizi ve insanlar arasında hükmettiğinizde adaletle hükmetmenizi emrediyor."

İş ve görevleri ehil olanlara verme ilkesi, Kur'an'ın diğer bir ilkesini daha akla getiriyor: emek ve gayrete öncelik ilkesi. Bu ilke Kur'an'da şu ifadelerle verilmiştir: "Gerçek şu ki, insan için çalışıp didindiğinden başkası yoktur" **(Necm, 39).** "Her benlik, öz kazancının bir karşılığıdır" **(Müddessir, 38).** Bu son ilke bize

gösterir ki yönetim, uygulamayı emek ve gayreti yüceltmenin ve nimet elde etmenin temel şartı bilecek ve emeği sermayeye boğdurmayacaktır.

- Yöneticilerin Yönetilenlerden Olması :

Kur'an, dolaylı bir ifadeyle Müslümanların itaat edilmesi gereken yöneticilerinin kendilerinden olması gerektiğini söylemektedir. **Nisa 59,** konuyu şöyle düzenliyor: "Ey iman edenler! Allah'a itaat edin, Allah'ın resulüne ve sizden olan ululemre itaat edin".

Ululemrin yani iç ve dış yönetimi kotaranların kimliği, nitelikleri üzerinde durulmamıştır. İstenen tek şey bunların iman sahiplerinden olmasıdır. O halde, ululemrin Allah'a inanan ve yönetimle ilgili diğer ilkeleri öne geçirmeyi benimseyen kişiler olması gerektiği söylenebilir.

28. Yönetimde Temel Amaçlar :

Yönetimin temel ilkeleri, dinin temel amaçları olarak nitelendirilen beş şeyi elde etmeye ve yaşatmaya yöneliktir. İslam düşünürleri bunları **"beş temel maksat"** yani, **"amaç"** olarak tesbit etmişlerdir.

İslam fıkhının ortak kabullerinden birine göre İslami hükümler ana başlık olarak ikiye ayrılır: **Makasıd** (maksat kelimesinin çoğulu) yani **amaç hükümler, vesail** (vesile kelimesinin çoğulu) yani **araç hükümler.** Araç hükümler, amaç hükümlerin yapılarına ve hedeflerine ters düşmemek şartıyla anlam ifade ederler. Araç hükümler, amaç hükümlere ters düşmesi halinde, "uygulandıkları taktirde temel gayelerine ters sonuç veriyorlar" gerekçesiyle askıya alınabilir. "Devirlerin değişmesiyle hükümlerin değişmesi kaçınılmaz olur" şeklinde ünlü **Mecelle maddesi** ile ifade edilen ilke, araç hükümler açısından geçerlidir.

Din meselesinin en hayati noktalarından biri de amaç-araç kesişmesini iyi belirlemek ve amaç hükümlerin zedelenmemesini titizlikle korurken, araç hükümlerin değişen zaman ve şartlara göre gözden geçirilmesini sağlamaktır.

Korunması gereken amaçların temel başlıkları şöyle verilmiştir: **Dinin korunması, neslin korunması, nefsin, yani insan bütünlüğünün korunması, aklın korunması ve malın korunması.**

Yönetim, bu temel amaçları elde etmek üzere araç hükümleri sürekli bir biçimde gözden geçirerek dinin insan, toplum ve hayatla çatışma noktasına gelmemesini sağlayacaktır. Bunun bir anlamı da şudur: Yönetim, araç hükümleri, dinin temel esaslarının kavranması için kullanmak yerine bunları bizatihi gaye, hatta din yaparak insanı çıkmaza ve ıstıraba sokan kural ilahlaştırma saplantılarını aşarak bir basiret ve kudreti elden asla bırakmamak durumundadır. Aksi taktirde, Kur'an'ın Allah'a varma gayesiyle kullanıma soktuğu vasıtalar, Allah'ın ve dinin yerine geçirilerek temel hedefler tahrip edilir.

29. Din ve Vicdan Hürriyeti :

Beş temel amaçtan biri olan dinin korunmasının günümüz hukuk diliyle ifadesi, inanç, din, vicdan ve düşünce özgürlüğünün korunmasıdır. Esasen aklın korunması da vicdan ve inanç özgürlüğünün başka bir ifadesidir. Çünkü Kur'an, akılla imanı kucaklaştırmaktadır. İşletilen akıl veya aklın işletilmesi Kur'an'a göre insan onurunun ve iman gerçeğinin özüdür. **İşletilmeyen, başka bir deyişle dondurulan akıl, imanın ipotek altına girmesine yol açar.** Böyle olunca da din insanın aldatılmasına ve sonuç olarak da tahrip edilmesine zemin hazırlayan bir baskı aracı haline gelir. Bunu önlemek içindir ki Kur'an, sürekli bir biçimde dini ilimle, imanı da akılla kucaklaştırmaktadır.

Kur'an düşüncesinin bu yaklaşımı Ehli sünnet geleneğinde adeta resmi din tanımı olarak şu cümleyi yüzyıllardan beri yaşatmaktadır: **"Din, ilahi bir konumdur ki, akıl sahiplerini kendi hür iradeleriyle mutlak hayra iletir."**

Görüldüğü gibi bu tanımın üç temel unsuru vardır: İlahilik, akıl ve hür irade. Akıl ve hür irade felce uğratıldığında Kur'an'ın imanında temel olan beyyine yani kanıt, aydınlık çöker.

Bütün bunlar hür iradenin, yani kötüyü ve iyiyi yapabilme seçeneğinin felce uğratılmamasını gerekli kılar. Çünkü felce uğrayan iradelerin sahipleri, görünüşte yaptıkları iyi şeyler olsa da gerçekte insan değil robotturlar. Kur'an, robotlardan çıkan fiilleri din ve hayır olarak görmez.

30. İkrah ve Emr Bil Maruf :

İkrah; tiksinme, çirkin görme, sevmeme anlamındaki kerh kökünden gelir ve bir insana sevmediği, tiksindiği şeyleri baskı, cebir, şiddet yahut aldatmayla yaptırmak anlamını taşır.

Kur'an, **Bakara suresi 256. ayette** ikrahı dinle yanyana bulunmaması gereken bir olumsuzluk halinde göstermiştir: **"Dinde ikrah yoktur. Gerçek şu ki, doğruluk ve aydınlık, çirkinlik ve kötülükten apaçık bir biçimde ayrılmıştır..."** Ayette kullanılan **"dinde"** kelimesindeki **"de"** edatı **"içinde, içindelik"** ifade ettiğinden **"ikrahın herşeyden önce dinin içinde barındırılmaması gerekir."** Bazılarının "İslam'ın dışındakilere baskı ve zorlama yoktur; ama, Müslümanlığı kabul etmiş olanlara baskı ve zorlama uygulanabilir" şeklindeki iddiaları Kur'an'ın ikrahı din dışı ilan eden bu temel prensibine aykırıdır. İkrah, Allah'ın iradesine ve O'nun düzenlediği dinin ruhuna tamamen zıt bir insanlık suçu, bir din ihlalidir.

İkrahı mazur göstermek için Kur'an'daki **"emr bil maruf" yani "doğruyu ve güzeli bildirme"** ilkesini yanlış yorumlamak

başlangıçtan beri siyasal saptırmaların tavrı olmuştur. Oysaki, emr bil maruf, Kur'an'daki **"tebliğ"** yani **"iyiyi ve güzeli insana ulaştırma, duyurma"** kavramının bir uzantısıdır. Tebliğin; baskı, zorlama, cebir ve şiddetten uzak bulunması gerektiğini 30'u aşkın ayette ısrarlı bir biçimde emreden Kur'an'ın, emr bil maruf anlayışını baskı ve zorlama ile lekelemesi mümkün değildir.

Sözün özü şudur: **Kur'an, cennete giden yolu en güzel biçimde gösterir; fakat, insana cehenneme gitme özgürlüğü de tanır.** Çünkü cehenneme gitme özgürlüğü, yani kötüyü ve çirkini seçme gücü olmayanların hür iradeleri yok demektir. Hür iradesi olmayan benlikler ise Kur'an'ın muhatabı ve mensubu olamazlar.

31. Din ve Laiklik :

"İnsan" meselesinin en esrarlı görünümlerinden biri de insanın parça bir varlık olmasına rağmen, bütüne ait tüm arzu ve istekleri bünyesinde taşımasıdır. İnsan, varlığın bir parçasıdır; ama arzu ve istekleri, bir parçanın elde edebilecekleriyle asla sınırlı değildir. Bu yüzden insan, arzu ettikleriyle elde ettiklerinin farklılığından doğan çelişme ve didişmenin ıstırabı içindedir.

İnsanın kendisinden koptuğu bütün olan yaratıcı kudret, yani Allah, insanın, bu sıkıntısını bildiği için insanı o büyük arzu ve hasretle bir başına bırakmamış, "bütüne varış yolculuğu"nda ona yardımcı olmak lütfunu göstermiştir. Bu lütuf, insana peygamberler aracılığı ile tutulan ışıktır. Din, bu ışığın bir hayat biçimine dönüştüğü andaki adıdır. Bu demektir ki din, koptuğu bütünle kucaklaşması anlamındaki tekamülünü daha rahat tamamlaması için Mutlak Varlığın insana gösterdiği bir "yol" dur.

Ne yazık ki çoğu insan bu erdirici yolu, koptuğu bütüne daha rahat varmanın aracı olarak kullanmak yerine, onu ya tamamen reddetmiş, yahut da kendisini, koptuğu bütünün makamına

oturtmanın aracı olarak kullanmıştır. İnsanın bu iki yanlış tavrından birincisi inkara, ikincisi ise dini Allah'ın iradesinin dışına çekme tutkusuna vücut veriyor. Esasını, "Allah'ın yetkilerini kullanmaya kalkma" illetinin oluşturduğu bu tutkuyu biz, kısaca din sömürüsü olarak anabiliriz.

O halde inkar ve din sömürüsü, insanı Allah'ın iradesinin tersine bir yola sokmakta, varlıkla bütünleşmenin ahengini bozmakta ve sonuç olarak insanın sadece birey halinde değil, toplum halinde de acı çekmesine sebep olmaktadır. Bunun içindir ki; **İnsanoğlunun tarih boyunca çektiği ıstırapların daima iki sebebi olmuştur: inkarcı egoizm, dinci egoizm. Bu egoizmlerin ikisi de Allah'ın yerine geçme tutkusu taşımaktadır.** Farklılık, sadece izledikleri yöntemde ve araç olarak kullandıkları nesnelerdedir.

Tarih bize gösteriyor ki, insanın din sömürüsü yüzünden, yani egonun kutsalı ve Allah'ı kullanması yüzünden çektiği acılar, inkar yüzünden çektiği acılardan daha yoğun ve yıkıcı olmuştur. Ne yazık ki, insanın en büyük boğuşmalarının arkasında, Yaratıcı'nın insan daha mutlu olsun diye gönderdiği din vardır. Belki de bu yüzden, Kur'an'ın yaklaşık üçte birini, dini temsil edenlerden şikayet oluşturmaktadır. İnsanın ilk çekişme ve boğuşmasının sebebi din temsilcileridir. Bu şikayeti gündeme getiren Kur'an ayetlerinde, din temsilcilerinin günahlarına şu ifadelerle değinilmektedir: "Kitlelerin malını, emeğini 'sizi Allah'a götüreceğiz' diyerek çeşitli oyunlarla 'tıka-basa' yiyip sonunda onları Allah'tan uzaklaştırmak" **(Tövbe, 34)**, "Allah'ın gönderdiği vahyi basit çıkarlar uğruna değiştirmek, insan eliyle yazılanları Allah'ın yazdığı gibi gösterip halkı kandırmak" **(Bakara, 78-79.)**, " Vahyin verilerini çıkarlara uydurmak için kelime ve cümleler üzerinde tahrifler yapmak" **(Maide, 41)**, "Allah'a götürme iddiasıyla ilimsiz ve ışıksız bir biçimde ortaya çıkıp Allah'a giden yolu tıka-

mak" **(Hac, 8-10)**, "Dinin tek kaynağı olan ilahi kitabı birtakım 'alt-kutsal kitaplar' icat ederek parçalamak" **(Müminun, 52-54)**, "Allah'a din öğretmeye kalkmak" **(Hucurat, 16)**. Kur'an, bunların dışında, dolaylı ifadelerle din temsilcilerinin şu günahları işlediklerine de dikkat çekmektedir: "Allah'a fatura edilen birçok yalanı kutsallaştırmak", "doğuştan hür ve temiz olan insanı doğuştan günahkar ve yüzü kara ilan etmek", "aklı ve hür iradeyi prangalayarak dikte edilen kurallara şuursuzca uymayı kurtuluş sanan kuşaklar oluşturmak", "bugünleri cehenneme çevrilen kitlelere yarınlar için cennet vaat etmek..." Ne ilginçtir ki Kur'an **ateizmden** hiç sözetmediği halde Allah'ın yanına yedek ilahlar koyarak ilahi iradeyi parçalamaya kalkan **"şirki"** sürekli eleştirmekte ve en büyük düşman olarak göstermektedir.

Kısacası, insanoğlu daha başlangıçtan itibaren, Allah'a varmak niyetiyle teslim olduğu din kotarıcıların ilahi iradeyi egolarının keyfi uğruna saptırmaları yüzünden zulme ve kötülüğe maruz kalmıştır. **Bu din temsilcileri, Allah için iş yaparak insanı mutlu etmemişler, Allah'ın yerine iş yapmaya kalkarak kitleleri perişanlığa itmişlerdir.** Allah'ın elinden çıktığı şekliyle mutluluk ve ahenk kurumu olan din, bu "saptırıcı temsilciler"in elinde bir ıstırap ve kahır kurumu haline gelmiştir.

İşte laiklik, din gerçeğini egoları hesabına kullanmak için Allah'ın iradesini saptırarak "din" adı altında kendi keyiflerini egemen kılmak isteyen güçlere karşı bir savunma ve "nefes alma" çaresi olarak keşfedilmiştir. Temelde ve ilahi iradenin beklentileri açısından bakıldığında son ve ideal çözüm olmamakla birlikte insanın yoğun zulümler altında inlemesini bir ölçüde durduran ve insana kendine gelme imkanı veren bir gelişmeyi ifade eder. Bu gelişme sayesindedir ki, ilahi iradeyi saptıran din sömürücüsü egoist odakların hiç değilse zulümlerini devletleştirmeleri çığırı kapatılmıştır.

"Onların iş ve yönetimleri aralarında şura iledir" (Şura, 38) ayeti açık olarak **bir toplumu yönetenlerin yönetim gücünü yönettiği halkın egemenliğinden alması gereğini emreder.** Kur'an-ı Kerim yönetimde egemenlik hak ve yetkisini Hz. Peygambere bile vermemiş ve onun sadece bir "tebliğci" olduğunu birçok defa vurgulamıştır. Nihayet O'nun yönetimi arkadaşları ile birlikte "danışma" halinde yürütmesini emretmiştir **(Bkz. Ali İmran, 159).** Bu ayetlerin laiklik bağlamında iyi kavranması gerekir.

Laikliğin bir yönü de herkese din ve vicdan hürriyeti tanımaktır. **"Rabbin eğer dileseydi yeryüzünde bulunanların hepsi kesinlikle inanırlardı. Öyleyse, sen, buna rağmen, insanları inanmaları için zorlayacak mısın?" (Yunus, 99)** ayeti bu hürriyeti açık olarak emreder. Dünya toplumları ile iletişim kuran bir topluluğun kendi içinde yanlışta uzlaşması düşünülebilecek bir şey değildir. Çalışan aklın ulaştığı sonuçları tartışabilen bir toplum doğruyu bulur.

Kur'an dininin Hz. Muhammed eliyle uygulanan şeklinde, ilahi irade esas yönünde hükmettiği için, laikliğin hayal dahi edemeyeceği güzellik ve mükemmellikte bir hayat söz konusu idi. Onun ölümünden sonra din yozlaştırılmaya ve ilahi irade saptırılmaya başlandı.

İslamın doğuşundan dört-beş asır sonraki zamanda ise, mezhep ve tarikat adı altında yirmiye yakın "birbirinden az veya çok farklı olan oluşumlar" zuhur etti. Böylece, Kur'an'ın ve Hz. Peygamberin son söz sahipliği yaşayan bir realite olmaktan adeta çıkarılmış oldu. Kur'an sadece mezarlıklarda, ölülere cennet vizesi vermek için okunan bir "ilahiler kitabı" durumuna düşürüldü. Bunun sonucunda, Kur'an dininde asla bulunmayan engizisyon, sömürü, afaroz ve endülüjanscılık müslüman kitlelerin yakalarına yapıştı. Bilgisizlik, uyuşukluk, birbirini acımasızca ce-

hennemlik ilan etme, İslam dünyasının adeta kaderi haline geldi.

Türkiye'de laiklik, kabul edildiği zaman, andığımız bu "yozlaştırılmış ve kaynağından uzaklaştırılmış din süreci" en rahatsız edici devresini yaşıyordu. Ne yazık ki laiklik sürecine geçişin ardından beklenen değişmeleri yeterince sağlama başarısını gösteremedik. Bu süreç, örf ve hurafe dinciliğinden gerçek dine dönüş süreci olmalıydı. Maalesef bu olmamıştır. 1940-1950 arasında, yer yer ve zaman zaman din inkarı ve İslam nefretine alet edilen laiklik, toplumda bir reaksiyon olarak, **"tarihi-kültürel sürecin ortaya çıkarttığı örfler ile hiçbir esasa dayanmayan hurafelerin şekillendirdiği oluşum"** a gerçek din imiş gibi sığınma ihtiyacı yaratmıştır. Bunun sonucu ise, üretilen hemen tüm politikaları da desteğine alarak bu oluşuma dayalı bir **"Sömürü sektörü"** yapılanmıştır. **Türkiye şu anda bu sektörün yaşatmak istediği "kültürel ve hurafeye dayalı dincilik" ile "Kur'an'a dönüş düşüncesi"nin çekiştiği bir din atmosferini yaşıyor.** Bu süreçte laiklik, Kur'an'a dönüş düşüncesinin önemli desteklerinden biri olabilir.

Şunu da inkar edemeyiz: İnsanoğlu şu anda, din sömürücüsü zulüm odaklarının hegemonyasına girmemek için sığındığı laiklik ve **sekularizm**(11) yüzünden Yaratıcısı'nı sürgüne göndermiş bir durumda yaşıyor. İnsana kendi ruhundan bir nefes üflemiş olan Allah, insan tarafından büyük ölçüde hayatın dışına itilmiş bulunuyor. "Allah'ı hayata davet edersek, O'nun adını paravan yapan din sömürücüleri başımıza dert açarlar" diyerek Yaratıcı'yı, **deist**(12) bir mantıkla hayatımızın uzağında tutmaya devam

---

(11) **Sekularizm;** latin kökenli bir kelime olup, Türkçe dini olmayan, din bakımından inançsız olmak demektir.

(12) **Deist;** latin kökenli bir kelime olup, Allah hakkında, O'nu bütünüyle evrenin dışında kabul eden ve insanlarla ilgi ve ilişkisinin olmadığına inanan kişi demektir.

mı edeceğiz? Yoksa dini Allah'ın iradesine uygun şekliyle ortaya getirmek üzere yepyeni bir süreç mi başlatacağız? İnsanlığın bugün en ciddi sorularından biri budur.

Bu soruya vereceğimiz cevap ne olursa olsun, din adına işlenecek baskı, zulüm, saptırma, sömürme, ezme ve dışlamalara teslim olmadan düşünebilmek için, hurafe dinciliğinin tasallutundan arınmış bir atmosfer sağlayan laik düşünceyi korumak zorundayız. Bu sanıldığı gibi, sadece inanmayanların hesabına bir fedakarlık değil, "gerçek iman sahipleri"nin de hayrına bir tavır olacaktır. Çünkü, ilahi iradenin tersine çalıştırılan bir sömürü ve baskı dini, herşeyden ve herkesten önce gerçek dindarların kahrına sebep olmaktadır. Böyle bir din, toplumları yeni inkar fırtınalarının kucağına atarak yarınlarımız için filizlenen ümitleri de mahveder.